

REWŞEN

Kovara Navenda Çanda Mezopotamya

- Ey Jina Kurd * Adar JIYAN
- Rojjîmêr (Salname) * Kaya MUŞTAKHAN
- Ebi Gore Bê Edetanê Ma Zewac * J. ESPAR
- Hevpeyvîn Bi Ordîxanê CELÎL re * Ehmet XELÎLÎ
- Xwîn û Hêstirê Çavan * Lokman POLAT
- Rêzkirina Zimanên Îranî - Arî Yên Rojava * Prof. Pierre LECOQ
- Coxrafyaya Bê Nav * Î. XORT
- Ziman û Rastnîvis * F. Huseyn SAGNIÇ
- Hozanên Kurd * Abdurrahman DURRE
- Mem û Zîn / Memê Alan * Beşîr ANT
- Mirin û Jiyan * Hüseyin KAYTAN
- Seyîd Yaqubî Mahîdeştî (Sorani) * Ehmed ŞERÎFÎ
- Muzîka Kurdî * Cemîla Celîl

Kanûna Paşîn
Sibat 1993

Hejmar
9

Ey Jina Kurd !

Adar JIYAN

*Bi xîret î pir bi ar î
Fedakar î ey jina Kurd!
Him dayik î tu him yar î
Cefakar î ey jina Kurd!*

*Him karker î him kevan î
Tu rênçber û palewan î
Li serê çiya Berîvan î
Tu şervan î ey jina Kurd!*

*Ji zaroka re dê û bav î
Tu ji me re çav û gav î
Bi şewq û rohnî û tav î
Tu jiyan î ey jina Kurd!*

*Bejn zirav î por dirêj î
Him sazband î him dengbêj î
Li vî halê me dibêji
Tu mizgîn î ey jina Kurd!*

*Keça rind, bi bisk û kez î
Tim li pêşya gel dilezî
Ji bo azadî dibezî
Tu hêvî yî ey jina Kurd!*

*Reng zelal, wek heba tiri
Dev li ken, gula vekirî
Bi wî zarê xwey şekirî
Tu şêrîn î ey jina Kurd!*

*Teşîrês î dolabvan î
Tu nanpêj û tenûrvan î
Tu dilsoz û dilovan î
Tu şahî yî ey jina Kurd!*

*Ji dijmin bi kîn û hêrs î
Edî li halê xwe dipîrsî
Ji mirinê tu natîrsî
Tim li kar î ey jina Kurd!*

*Tu serkêş î w pêşrewan î
Tu şer dikî bi pêlewanî
Şehîd dibî bi qehremanî
Tu namirî ey jina Kurd!*

*Tu şervan î w şoreşger î
Tu çekdar î serleşker î
Ji bo welêt te da serî
Tu şehîd î ey jina Kurd!*

*Heya bê bes zehmetkêş î
Ji dozê re bi dilêş î
Serî hilda tim li pêş î
Tu rêber î ey jina Kurd!*

*Daw-dêlê te yê hilkirî
Şer li ku be tu li wir î
Li ber gula sîngvekirî
Canfeda yî ey jina Kurd!*

*Tu pîr jîr û şareza yî
Ne kole yî serbixwe yî
Tu rûmeta gelê me yî
Bi huner î ey jina Kurd!*

*Nikarim bidim pesnê te
Hemu huner tê ji destê te
Xwar dibim li ber şexsê te
Tu hêja yî ey jina Kurd!*

REWŞEN

Kovara Kurdî ya çandî,
hunerî, wêjeyî û zanyarî

Mehê hejmarekê tê weşandin.

Li ser Navê MKM Ltd. Şti. Xwedî:
Hüseyn Kaytan

Berpirsiyara Nivîsaran:
Edibe Şahin

Birêvebirê Giştî yê Weşanê:
M. Şefik Beyar

Redaksiyon û Rêzkirina
Nivîsaran
REWŞEN

Navnîşan:

Rumeli Cad. 26-28 Huzur Apt.
Kat: 5 No: 12
Nişantaş / İSTANBUL
Tel: (1) 241 44 42

Şertên Abonetiyê:

Nav Welêt:
6 meh: 72.000 TL
1 sal: 144.000 TL

Derveyê Welêt:

6 meh: 30 DM
1 sal: 60 DM

Bank:

Edibe Şahin
Hesap No: 0527432-9
Döviz Hesap No: 3001696-4
Yapı Kredi Bankası
Taksim Şubesi
Taksim / İSTANBUL

Çapxane:

Aydınlar Matbaacılık

Qapax: Dilvîn

NAVEROK

Rûpel

Sergotar :	
REWŞEN	4
Strana Bêrivanê :	
"Jiyana Nû"	6
Rojimêr (Salname) :	
Kaya MUSTAKHAN	7
MKM li Amedê :	
Î. Xort	15
Ebi Gore Bê Edetanê Ma Zewac :	
J. ESPAR	17
Gerîla / Negrî Bilbil :	
Jîr DILOVAN	20
Hevpeyvîn Bi Ordîxanê CELÎL re :	
Ehmet XELÎLÎ	21
Xwîn û Hêstirê Çavan :	
Lokman POLAT	25
Rêzkirina Zimanên Îranî - Arî Yê Rojava :	
Pierre LECOQ	29
Coxrafyaya Bê Nav:	
Î. XORT	36
Halkın Aydını Halkın Savaşçısıdır :	
YRWK	37
Ziman û Rastnivîs :	
F. Huseyn SAGNIÇ	39
Hozanên Kurd :	
Abdurrahman DURRE	41
Mem û Zîn Ya Da Memê Alan :	
Beşir ANT	43
Niştimana Xwe Binase : Erzingan :	
REWŞEN	47
Cerdevan :	
Adar JIYAN	48
Mirin û Jiyan :	
Hüseyn KAYTAN	49
Seyîd Yaqubî Mahîdeştî (1808-1881) :	
Ehmed ŞERÎFÎ	54
Danasîna Pirtûkan "Hotay Serra Usivê Qurzkızı" :	
Cemil GÜNDOĞAN	55
Pêkenîn :	
Girê Dersilê	58
Muzîka Kurdî :	
Cemîla Celîl	59
Nameyên Xwendevanan :	
.....	60
Ferhengok :	
REWŞEN	62

SERGOTAR

Xwendevanên delal,

Ev e salek e ku em bi hev re ne. Anku kovara we Rewşen, berî salek li Stenbol-Tirkiyeyê dest bi weşana xwe kir. Rewşen di despêkê de, kovareke mehanî bû, lê ji ber hin sedeman, di pêvajoyê (süreç) de wek kovareke dumehî jiya na xwe domand. Heta niha 9 (neh) hejmarên Rewşenê derçûn.

Di destpêka weşandina Rewşenê de, em rastî hin astengan (engel) hatin û dîsa, hin gelemşeyên me çêbûn. Em ji hin astengan derbas bûn û me hin pirsgirêk û gelemşeyên xwe çareser kirin. Lê pirsgirêka me ya herî mezin, hîna li ber me û ne çareser kirî ye. Ev pirsgirêka me ya herî mezin, belavkirina Rewşenê ye. Dezgehên hevpar ên bazirganî yên belavkirinê (dağıtım şirketleri),

Rewşenê nagrin û belav nakin. Em Rewşenê li gorî mecal û derfetên xwe (îmkan) belav dikin. Ev jî, têrî nake. Me, ne li welêt û ne jî, li derveyî welêt, ji bo belavkirina Rewşenê nekarî ku rêxistîneke xurt pêk bînin. Heta em vê pirsgirêkê çareser nekin, em nikarin mehê carek Rewşenê biweşînin.

Rêzanî (polîtîka) û xêza (xeta) me diyar û ronî ye. Em di bin xizmeta gelê xwe de ne. Berjewendên (menfaet) gelê me li pêş her tiştî ye. Em li bermayî û nixên (hêja) gelê xwe, xwedî derdikevin. Em nixên gelê xwe yên kevnare -klasîk- û yên nûjen diparêzin. Em li çanda neteweya xwe ya kevin a bi rûmet û pêşverû xwedî derdikewin. Herwiha em li çanda gelê xwe ya nû ku li serê çiyayên Kurdistanê û di serîhildanan de, li

gundan û li bajaran, bi destê gerîlayên leheng û ji hêla gelê me yê welatparêz ve tê afirandin (tê himatê - tê çêkirin), xwedî derdikevin û diparêzin.

Di nav têkoşîna rizgariya neteweyî de, îro çandê azad û nûjen tê afirandin. Ev çand -kultûr- jî şexsiyeteke nû dafirîne. Ev şexsiyet, şexsiyeteke paqij, azad û serbixwe ye. Belê, îro mirovahî, li ser rûyê dinyayê, di domaneke (sûreç) bextreş de derbas dibe. Lê ev domana bextreş, îro li Kurdistanê, di bin pêşengiya Partiya Karker a Kurdistanê de, bi hêza Eniya Rizgariya Neteweyî û bi Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistanê hatiye berevajî kirin. Îro gelê me, di bin pêşengiya van hêzan de, li hemberî dijminê hov û xwînxwar, xwe diparêze û li mirovahî û nirxên mirovahiyê xwedî derdikeve. Îro li Kurdistanê, li ser vê çanda nû, jiyanê nû tê afirandin.

Îro li Kurdistanê, pîvan û sînorên welatparêziyê, gelek diyar û ronî bûne. Mirov û hêzên ku li nirxên gelê me yên ku me li jor anî zimên, xwedî dernekevin û neparêzin, nikarin berjewendên neteweyî û yên welêt biparêzin. Ev mirovin û hêzin, ên ku nirxên jorîn bizanîn, an bê hemdê xwe neparêzin, an li dijî wan derkevin, nikarin bibin welatparêz. Bê parastina wan nirxan, welatparêzî nabe. Navê welatparêziyê welê jî, sextekarî, bêhayî (gaflet) û îxanet e.

Di van salên dawî de, bi zimanê Kurdî çend kovar û rojname dest bi weşanê kirin. Belê, parastin û pêşvebirina zimanê Kurdî, tişteke gelek girîng e û qenc e. Lê ne hertişt e. Ziman bi serê xwe tenê, nikare azad be; azadiya ziman, bi azadiya gel ve girêdayî ye. Divê ku em zimanê xwe, ji bo azadiya çanda xwe, ji bo azadiya gelê xwe, ji bo rizgariya welatê xwe, ji bo rizgariya neteweya xwe bidin xebitandinê. Kurdê ku li çanda xwe ya nû, li jiyanê nû ku bi xwîna hezar şehîdan hatiye afirandin, xwedî dernekeve, nikare li zimanê xwe jî, xwedî derkeve.

Li gor ramanên jorîn, gava em xwe (Rewşênê) dihêjin, bi dileke rehet û bi bexteweriyê mezin em nikarin bibêjin ku em li çand û jiyanê nû baş xwedî derketin. Dema em salekê Rewşênê dinirxînin, em dibînin ku em li ser zimanê Kurdî û li ser çanda kevnare gelek zêde rawetî-

yane, lê li ser jiyan û çanda nû, li ser pîşeya (senaeta) nû, ne hewqas. Anku me bi aweyê pîşeyî (senaetî) gelek hindik cih daye lehengiya gerîla û serhildanan. Ev rewş, ji bo Rewşên, kêmaniyeke mezin e.

Em bi derketina kovar û rojnameyên Kurdî, dilşad in û bextewer dibin. Lê gava em li naveroka van kovar û rojnameyan (Nûdem, Nûbahar, Bergeh, Berbang, Riya Azadî û hwd.) dinêrin, ji jiyan û çanda nû, tu tiştêk nîne. Em di rûpelên wan de, rastî parastina nirxên neteweyî yên nû, rastî lehengiyên gerîlayên Kurdistanê, rastî afirandina şexsiyeteke azad û serbixwe nayên. Ev helwest (tewir), -divê bi zanîn, an bê zanîn be- li dijî berjewendiyên gel, li dijî rizgariya neteweyî cihgirtin e. Anku ev helwest, ji welatparêziyê gelek dûr e.

Em hêvîdar in ku birêvebir û berpirsyarên van kovaran, rexneyên me yên dostane, bi dilekî germ û bi mejiyekî azad, dê binirxînin û rewşa xwe ji nû ve di ber çavên xwe de derbas bikin.

Xwendevanên heja,

Di nav rûpelên Rewşênê de, digel kêmanî û çewtiyên me yên din, şaşiyên me yên rastnivîstî jî hene. Heta ji destê me tê, em lê dixebitin ku sererast bikin û kêmaniyên xwe jî, biqedînin. Berê, ji bo ku em hin peyvan ji hev veqetînin, me li wan peyvan tîpine dubare (wek pir, pîrr, gel, gellek, birrîn, birîn) zêde dikirin. Tevî ku di rastnivîsa Kurdî de, du tîpên ji hev, bi hev re nayên nivîsîn û bi lêv kirin. Lê wek ku hûn jî dizanin, me di van herdu hejmarên Rewşênê yên dawî de, dev ji dubarekirina tîpan berda. Li gorî dîtina me, ya rast jî, ev e. Ji ber ku dubarekirina tîpan, jixwe di Kurdî de nîne û dema bînarî jî, dibin sedemên tevliheviyên nû. Ev rewş jî, di rastnivîsa Kurdî de rîya çewtiyên nû vedike. Em naxwazin û mafê me jî nîne ku em rê bidin çewtiyên nû.

Em, dê heta pêleke din jî, di Rewşênê de, ji sê paran parek (1/3) cih bidine nivîsarên Tirkî. Ji bo nivîsarên Tirkî, hin xwendevanên me, li me rexne digirin. Xwendevanên me gelek mafdar in. Jixwe armanca me jî ew e ku em Rewşênê bi timî û xwerû bi zimanê Kurdî biweşînin.

STRANA BÊRÎVANÊ^(*)

Em diçin bakur
 Stêrk rêberên me ne.
 Em diçin, di destên me de çek
 di çavên me de roj
 û li paş me şopa xwîne, sor û dirêj.
 Em diçin bakur, lingên me dişewitin
 em dilxweş in, em kilaman dibêjin, em distirên...
 Tenê çiya zanin, em çawa mêrxas in
 û tenê dijmin zane, birîna tifinga me çawa dijwar e!
 Ji ber ku em diçin bakur
 li bakûr dîlan e
 dîlana Kurdan...
 Ê em radibin bi hev re, hey li bakur dîlan e
 û em govend digrin, milên me li milên çiyar
 bi çiyar re em govend digrin,
 û dijmin dibîne
 ku jina Kurd êdî wek şêran diqîre
 bi lepên xwe serê guran jê dike, serê celladan
 kî kare bi min bigre, ez pêt im, pêta agirî
 kî kare min bişewitîne, ez tim şewat im
 Ez Bêrîvan im, hûn zanin?
 ez cîhan im di nav cîhanan de
 ez av im, ava hênîk, ava zelal, ava xweş
 diherikim bêdeng, di nav newalên Kurdistanê yên sor û şîn
 dipeyvîm bi çiyar, bi zinaran re, bi xezalan re yên ku wek
 brûskan direvîn
 şev diçe, ez li welêt dimînim
 roj diçe ez li welêt dimînim
 li benda hevalan im
 ewê bên emê bişewitînin zindanên bajêr
 ewê bên emê dilşad bin bi hev re
 emê bişewitînin tariya Tirkên hov
 Ez Bêrîvan im, hûn zanin
 zarokno, li tariyê li min bigerin, ez roj im
 bêkesno, hûn li destê min bigerin li zilma zindanê, ez
 azadiya sibê me
 ez siba Cizîrê me, siba serhildanê ya ronî...
 Ez Bêrîvan im, welat birînek kûr e di dilê min de
 welat birînek zor e
 Birîndar êşa birîna xwe dizane
 Îro Kurdistan dêşe di dilê min de...
 Ez Bêrîvan im, welat welat diqîrim
 welat, welat diqîrin teyr û tilûr
 welat welat
 tu çiqas şêrîn î
 tu bayê evîn î
 bê te şev nayê razan, roj nayê ezman
 tenê bi te hev dibînin ax û baran

ax û baran hev dibînin dibe bihar
 li biharê rihan vedibe,
 di nav xwîne de rihan vedibe, dibê ez im hingiv û ez im jehr
 li biharê em diçin şer
 Yadê, çiyayê bilind bê berf nabe
 nabe ezman bê roj, rabe
 emê bi xortên xwe re hildin çek û rext, derkevin zozan û çiyar
 emê tacek hildin ji bo serê jina Kurd a malxirabe
 taca me serketin be!
 Yadê, li her derê emê şerên giran bikin
 jina Kurd êdî şêr e
 Yadê, zivistan sar e, û dûr e bihar
 bê me dicemide welat, li tariya kûr
 di bin tanqên Tirkên hov de, bê me
 dicemidin miriyên me
 di bin cemseyên Tirkên hov de
 dicemide mêrg û zevî
 û xwîneke reş diherike ji nav lêvên newalan
 Ez Bêrîvan im, hûn zanin?
 Kurdino, li min bipirsîn
 bipirsîn, ez kî me, li ku me?
 Kurdino, kes nebêje mirina min, ez dar im, dara şîn
 Ez Bêrîvan im, strana evîn, evîna zelal
 li min bipirsîn, ez rê me
 riya dûr û dijwar li deşt û newal
 ez destên we me û heyf digirim
 ez gerîla me, destê min bigre xort û ciwan, pîr û kal!
 Ez Bêrîvan im,
 Di dilê dijmin de ez bûm tîrsa mezin
 di dilê xortên Kurdan de bûme evîn
 bûme çek li milên wan!
 Ez Bêrîvan im
 min nedixwest, ku ez bibim xulam li bajarên mezin
 li vir mirin çêtir e, di bin vê ezmanê de,
 min nedixwest, ku ez înkâr bikim navê xwe
 çêtir e ku ez bigerim wek kewa kovî
 û çêtir e xwarina kok û berûyan,
 min nedixwest, ku ez li xwe kim cilên xweşik
 çêtir e cemidîn li vir,
 Ji ber ku çêtir e serbilindiya min,
 ji şerma mêrê bindest
 û ji cil û livînen jina firotî
 çêtir e livînek ji kevîran,
 min nedixwest, ku ez gulek bim di bexçê began de
 çêtir e pelek biçûk û şîn, di newaleke dûr de...

(*) Ji kurtelîstîka (skeç) "xwezgînî" ya şanoya (tîyatroya) "jîyana nû" hatiye girtin. Koma şanoyê ya "jîyana nû" li MKMê xebatên xwe yên hunerî didomîne.

ROJIJMÊR

(SALNAME)

Kaya MUSTAKHAN

Rojijmêr sazûmaneke ku demê(-wext) pareveyî rojê, heftê, mehê û salê dike. Rojijmêr, mijara stêrzaniyê (astronomî) ye. Bi her cûre sazgeha xwe ve rojijmêr, tûşî (teqabîl) bûyerên stêrnasiyê dibe ⁽¹⁾. Li gora dezge û bûyerên stêrzaniyê rojijmêr, bi çar tofa (grub) ve pareve dibe: Rojijmêra rojê, rojijmêra heyvê, rojijmêra heyv û rojê, rojijmêra guhêrek.

Roj, hefte, meh û sal himê rojijmêrê ne. Bi awayekî din, roj, hefte, meh û salan dide xuya kirin.

Di kronolojiyê (hûrnêrîna bûyerên dirokî) de rojijmêr, pirî caran bi bûyereki dirokî an olî dest pê dike. Wek: Afirandina dinê, destpêka olimpiyadan, roja mirina Bûda, ji dayîk bûyina Îsa pêxember (mîlad); koçkirina Hezretê Mihemed (koçî); damezrandina Împaratoriya Medya û hwd..

Li gora senifandineke (tesnîf) din jî rojijmêr, pareveyî ev tofan dibin:

1- Rojijmêra kevn:

- a) Rojijmêra Misrê (ya rojê)
- b) Rojijmêra Kasîtan û Babiliyan (ya heyvê)
- c) Rojijmêra Yûnanîstana kevn (ya heyvê)
- d) Rojijmêra Maya û Aztek (olî û rojê)

e) Rojijmêra Romî (ya rojê)

2- Rojijmêrên olî:

- a) Rojijmêra Mesîhî (ya heyv û rojê)
- b) Rojijmêra Kiptî (ya rojê)
- c) Rojijmêra Mûsevi-cihû- (ya rojê)

d) Rojijmêra Îslamî (ya heyvê)

3- Rojijmêrên Kevnesopî:

- a) Rojijmêrên Çînî (ya heyv û rojê)

b) Rojijmêrên Hindû (ya heyvî, îro ya heyv û rojê)

4- Rojijmêra nûjen:

Di nav rojijmêrên kevn ên olî û kevnesopî de, tevliheviyeke mezin heye. Li gora bawermendiya yekxwedayî û pîrxwedayî, rojijmêr hatibûn çêkirin. Stêrzani (astronomî) û stêrnasî (astrolojî) tevliheviyek pêk anî bûn. Her diçû rojijmêrên dirokî wek ên Îbrani, Misrî, Yûnanî, Romî, Kiptî, Çînî; û yên îslamî (koçî), Hindû, Kamboç, Laos, Vietnam, Çîn cihên xwe ji rojijmêrên nûjen re dihiştin. ⁽²⁾

Julius Sezar, bi reformeke bingeîn, berî mîladê (zayîne) di çerxa 16'an de rojijmêra Julyen pejirand ⁽³⁾.

Sal, 365 roj dihat hesabandin.

Rojijmêra Julyen, heta 1582 wan dom kir. Rojijmêra julyen jî, sedî sed ne rast û tekûz bû.

1- Meydan Larousse, Berg (cilt) II, rp.856, Memo Larousse, Berg I, rp.178,182

2- Meydan Larousse, Berg II, rp.857

3- Memo Larousse, Berg I, rp.182

Papa Gregoriusê sêzdemîn, rojîmêrek bi navê xwe çêkir (4'ê Cotmehê 150). Roma, Îspanya û Portekîz vê rojîmêrê bi kar anîn. Ev rojîmêra zayînî, bi gelemperî hatiye pejirandin. Frense (1582), Holende (1582), katolikên Elman û Swîs (îsvîçre) (1584), Poloniye (1586), protestanan (1700), Îngilîstan û Swêdîn (Îsveç) (1752) du sed sal şunde rojîmêra zayînî pejirandin. Japon (1873), Çîn (1911), welatên ortodoks ên Rûsiyê (1918), Romen, Yugoslavya (1919) û Yunanistan di sala 1923'an de, Tirk jî, di 26'ê Kunûna Paşîn 1925'an de rojîmêra zayînî pejirandin (qebûl kirin).

Osmaniyan, heta sedsala XVII'mîn rojîmêra koçî; di 1839'an de rojîmêra Rûmî bi kar anîn. Carina jî, rojîmêra koçî û rûmî bi hev re dihatin xebitandin.

Rojîmêra Kurdî

Mezopotamya, gencîneke dîrokî ye. Navenda şarezahiyê ye jî. Wek tê zanîn, dîrok bi nûvadan (îcat) a nivîsê ve dest pê dike. Di erdnîgariya firehiya Mezopotamyayê de, pir gel cîwar bûne.

Şemseddîn Gunaltay (4) di pirtûka xwe de, navê Gûtiyan hil dide. Qona-

xa neolîtîkî, teqabîlî 8000 sal bêrî zayînê dike.

Gûtî, gelek şareza bûn. Nivîsîna bizmarî, ji alî Gûtiyan ve hatiye nûvedan (îcat kirin). (5) Kasît, (B.Z. 1800) di hîquq û felsefê de gelek pêşve çûbûn. Hesp ji alî Kasîtan ve hatiye perwerde kirin.

Tekera erebê, nûvedana wan e. Li gora sazgeha heyvî, bingehên rojîmêr jî, Kasîtan daniye (6). Sumeriyan û Babîliyan jî, li ser stêrzanî û stêrnasî (astronomî û astrolojî) xebitîne (7).

Diyar e ku rojîmêr, di nav civakên Mezopotamyayê de, hindiktirîn 2000 sal (berî zayînê) hatiye bi kar anîn.*

Ji Kasîtan ve heta Medan, hezar û sed û çil û heft (1147) sal derbas bûye. Ji Medan vir de jî, rojîmêr bi gelemperî dom dike.

Me li jor gotibû ku rojîmêr, bi serdestpêkên dîrokî, an ên olî dest pê dike. Kurd jî, ji xwe re du bûyêrên dîrokî nîşan didin.

Ya yekemîn : Yekîtiya Medan (damezirandina serdariya Medan) Bz. 653

Ya diwemîn : Standina Nînowayê (Musil) ye (B.Z.612). Li ser yekîtiya Medan dîroknivîs, dîrokên cuda-cuda didin. (B.Z.700, 649, 653).

Îro Kurdîstana başûr, rojîmêra

700'î, û Kurdîstana rojhilat jî, 612 sal berî zayînê bi kar tînin (8).

Îro li ser rojîmêra Kurdî, du dîtin, an du nêrînên bingehîn hene:

1- Navên mehan ên ku bingehên wan digihêje Kasîtan, Babîlan û Medan; navên mehên ku bi gelemperî ji aliyê Kurdên bakur, hinek jî Kurdên başûr û rojhilat, Kurdên li Sûriyê, Sovyetîstanê û Libnanê dixebitînin. Navên mehan ên ku di kovar, pirtûk, rojîmêr, dibistan û Enstîtuyên Kurdî de bi kar tînin, ev in: Adar, Nîsan, Gulan, Hezêran, Temûz (Tîrmeh) Tebax, Îlon, Teşrîn (çirî), Kanûn (Çile) û Sibat (9).

Cihû û Suryanî jî, van navan bi kar tînin. Lê navên mehan ên ku civatên Mezopotamyayê bi kar tînin, tenê ne Suryanî û ne jî, Îbrânî ne. Mîrov kare bêje ku ev nav enternasyonal in. (Binêrin Lista Yekem, navên Mehan).

2- Hinek Kurd (bi piranî yên ku zaravayê Soranî bi kar tînin) jî dibêjin: "Navên mehan yên ku berî zayînê hene, ne Kurdî ne, divê neyên xebitandin. Navên mehan xwerû divê Kurdî be. Ji bo yekîtiya ziman jî, pêwîst e. Rojîmêrek pardayî, wisa çêdibe." (10) (Binêrin, lista diwemîn, navên mehan)

Dibêjin ziman yek e. Malê her kesî ye. Divê ku dîtinên cûrbecûr na-

4- Günaltay, Şemseddin, Dîroka Mezopotamya (Mezopotamya Tarihi), 1938 Ankara.

5- Botan Amedî, Dîroka Kurdistan û Kardan, rp.28, C.Bender, Dîroka Kurdan, Rp.21

6-Aksoy Gürdal, Zimanê Kurda û efsaneyên Wan. (Kürt Dili Söylenceleri rp.12)

7-Botan Amedî û Cemşîd Bender (ibid)

8-Feqi Huseyn Sağnıç, Rewşen,H.3, 1992, rp.45

9- Hawar Kovareke Çandî ye, Bedirxaniyan weşandiye, 15.4.1932, Şam / Ronahî Kovareke Çandî û Siyasî, 1.4.1942, Şam. / Azadî Kovareke Çandî, 1978, Paris. / Rewşen Kovara Navenda Çanda Mezopotamya, 1.2.1992, İstanbul. / Welat Rojnameya heftiyê, çandî, siyasî, 22.2.1992 İst. / Riya Azadî Kovara PSK, Adar, 1982. / Deng Kovareke çandî û siyasî, K.Paşîn, 1989 İst. / Komal Weşanxaneyê Kurdî (1974 Ank.) / Medya Kovareke çandî û siyasî, Nîsan 1988, İst. / Ferheng (J.Bleau, Gulan 1991 rp.188-189) D.İzolî, Sibat 1992, rp.268. / Kurterastî Pirtûk, A.Tîgrîs, Adar 1991 Stockholm.

10- Koma Newrozê, Salname, 1983 Şam.

B.Soran, Govend,H.3, Nîsan 1992 Amed Li ser rojîmêra Kurdî... / Dildar Berwarî, Roja-Nû, H.3, 1983 Stockholm, Li Ser navên mehan... / Ferheng (J.Bleau...D.D.İzolî...Tewfik Wehbî,1971 London) / Torî, Alfebeya Kurdî, Tîrmeh 1992 İst. rp.111 / Feqi Huseyn Sağnıç, Kovara Rewşenê, H.3, rp.45-47

*Li gora çavkaniyekê Sumeriyan, Kurd rojîmêra xwe, berî zayînê (B.Z.2300-2150) li nîpûrê bi kar anîn (G.Aksoy, Zimanê Kurdan û...rp.127)

vên mehan û rengên wan neguherîne (11).

Gelo kijan dîtin rast e?

Bi dîtina me, navên mehan (lista yekemîn) ên rastirîn gelên Mezopotamyaya jorîn û yên ku Zaxrosê jî bi kar anîne û îro jî, piraniya Kurdan, di jiyana xwe de, di kovar û pirtûkan de dixebitînin, rast e. Eger em xwedî bermayên gelên Mezopotamyayê bin, eger em ji bingeha Gûtî, Kasît û Medan hatibin, wek Seydayê Cîgerxwîn jî dibêje: "Em bermayê Med û Sobar û Kasît in." Divê em nixx û dewlemenidyên xwe û navên ku çar hezar sal in didomînin, ji biyaniyan re nehêlin. Bi hesteke (his) netewî, navên mehên enternasyonalîst bi kar binin û biparêzin. Daxwaza me ew e ku Kurdên başûr û yên rojhilatê welêt û kesên din, vê mijarê baş bifikirin û baş binirxînin.

Di rojîmêra Kurdî de, tiştên ku balâ me dikşînin, ev in:

Destpêka rojan, şemî ye; ya Tirkan duşem e.

-Destpêka demên salê, ji zivistanê dest pê dike û bi rêz li dû hev tînin <F(12).

-Yên Tirkan payîz, zivistan, bihar û havîn e. Her wiha Tirk biharê dikin du beş.

-Kurd jî berê de, bircan jî, nas dikin. Astrolojî (stêrnasî), bi awayeke teng di nav Kurdan de cih girtiye. Rewş û tevgera stêrkan, xêr û bera ku ji wan tînin der, sêredarî û falzanî, bi gora serboriya stêrkan, dêhatî û serpêwerên mirovan di stêrkzaniya Kurdan de jî, xwe nîşan daye. Lê di bircên Kurdî de, destpêka bircê, di kijan mehê de be, kutahî jî, di wê mehê de ye, ya ku li pey de tînin (13). Anku roja pêşî, meh dikeve birca xwe û roja dawî, jê derdikeve (14).

-Rojîmêra Kurdî ya berê (b.z.) heyvî, lê rojîmêra îro ya rojê ye.

Daxwaziya me jî ew e ku "hemû rewşenbîrên Kurd, hewl bidene xwe û li ser rojîmêreke Kurdî li hev bînin (15).

Navên Mehên Kurdî

(Hejmarên (reçem) di nav nişan-deka kevanê (parentez) de, navên mirov, pirtûk, kovar, rojîmêr / salname û ferhengan dide nasîn.)

- 1- -Çile (2, 3, 5, 6, 8, 9)
 - Çileyê Paşîn (4, 7, 10)
 - Rêbendan / Rêberdar (12, 13, 15, 17)
 - (Ocak, Januar, January, Janvier)
 - Befranbar/Berfanber/Befranber a Diwemîn (11, 16)
 - Kanûna Paşîn (1)
- 2- Sibat (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 16)
 - Reşeme/Reşemeh (9, 11, 12, 16, 17)
 - Polan (14)
 - Gecok (15)
 - SUBAT (Februar, February, Fevrier)
 - 3- -Adar (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 16, 17)
 - Avdar (9)
 - Newroz (6, 15, 16)
 - Noroh (14) -Xalelêw,xakelêw, axalêwe, axlêwe (12, 16)
 - Newrozmgang (13)
 - MART (Marz, March, Mars)
 - 4- -Nisan (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)
 - Cotmeh (11)
 - Banemer,Benamêr (12, 15, 16, 17)
 - Hirmê Pişkûan (13)
 - Gulan (14)
 - Şeştebaran (16)

NÎSAN (April, April, Avril)

5- Gulan (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 17)

-Cozerdan Cehzerdan (12, 15, 16)

-Baranbiran (14)

-Bextebaran (16)

-MAYIS (Mai, May, Mai)

6- -Hezêran / Hezîran, Hizêran / Xizêran (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 16)

-Pûşper (6, 9, 12, 16, 17)

-Xermanan (11)

-Bextebaran (13)

-Cehzeran (15)

-Germacîman (14)

-Coxinan (16)

-Xêve (16)

-HAZÎRAN (Juni, June, Juin)

7- Tirmeh (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 16)

-Xermanan (12, 13, 15, 16, 17)

-Gelawêj (14)

-Mîwegeran (16)

TEMMUZ (Juli, July, Juillet)

8- Tebax (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16)

-Gelawêj (12, 15, 16, 17)

-Pûşper (11)

-Mîwegenan (13)

-Berewpayîz (14)

AGÛSTOS (August, August, Août)

9- Îlon (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10)

-Rezber / Rêzber (9, 12, 16, 17)

-Gelarezan (11)

-Gelawêj (13)

-Mîran (14)

-Kergenana (15)

-Kewçêring / -Kewçêr (16)

EYLÛL (September, September, Septembre)

11- B. Soran, *Govend*, H. 3, 1992, rp. 8, Li ser rojîmêra Kurdî.

12- B. Soran, ... rp. 7

13- B. Soran, ... rp. 10

14- Feqî Huseyn, *Rewşen*, H. 3, 1992, rp. 46 "Salname"

15- B. Soran, ... rp. 10

10- Çîrî (5)
 -Çîriya Pêşîn (1,4,7,8,9,10,16)
 -Cotmeh (2,3,6)
 -Gelarezan / Gelarêzan
 (12,13,14,15,16,17)
 -Kewçêrîn (11)
 -Xezelwer (16)
 EKÎM (Oktober, October, Octobre)

11- Çîrî (6)
 -Çîriya Paşîn (1,4,7,8,9,10,16)
 Teşrîn (5)
 -Mijdar (2,3)
 -Sermawez (11,12,13,15,16,17)
 -Agirdan (14)
 KASIM (November, November,
 Novembre)

12- Kanûn (2,3,5)
 -Kanûna Pêşîn (1)
 -Çileyê Pêşîn (4,10)
 -Berçîle (8,9)
 -Berfanbar/Befranber/Befrenbar
 /Berfbaran (6,12,15,16,17)
 -Kewberdan (13,16)
 -Scholbendan (14)
 ARALIK (Dezember, December,
 Dècembre)

N a v ê n M e h ê n K u r d î

Hawar Ronahî	Kovara Azadî (Paris)	Welat Rewşen	Deng R. Azadî	Salnameya Komal	Salnameya Medya	Ferhenga J. Blau	Ferhenga D. İzolî	Salnameya K. Newroz
Kanûna Paş.	Çîle	Çîle	Ç. Paşîn	Çîle	Çîle	Ç. Paşîn	Çîle	Çîle
Sibat	Sibat	Sibat	Sibat	Sibat	Sibat	Sibat	Sibat	Reşeme
Adar	Adar	Adar	Adar	Adar	Newroz	Adar	Adar	Adar
Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan
Gulan	Gulan	Gulan	Gulan	Gulan	Gulan	Gulan	Gulan	Gulan
Hezêran	Hezîran	Hezîran	Hezîran	Hezîran	Pûşper	Hizêran	Hezîran	Pûşper
Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh	Tîrmeh
Tebax	Tebax	Tebax	Tebax	Tebax	Tebax	Tebax	Tebax	Tebax
Îlon	Îlon	Îlon	Îlon	Îlon	Îlon	Îlon	Îlon	Rezber
Çîriya Pêş.	Cotmeh	Cotmeh	Çîriya Pêş.	Çîrî	Cotmeh	Çîriya Ber.	Çîriya Pêş.	Çîriya Pêş.
Çîriya Paş.	Mijdar	Mijdar	Çîriya Paş.	Teşrîn	Çîrî	Çîriya Paş.	Çîriya Paş.	Çîriya Paş.
Kanûna Pêş.	Kanûn	Kanûn	Çileyê Pêş.	Kanûn	Befranbar	Çileyê Ber.	Berçîle	Berçîle
Kurterastî A. Tigrîs	B. Soran Govend	D. İzolî Ferheng	J. Blau Ferheng	T. Wehdî 1971 London	K. Newrozê Salname 1983	Dildar / Berwarî Roja Nû, Hej: 3, 1983		Torî Alfabe
Çileyê Paşîn	Befranbar	Rêbendan	Rêbendan	Navzîstan	Rêbendan	Befranber Duwemîn - Rêbendan		Rêbendan
Sibat	Reşeme	Reşeme	Çîle	Polan	Geçok	Reşemeh / Reşeme		Reşeme
Adar	Adar	Xalêlavêj	Newrozmang	Noroj	Newroz	Newroz Adar Xalêlavê Ax(e)lêve		Adar
Nisan	Cotmeh	Banemer	Hermê Pişkûlan	Gulan	Banemer	Banemer Gulan Şeştakar		Banemer
Gulan	Gulan	Çehzerdan	Gulan	Beranbiran	Cozerdan	Cetan Cozerdan Bextebaran		Gulan
Hizêran	Xermanan	Pûşper	Bextebaran	Germacîman	Gehzeran	Xêve Pûşper Coxînan Xizîran		Pûşper
Tîrmeh	Tîrmeh	Xermanan	Xermanan	Gelawêj	Xermanan	Tîrmeh Xermanan Mîweganan		Xermanan
Tebax	Pûşper	Gelawêj	Mîweganan	Berewpayîz	Gelawêj	Tebax Gelawêj Gelawêj		Gelawêj
Îlon	Gelarezan	Rezber	Gelawêj	Mîran	Kergehan	Kewçêrînan Rezber		Rêzber
Çîriya Pêş.	Kewçêrîn	Gelarezan	Gelarezan	Gelarêzan	Gelarêzan	Gelarêzan Xezelwer Çîriya Pêş.		Gelarezan
Çîriya Paş.	Sermawez	Sermawez	Sermawez	Agirdan	Sermawez	Sermawez Çîriya Paş.		Sermawez
Çileyê Pêş.	Gelawêj	Berfbaran	Kewbedar	Scholbendan	Befranbar	Befranber Kewberdar		Befrenbar

Kurdî	Tirkî	Asûrî	Îbranî	Babilî	Avestayî	Erebî	Farsî
Kanûna Paş.	Ocak	Tebet	Tevej	Tebet Tebetû	Dîn	Şaban	Behmen
Sibat	Şubat	Şubat	Şevav	Şebav Şebavû	Vahûman	Ramazav	Îspend
Adar	Mart	Adar	Adar	Adar Adarû	Spendarmat	Şevval	Ferwerdîn
Nisan	Nisan	Nisan	Nisan	Nisan Nisanû	Firavartin	Zilkade	Erdîbiheşt
Gulan	Mayîs	Ayar	Îyar	Îyyar Ayarû	Arbavahîst	Zilhicce	Xûrdat
Hezêran	Hazîran	Sîvan	Sîvan	Sîvan Sîmanû	Harvadat	Muharrem	Tîr
Tîrmeh	Temmuz	Temmûz	Tamûz	Tammûz Dûûzû	Tîr	Sefer	Mûrdat
Tebax	Ağustos	Ab	Av	Ab Abû	Amerodat	Rebîyulevvel	Şehriyawed
Îlon	Eylûl	Elûl	Îllûl	Elûl Ûlûlû	Satvaîro	Rebiyyulahîr	Mîhr
Çiriya Pêş.	Ekim	Teşrît	Tigrî	Tişrî Teşrîtû	Mîtro	Cemaziyulevvel	Aban
Çiriya Paş.	Kasim	Arahsamra	Hervan	Arahsamna Marşesvan	Avan	Cemaziyulahîr	Azer
Kanûna Pêş.	Aralik	Bîsilimnû	Kislev	Kîslimû	Ataro	Recep	Dî

Jêder (Dawî / Netîce)

Ev vekolîn, divê bi belge û çavkaniyên nû ve, were fireh kirin û kûrandin.*

Mezopotamya, navenda dîrok û kultureke pir dewlemend e.

Dîrok, bi nivîsê ve dest pê dîke. Bi vedan û kolana kolanazanan û bi xwendina pisporên kevir an qermîtan hatiye peyitandin ku nivîs, di vê herêmê de hatiye nûvedan (îcad kirin).

Gelên Mezopotamyayê, di stêrnasî û stêrzaniyê de jî, gelek pêşve çûbûn. Rojîmêrên heyvîn (heyvî-roj) û rojîmêrên rojê rast dîtibûn.

Gelên Mezopotamyayê, di herêmên xwe de, rojîmêrên cûrbecûr bi kar anîne. Lê mixabin despêka me-

han, hevûdû nagire. Bi taybetî, di nav rojîmêrên Sumeriyan de, tevliheviyeke giran heye. Mînak: Di rojîmêra olî de meh bi Nisanê dest pê dîke, di ya gelî de, bi meha Nisanê diqede. Di rojîmêra Lagaş, Umna û Ur de, meha yekem, bi Adarê dest pê dîke. (Şe. Gur. Kûd.)** Di ya Sumeriyan de, meha dawîn, meha Adarê ye (Binêr., Gurdal Aksoy, r. 126, 127, 128)

Di vekolîn û hûrkolîna vê mijarê de, tiştên bal dikişîne ev in.

-Destpêka şahî û mihricanên olî, an xwezayî (tabî) di meha Adar û Nisanê de, tê pîroz kirin. (Binêr., lîsteyên navên mehan 1,2,3).

Sersalên gelên Îranî yên kevin

(natîk), berê di payîzê de, dawî jî di biharê de hatiye pîroz kirin.***

-Salê du car, wekhevîya şev û rojê (Adar û îlon), salê carek şevdirêjî/rojokurtî (kanûna pêşîn), carek jî rojdirêjî / şevokurtî (Hezêran) bi mihricanan dihat pîroz kirinê. (16)

-Hêta sala 1752'an (mîladî) Îngilîsan, di 21 ê Adarê de sersal çêdikirin. Di dawî de bi biryara parlamentoyê sersala xwe hildane meha Kanûna Paşîn (Çile)(17).

-Di rojîmêrên biyaniyan de (Tirk, Oranî, Asûrî, Sumerî û Romî) bi Kurdî navên peyiv, hejmar û mehan hene. (18)

-Gelek peyivên Sumerî û Kurdî nêzikî hev in. (19)

16- G.Aksoy, *eynî cih*.

17- LA Waddell, *Sumer-Aryan Dictionary*, (Neqil ji G.Aksoy, *eynî pirtûk*)

18- Gurdal Aksoy, *Kürt Dili Söylenceleri*, rp.130

19- İbid (*eynî pirtûk*) rp.168-182

* Di pirtûka Gurdal Aksoy de çavkaniyên hêja hene (rp.133)

** Şe cur kûd (Adar Sumerî) selceh kûd / kod. Di wateya (mana) koda ceh an embara ceh.

*** Biyanî ji van bûyerên werzedemalî re êkînoks û solstîz dibêjin. Di êkînoksa payîzê (îlon) û di êkînoksa biharê de şev û roj dibin yek. Di solstîza zivistanê (Kanûna pêşîn) de şev, di solstîza havînê de (Hezêran) jî, roj dirêjtir in. (G.Aksoy, *eynî pirtûk*, rp.125)

Şirovekirina Mehan

Di vê vekolîne de, hevdeh çavkanîyên mehên Kurdî hene. Mehên ku bi piranî hatine pejirandin û bi kar anîn ev in:

1-Bi Tirkî	Bi Kurdî (a) %
1. Ocak	Çile 68
2. Şubat.	Sibat 84
3. Mart.	Adar 94
4. Nisan	Nisan 75
5. Mayıs	Gulan 98
6. Haziran	Hezêran 68
7. Temmuz	Tîrmeh 91
8. Ağustos	Tebax 83
9. Eylül	Îlon 68
10. Ekim	Çiriya Pêşîn 60
11. Kasım	Çiriya Paşîn 68
12. Aralık	Kanûn 68

2-Di rojîmêrên Babîlî û Farisî yê kevin de, du mehên payizê bi eynî navî hatine bi kar anîn.(20)

Bi Kurdî
Çiriya Pêşîn / Teşrîn
Çiriya Paşîn / Teşrîn

Bi Babîlî
Marçesvan / Adûkanî
Marçesvan / Adûkanî

Bi Farsiya Kevin
Margazana
Margazana

Divê em jî, di rojîmêra xwe de, Çiriya Pêşîn û Çiriya Paşîn, an jî Teşrîna Pêşîn / Teşrîna Paşîn bi kar binin û binivîsinin.

Rojîmêr û Çend Belge

Belge : 1 (21)

Paul Beidar* 1925

Adar
Nisan
Gulan
Heziran
Tîrmeh/ Temûz
Tebax
Îlon
Çiriya Ewil
Çiriya Paşîn
Kanûna Ewil
Kanûna Paşî
Sebat

M. Garzonî**1787

Adar
Nisan
Gulan
Heziran
Tîrmeh
Tebax
Îlûn
Çiriya Pêşî
Çiriya Paşî
Kanûna piçûk
Kanûna Mezin
Sivat (Svat)

Wek tê dîtin P. Beidar , 69 sal, M. Garzonî jî, 206 sal berê, navên mehên Kurdî, di pirtûkên xwe de nişan dane. Di nav Kurdan de, ji bo meh û demsalan (werz) ji stran û mamikan helbest hatine nivîsandin.(***)

20- Louis H. Gray, *Calendar (Persian) Rojîmêra Farsan*, G. Aksoy, rp. 124. Fr. Hommel, *Calendar (Babylonian) Rojîmêra Babilîyan*, ibid.

21- Mahmûd Lewendî, *Berhem*, Hej. 9, 1990, rp. 65

* Paul BEIDAR: *Papazekî Keldanî ye ku gelek salan li Kurdistanê bi taybetî li mintîqa Botan û Behdînan li bajarê Cizîrê û Zaxoyê maye*. M. Lewendî, *Berhem*, H. 9, rp. 65

** M.Garzonî: *Demeke dirêj li Mûsilê jiyaye. Navê pirtûka wî "Gramatica e Vocabolario Della Lingua Kurda, Roma 1787"*

Salname, peyiveke Farisî ye. Ev peyv, wateya (mana) rojîmêrê (teqwîm) nade. Salnameyên Osmaniyan û Salnameyên bajarên (wilayetan), halîn û çûyina wê salê, bûyerên wê salê û xebatên dewletê nişan dide; salnamên bajarên jî dîrok, erdnîgarî, kultur, aborî û xebatên fermî dicivîne.

Rojîmêr, Demê pareveyî rojê, heftêyê, mehê û salê dike. Bûyer bi tevahiya xwe ve li ser stêrezaniyê ye. Bi baweriya me, di şûna teqwîmê de, rojîmêr rastir e. (Kaya Mûştakhan).

Li Ser Mehan⁽²²⁾

- 1
Kanûnê w kanûnê
Berf têt ji ezmanê
Qira ebd û insanê
- 2
Sebat e
Çi şer e w çi şewat e
Xwezî nêv meha da nehata.
- 3
Hijde bi Adarê
Melyaket têt xwarê
Gazî dikit beharê
- 4
Taviya Nisanê
Hêja ye malê Xurestanê
- 5
Heyva Gulanê
Xweyê reza bi kul û kovanê
- 6
Yazde bi Heziranê serê havîne
Berê xwe bide
- 7
Temûz û Tebaxê
Agir digirit axê
Dû dirabit ji şaxê.
- 8
Îlonê zik têt e
Û dunya xêr e.
- 9
Çiriyê w Çiriyê
Mal teyr û tajî yê
Mirov dibin xweşiyê.

Li Ser Demsalan (Werz) ⁽²³⁾

- 1
Bi pahîzê
- Bi beharê zû rake
Em hatin pahîza
Çêkin cihê ezîza
- 2
Zivistanê
Tengava ber mirinê
- 3
Biharê
Bereket têt xwarê
Xelk dibin şikirdarê
- 4
Havîne
Teyr gazî dikin meydanê
Borî roja Remezanê.

Belge II

Binêrin: Kovara Berhemê, Hej. 8, r. 10, M. Düzgün, "Teqwîmê Michael û Marie'yê Sero"

Belge III

Dirêjahiya Şev û Rojan

Di rojekê de 24 saet hene. Lê drêjahiya şev û rojan, di salê de tenê carek, di 23 ê Adarê de roja Newrozê, weke hev dibin. Her du ji dwanzdeh saet in. Piştî vê mêjûyê (tarîxê) şev dest bi dirêjbûnê, roj ji bi kurtbûnê dikin. Lê herwekî Lista Jêrin ku şanî me di-de, roj tucaran bi qasî şevê kurt nabin.

	Saet	Deqîqe
Roja dirêjtirîn : 22 Hizêran	16	8
Roja kurtirîn : 22 Kanûna pêşîn	8	11
Şeva dirêjtirîn : 22 Kanûna pêşîn	15	49
Şeva kurtirîn : 22 Hizêran	7	52

Piştî 22 ê Kanûna Pêşîn, roj dirêj dibin û li rojê seatek û çend deqîqe zêde dibin:

	Saet	Deqîqe
Kanûna-paşîn	1	4
Sibat	1	38
Adar	1	30
Nisan	1	26
Gulan	1	23
Hizeran	1	...

Piştî 22 Hizêranê roj bi awayê jêrin kêmbûnê:

Tîrmeh	1	2
Tebax	1	50
Îlon	1	46
Çiriya Pêşîn	1	40
Çiriya Paşîn	1	14
Kanûna pêşîn	1	14

CEMRE

Cemre çi ye? Li gor dîtineke kevin, hêmanên (unsurên) dinyayê, çar bûn (ax, av, hewa, agir) Di tabîetê de, di nav wan çar hêmanan de, yê xurtir agir bû. Gava agir digiha hêmaneke din, ji vê bûyerê re cemre digotin. Ji xwe cemre, bi mana pereng e. Bi gotineke din, bi ketina her cemrê, germî digehe hêmaneke din û wî divejîne.

Cemreyên salê ev in:

- 1- 20 ê Sibate: Cemre dikeve hewayê.
- 2- 27 ê Sibate: Cemre dikeve avê.
- 3- 6 ê Adarê: Cemre dikeve axê.

22- Mahmûd Lewendî, *Berhem*, Hej. 9, 1990, r. 65

23- Gramaire Kurde, P. Beidar, ji M. Lewendî, *Berhem*, hej. 9, 1990

Belge IV Navên Mehan

Kurdî	Almanî	Fransîzî	Îngilîzî	Tirkî
Çile	Januar	Janvier	January	Ocak
Sibat	Februar	Février	February	Şubat
Adar	Marz	Mars	March	Mart
Nîsan	April	Avril	April	Nisan
Gulan	Mai	Mai	May	Mayıs
Hezîran	Juni	Juin	June	Haziran
Tirmeh	Juli	Juillet	July	Temmuz
Tebax	August	AOût	August	Ağustos
Îlon	September	Septembre	September	Eylül
Çirî	Oktober	Octobre	October	Ekim
Teşrîn	November	Novembre	November	Kasım
Kanûn	Dezember	Décembre	December	Aralık

Rojên Heftê

Gotina hefte, ji jimara heftan (7) tê, bi xwerû Kurdî ye.
Di hefteyekê de heft roj hene:

Kurdî	Almanî	Fransîzî	Îngilîzî	Tirkî
Yekşem	Sonntag	Dimanche	Sunday	Pazar
Duşem	Montag	Lundi	Monday	Pazartesi
Sêşem	Dienstag	Mardi	Tuesday	Salı
Çarşem	Mittwoch	Mercredi	Wednesday	Çarşamba
Pêncşem	Donnerstag	Jeudi	Thursday	Perşembe
Înî	Freitag	Vendredi	Friday	Cuma
Şemî	Samstag	Samedi	Saturday	Cumartesi

Çavkanî

- tamya Tarihi (Ankara 1937)
- 1-Aksoy, Gürdal, Kürt Dili ve Söylenceleri (Ankara,1991)
 - 2-Amedî Botan Kürtler ve Kürdistan Tarihi 1 (İst.1991)
 - 3-Bender Cemşid, Kürt Tarihi ve Uygarlığı, (İst.1991)
 - 4-Bilge Yakup, Süryanilerin Kökeni (İst,1991)
 - 5-Berwarî Dildar, Li Ser Navên Mehan (Roja-Nû, H.3, 1983)
 - 6- Blau J., Kürtçe-Türkçe Sözlük (İst.1991)
 - 7-Cigerxwîn Tarîxa Kurdistan 1 (Stokholm,1985)
 - 8-D.İzoli, Ferheng Kurdî-Tirkî (İst,1992)
 - 9-Gray I, Calendar (Persian) ERE-V.3
 - 10-Günaltay Şemseddin, Mezopotamya Tarihi (Ankara 1937)
 - 11- Hommel Fr, Calendar (Babylonian)ERE-v.3
 - 12-Huseyn Feqî, Salname (Rewşen,H.3,1992)
 - 13-London O, Babylonian Menologies and the Semitic Calendars London,1935)
 - 14-Macler Frederick, Calendar (Armenian)ERE,V,3
 - 15-Mihotuli Selehaddin, Arya Uygarlıklarından Kürtlere (İst.1992)
 - 16-Sayılı Aydın, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp (Ankara,1966)
 - 17-Smith Sdney, (Babylonin and Assyrian Calendar) EB.V.4
 - 18-Tigrîs A.Kurterastî (Stockholm,1991)
 - 19-Torî, Alfebeya Kurdî (İst.1992)
 - 20-Mandel,L.A, A Sumer-Aryan Dictionary, par 1 (London, 1927)
 - 21-Wehbî Tevfiq, C,J,Edmons, Ferheng (London-1971)
 - 22-Welatê Torî, Kürt Kökenî Büyüç Boylar (İst.1991)
 - 23-Woods. F.H. Calendar (Hebrew) ERE-V.3
 - 25-Xemgîn E. Kürdistanda Dini İnançlar ve Etkileri 1 (İst.1992)
 - 26-Rojîmêra Deng (1992)
 - 27-Rojîmêra Komal (1992)
 - 28-Rojîmêra Komkar (1992)
 - 29-Rojîmêra Koma Azadî (1983 Şam)
 - 30-Rojîmêra Medya (1992)
 - 31-Hawar Kovar (15 Nisan 1932 Şam, ya Bedirxan)
 - 32-Ronahî Kovar (1 Nisan 1942 Şam)
 - 33-Rewşen, Kovar (1 Sibat,1992)
 - 34-Welat, Rojnameya Hafteyî (22 Sibat 1992)
 - 35-Ensiklopediya Britanika,(deqa rojîmêr)

"Yê ku
îro
gelê Kurd
li ser piya
hiştiye,
çanda
Kurdî ye.
Ev çand,
bingeha
çanda
Mezopotamya
ye.
Emê
bi
çanda xwe
û
têkoşîna xwe
her
tim
hebin."

MKM (NAVENDA ÇANDA MEZOPOTAMYA) li Amedê

Îbrahîm XORT

MKM - Navenda Çanda Mezopotamya, di 3'ê Kanûna paşîn de li Amedê, şaxê (şûba) xwe vekir. Gava ku MKM li Stenbolê vebû di nav armancên wê de, vekirina şaxan ên li Kurdistanê jî hebûn. MKM nêzî salek e ku li Amedê xebat dikir. Belkî ji bo pir kesan salek zehf dûr û dirêj be, bi rastî, ji bo me jî, gelek e. Lê ji

ber hin problemên ku ne di destên me de bûn, ev wext hebekî dirêj dom kir. Sedemên van yek teknîkî û yek jê jî, rewşa welêt bû.

Diviyabû pêşîn Navend xwe bi rêk bixe. Ji bo vê jî, hebekî wext dixwest. Armancên ku MKM danîne ber xwe, xezîneyeke pir dewlemend e û reha vê xezîne jî, li welêt e. Ji bo

ku karibe li vê rehê xwedî derkeve, divê wê av bide. Ji dûr ve jî, nayê avdan. Xebatên MKMê li Stenbolê berhemên xweş dan. Xebatên MKM ê li welêt û li dervayî welêt deng da.

Berî her tiştî ev xebatên hanê, ne bi ramanên bazirganî û fen û fîtan bû. Ji ber vê yekê ev xebat, ewlekariyeye mezin da gel. Gel jî li MKMê xwedî derket.

Gel dixwest ku şaxekî MKMê li Amedê jî hebe. Ji ber vê xwestinê, MKM ê şûba xwe ya Amedê bi alikariya gelê xwe vekir. Bi rastî gelê Amedî, ji gumanan zêdetir lê xwedî derket. Di roja vebûnê de, bi sedî mirov beşdarî vebûnê bûn, MKM pîroz kirin û xwestin ku di nav xebatên wê de cih bigi-

rin. Di vebûnê de, gelek avahiyên fermî, weke sendiqe, komele, partî hwd hatibûn. Ji bo vebûnê gelek mirov û komele pîrozbahî çelengên kesk, sor û zer şandibûn.

Vebûna şaxê bi axaftina serokê MKMê dest pê kir. Serokê MKMê Îbrahîm Gurbuz, di axaftina xwe de li ser peywîrên MKM û giringiya wê rawestiya û wilo digot:

"Çand bingeha hebûna miletekê ye. Ger em dixwazin hebûna xwe xurt bikin, divê em çanda xwe jî, xurt bikin. Yê ku îro gelê Kurd li ser piya hiştiye, çanda Kurdî ye. Ev çand ku bingeha çanda Mezopotamyayê ye. Emê bi çanda xwe û bi têkoşîna xwe ve her tim hebûn."

Di pey axaftina Î. Gurbuz de, A. Lokmen jî, bi Kurdî ji mévanan re weha digot:

"MKM li dijî talankirina çanda Kurdî hatiye avakirin. MKM bi serê xwe nikare tu tiştî bike. Divê her mirovekî Kurd, çawa li xwenasiya xwe xwedî derdikeve, li çanda xwe jî, xwedî derkeve. Xwedîderketin a li çanda Kurdî, ji bo Kurdekê, peywîreke neteweyî ye."

Di vebûnê de tişteke din ku zêde bal dikêşand, pîrbûna jinên Kurd bû. Mirov di çavên wan de, xwediye çan-

da Kurdî didît. Kî dikare rola jinên Kurd înkare bike? Helbet tu kes nikare înkare bike. Ji zimên bigre ta orf û adetan gişt bi xêra jinên Kurd hatine û gihîştine îro. Di nava jinên Kurd de, hin ji wan hebûn ku hîn bêtir bala mirov dikêşand. Ev jî, yên ku ji wan re té gotin "turbanli". Bi rastî jî, pir kêfa mirovin dihat, gava ku me wan didît. Ji ber ku ji her kesî Kurd, li çanda xwe xwedî derdiket, çî olperest û çî sosyalîst. Di van rojên dawî de ku neyar, ola îslamê li dijî têkoşî-

na rizgariya neteweyî dixebitîne, ji ber vé hatina van jinan, hîn bêtir watedar bû. Lé dîtina wan çî dibe bila bibe, armanceke wan hebû: li çanda Kurdî xwedî derdiketin. Balkêşeke din jî, beşdarbûna mele û kalan bû. Kalên beşdar welê digotin: "me pir tişt dîtin di jiyana xwe de, ev tiştên me dîtin, çanda me û dîroka me ye. Lé tu carî bi dilekî bé tirs em lé xwedî derneketin, lé belê îro gelê me tev bi hev re di nav têkoşîna de ye, zar û zêç tev çawa ku li welatê xwe xwedî

derdikevin li çanda xwe jî xwedî derdikevin. Gava em van dibînin, em xort dibin." Bi rastî jî, weché wan kal û meleyan weke gulên biharê bû, çavên wan dibiriqî.

Şaxê MKMê yê li Amedê, bi piranî xebatên xwe dé li ser lékolîn, berhevkirin û dersên muzîk, folklor û şanoyê bidomîne. Mamoştetiya dersên muzîkî, Sadiq Ziypak dike. MKM dest bi berhevkirina pirtûkên kevin wek muzîk û helbestên herémî kiriye. MKM bang li her mirovekî Kurd dike û dibêje: gotinên pêşiyar, çîrok, metelok, stran, helbest, pirtûk û hwd. anku tiştên ku di destên we de an li heréma we hene, berhev bikin û ji me re bişînin ku em karibin çanda xwe li ser hev bicivînin.

EBI GORE BÊ EDETANÊ MA ZEWAC CENÎ WAŞTIŞ RA HETANÎ ZÊREY ŞIYAYIŞ

(1)

J. ESPAR

Zewac yew derg û dila wo. No proses bi cenî waştış dest pey keno û hetanî rojo ki veyeki zêrey(zêvî) ra yena dewam keno. Prosesê zewacî, bi gore bê cayan û kesan vuriyêno (bedeliyêno).

Mi na nuştada xwi di zewac, ebe gore bê edetanê zerrey Pîranî nuştô. Zeki yeno zanayış edet û torey çidê statik niyê û zeman miyan di vuriyêni. Nê edet û toreyê ki ez tiya di nusena, hetanî 20-25 serrî verê zî Pîran di bi. Çiyê ki mi tiya di nuştî, zafiney yîni mi bi xwi di ya zî eşnawtî. Labelê mi na mesela ser o yew cenî û yew camêrdê Pîranij reyra zî qisey kerdî.

Emrê Zewacî

Zafiney estanik û meselandê ma di, emre zewacî çares o. Mesela vanî, "xorto çares serre bi newe amebi xwi ser, hinî wextê yê yî zewacî bi." Herçiqaş na mesela estanikan di ana ya zî, labelê kê nişnî vajî emrê zewacî îllehim ehendi yo. Emir gore bê weziyetê keynek û lacekî, gore bê weziyetê key pêrdê lacekî ya zî keyneki vuriyaynî. Faktorê ki rew ya zî erey zewaciyayış ser o tesîr kerdinî zafi bi. Mesela eke lacek yewek bibînî, zafiney reyra rew zewecaynî. Çunkî mar û pêrê lacekî waştinê ki rew tor-

nanê xwi veynî. Eke may lacekî nêweş bibînî, no weziyet bînî sebebê

bînî û herunday pêrdê xwi di bînî sermênê keyî. Veyeki zî, herunday

rew zeweciyê lacekî. Ebi inhewa veyeki heti (yardimê) vistiriyda xwi kerdinî. Yanî tiya di may û pî tenya lace xwi nêzewecnenî, eynî zeman di, karê keydê xwi zî veynenî. Ge ge zî çaxo ki may ya zî pî, lacekî rew bimar-dinî lacek rew zewecaynî. Sebebê na mesela aya bi ki, mêrdimo ki bize-wecaynî, hinî şarî miyan di gede nê-hesebaynî, otorîte û prestijê cê vêşî

vistrîdey xwi di wayirey keyî û vistew-re û gorimandê xwi kerdinî. May keynan wexto ki rew bimar-dinî, zafiney keyney rew zewecaynî. Ebi inhewa, keyney xezebdey damêrî ra xelesaynî. Hetê bînî ra keyneka bê may, bê mihefeze bi. Yew girwewo xirab şiyaynî bêro yay serî sar'di. Helbet nînan ra teber zî sewbê faktorê ki wexte zeweciyayış ser o tesîr kerdinî bi.

Labelê emre zewaciyo normal, beyn-tardê 15-20 di bi. Mesela xorto ki es-kerey ra pey bizewecaynî qart hesebaynî. Keyneka ki bibînî vîst serra, hinî "keye di menda" hesebaynî.

Wexto ki lacek ya zî keynek bînî 15-16 serre, yanî lacek bînî xort û keynek zî bînî keynay, zewac bedeliyayîşo biyolojîk ra teber, tiyageyra-

yiş, warîştîş û ronîştîşê yînî heme heway ra bêdeliyaynî (vurîyaynî). Keynan zî, lacan zî waştîni mar û pêrdê xwi, der û cîrananê xwi binawnî ki yê ameyî çaxdê zewacî. Çunkî 15-16 serrî emrê zewacî bi, û ganî "yew wellî xwi ser o bikerdinî".

Awey Yerî

Ay wext Pîran di edet nêbi ki kê vajî, "ez wazeno bizeweco." Na mese-la di girwey lacan hina asan bi. Lacî ge ge şiyaynî mar ya zî ward xwi ra vacî, labelê keyney nîşaynî raşte raşt qaley zewacî bikî. Ez bawer keno ki no wezîyet ewro zî hetey keynan ra zaf nêbedelawo. Labelê lacan zî, keynan zî zewac waştîşê xwinê zewacî bi tayn hewayan reyra nor û dorey xwi nawitînî. Pîran di çaxo ki keyna dest bi awey yerî bikerdinî, ay çax herkesî zanaynî na keyna keynay zewacî ya. Pîran di wexto ki bînî yere, wazenî wa ay keyî rî aw lazîm bibînî, wazenî wa lazîm nêbînî, keynay keyî ya res-

ye (ya zî resayey) fistanê xwinê tewr weş pira girewtînî, biskey xwi viraştî-nî û ya mexmela mureyînî, ya zî qinta oyekerda eştînî xwi serî sar di elbê girewtînî şînî *Eyniwo Cêrên*.

Eyniwo Cêrên seredê çarşuy di bi. Û hema hema hîrê mehlandê Pîran ra eynî durey di bi. Tînci wexto ki şînî awan, gitley keynanê verênan

elbê xwi daynî çimandê ey-nî ver. Eyniwo Cêrên wexto ki bînî yere tenya xizmetê keynekan dê Pîranjan di bi. Aynanê ki pelasî, cacimî, xeyşey ya zî îzarî (wextê rezan di) bişutinî, ga-

nî girwey xwi verê meladê mexrebî biqedênaynî. Hergû keyneki embazey xwina en hewli reyra şînî awdey yerî. Eke xeberê yînî pinonî bibînî, yewbînan rî vatînî. Embaz û mêrdimê xwinê mehlandê bînan dînî. Xeberê heme hîrê mehlan zî Eyniwo Cêrên ra vila bînî. Aw kirîştîşê keynan hetanî dina tarî bibînî romitînî. Hetta zafînî melay eşay rayîrdê eynî ser o goştartînî. Semedo ki keynekî yew di qisey yewbînan reyra bikî û biney nor û dorey xwi ra bewnî, yew di ray rayîrdê eynî ser o elbê xwi ronaynî. Keyney mehlay Cellonî çaxo ki Comiyo Cêrên ra viyartinî, elbê xwi ronaynî. Yew deyîra dormarey Pîranî awey yerî inhewa teswîr kena:

Keyney rindî Elîyon î, nînnayey,
Keyney rindî Elîyon î, nînnayey.

Elbonê xwi todonî, nînnayey,
Elbonê xwi todonî, nînnayey.

Hokay comî tadonî, nînnayey,
Hokay comî tadonî, nînnayey.

Seyday comî di rononî, nînnayey,
Seyday comî di rononî, nînnayey.

Pey çimon xeber donî, nînnayey,
Pey çimon xeber donî, nînnayey.

Keynanê mehlay Mehmû Çelebon zî wexto ki kure ra viyartinî, elbê xwi ronaynî. Ey mehla Yareliyon zî, Duzê Xonî ra ki viyartinî elbê xwi ronaynî.

Zeki ma va, rayîrê eynî keynan rî zaf muhîm bî. Ayê ki waştê yînî bî, rayîrê eynî di şiyaynî yînî veynî û biney "çimanê xwi roşn bikî." Ayê ki bê waşte bî, hêvî kerdinî ki xwi rî yewî veynî, ya zî xwi xortan binawnî û xwi yînî virî finî. Înênan ra teber zî, bi awey yerî cîfê keynan vejîyaynî. Kayneka ki bi nîşan bibîynî ya zî biameynî waştîş, hinî fek awey yerî ra veredaynî.

Baş o, çaxo ki keyney şînî awdey yerî, xortan se kerdinî? Hema pey Eyniwo Cêrên di, "Eynî Comêrdo" bi. No eynî, serê yê girewtêbî. Hem camêrdan desmaj girewtînî û hem zî te de dekewtînî aw. Keynan wexto ki dest bi aw kirîştîşê kerdinî, xortî zî Eynî Camêrdan di pêser bînî. Ya zî cay çî mene kerdinî naşt-daşt şînî ameynî. Tayn xortan zî nîzdî eynî çend dikanan di refin girewtînî.

Xortan sewbî hewa zî zewacwaştîşê xwi daynî teber. Eke xort raşte-raşt nîşno vajo, "ez zewecêno" dest pey kerdinî keye di lej (dewa) vetînî. Qorînî çend aşmî keye terk kerdinî. Taynan zî vatînî "Ez serey xwi gêno rageyreno". Karê keyî nêkerdînî, şew erey ameynî keye û ebe inhewa may û piyê xwi dejnaynî.

Helbet her mar û pêrî waştînî ki gedanê xwi bi rispênêy bizewenî. Ayay ser o wexto ki lac dozey zewacî kerdinî, eke debarey yînî zaf xirab nêbînî, dest bi mişewrey zewacê ladcê xwi kerdinî. Qorê mar û pêran zî, verê ki lacê yînî qaley zewacî biko, yînî zor daynî ladcê xwi ki bizeweco. Ser meseladey mişewredê mar û pêrî

yew mesela Pîran di vajêna:

Vatişan gore, rocê yew may û pi cil mîyan di qalê zewacê lacedê xwi kenî. Mêrdêk vono:

-Cenêk, ma herê xwi biroşî û pey lacedê xwi bizewecnî.

Cenêk zî rotîşê herî munasib veynena. Oxmo ki lajek zî nêrakewto, yîni goştareno. Zaf keyfê lacekî inê qalon rî yeno. Ay beyntar di yew deme şono, lacek ewnêno veng dayê û bawoy ra nêvecêno. Ayay ser o rocê lacek mardey xwi perseno vono:

-Dayê şima çirî qalê herî nêkenî?

Coka Pîran di wexto ki lajek biameynî çaxê zewacî, şar naşt-daşt bi henekî persaynî, vatîni şima "çirî qalê herdê xwi nekenî?" Ya zî mêrdimanê lacekî vatîni, "ma ganî hinî qalê herdê xwi bikî".

May hetey cenî veynayîş ra hina aktîf bî. May xortan hetanî ki lacedê xwi bizewecnaynî, timi konsantrê zewacî bi. Hêşê yîni timi keynekan ser bi. May timi bi heyecan bi. Û nê girwiy ra, yanî veynayîşê keynan ra, ya zî na mesela ser o qisekerdişê ra zaf zewq girewtinî. Marey lajekî keynekê ki hêşdê yay bikewtinî, mêrdedê xwi rî behs kerdinî. Eke zerrey lacekî nêkewtibî yewerî zafîney vatey mar û pêrdê yê bînî. Ge ge na mesela ser o qerar dayîş xêlê zeman girewtinî. May ya zî waranê lacekî derî keyney omartîni. Ge ge zî tena na mesela ser o mêrdimê lacekê nîzdî ameynî pêser, qorînî namey keynan vatîni û yîni ra tîzbihî ontîni. Keyneyê ki ameynî yîni virî pêrû hesebnaynî. Zafîney ebi inhewa çend aşmî namey keynan omartîş reydi viyartinî. Keynan vicînayîş ya zî waştîş bi gore bê haldê lajekî bedeliyaynî. Ma vajî eke lacek wayîrê yew gurî bibînî, ya zî biney hal û wextê yîni weş bibînî, abi gore keyney omartîni. Labelê eke lajek karê yê çinêbinî, feqir û belengaz bibînî, omartîşê yîni zî abi gore bînî. Yanî, "hergû teyr qordê xwi reyra firaynî".

Helbet eke lajek yew mêrdimda xwi reyra bizewecaynî, ay wext girwey zewacî hina rehet bînî. Eke way lacekî ya resaya bibînî ay wext cenî di "bedêl" zî pejmîriyaynî (duşmîşaynî).

Keyneki Veynayîş

Çaxo ki key lacekî di hemînî qaley yew bikerdinî û qerar bidaynî ki lacedê xwi rî keynarey filankesî wazenî, ay wext verê heme çî ganî keyneki bidîynî.

Bê guman, eke polê lacekî keyneki bişinasnaynî, ay wext îcab nêkerdîni şêrî keyneki veynî. Labelê eke kinarê lacekî keyneki ya zî key keyneki nêşinaynî se, meselay keyneki veynayîş tikê zehmet bî. Polê lajekî ganî yew qasudi biersawitîni key keyneki. Qasidi zî, raşte-raşt nişaynî şêra key keyneki, ganî cay çî mene bikerdinî. Qasidi ya vatîni mangay ma, bizey ma biya vinî; ya zî cay yew haci qard kerdinî.

Pîran di edet bi, çaxo ki yew cenî ya xerîb bişînî yew keye ki te de keyneye resaya bî, keyneki şîni lew destê mêmandey xwi ra daynî. Ebi inhewa qasudi keyneki dînî. Helbet wezîfey qasudi tenya keyneki veynayîş nêbi, ganî hetanî boyey fekdê keyneki, keyneki kontrol bikerdinî. Rayir şiyayîşdê yay ra bigêrî, hetanî qise kerdîşê keyneki, qasudi dîqet kerdinî. Labelê polê lacekî tenya bi vatiş bê qasudi rehet nêkerdîni. Sewbî zî, derheqde keyneki di, derheqde keyde keynek di melumat girewtinî. Nê melumatan ser o polê lacekî qerarê xwi daynî.

Lacekî û keyneki zafîney durî ya yewbînan dînî. Veynayîşê lacekî hindey qasudi û mar û pêrdê lacekî muhîm nêbi. Zaf kembo zî yew yew keyneki û lacekî yewbînan nîzdî ra bibînî, ya zî rez û bostanê yîni nîzdî yewbînan bibînî û yê zî zaf jihatî bibînî, şiyaynî yew-di qisey zî yewbînan reydi bikî. Gelekê yîni zî, şewa ki zewecaynî yewbînan dînî. Qorêni zî şînikey di yewbînan dîbi.

Hetey keyneki ra meselay veynayîşê çinê bî. Labelê eke keyneki xwi "bê arey" binaynî, ay wext şiyaynî durî ra waşte rê xwi veyna. Tayn mar pêranê keyneki zî, wayştîni ki keynay yîni waşterê xwi veyna. Ay wext lacek eke imkan bibînî berdê pêrdê keyneki ver a viyartinî. Keynek zî yo çarçîba ra dînî. Ya zî ebe yewna hewa. Labelê her hal û kar di keyneki

wayştêy xwi durî ra dînî. Yew yew keyneki zî waştêy xwi begam nêkerdîni û zewac red kerdinî. Ganî kê vajî keyneyê anaserêni kem bî.

Mar û pêrê keyneki zaf waştîni ki, keynay xwi bi rispêney bidî û tira "pank" bî. Ketî ra kê şênî vajî keynaya resaya keye di mar û pêrî rî heze yew bela bî. Hetanî keyna daynî, hetanî rojê veyeki hewelnayîşî, zerrey yîni terpi-terpi kerdinî. Çunki keyna namus bî, şeref û îtûbar bî. Ma hetî yew qali esta vanî: "Cenî kê rezilî zî kena, wezîr zî". Cora zî may û pi, keyna ser o zaf hesas bî. Helbet meseladey keyna di mesûliyet zafîney mar di bi. Keyna cay yewerî rey bikewtinî ya zî çî biameynî yay serî sar di, şarî, lomey verê hemînî mar ra kerdinî. Aw samed ra çimê mari tim û tim keyna ser o bi.

Herkesî waştîni ki cay keynerdey yîni rind û rehet bo. Labelê eke hal û wextê mar û pêrdê keyneki rind nêbînî, ya zî keynekî yewda rind û tiramomeya nêbînî, dayîşê keyneki biney zehmet bînî. Heta bîni ra yew nişaynî keynardey xwi rî xortan bomaro, hewna yew nişaynî şarî ra vajo, "filankes ez wazeno keynarey xwi bido lacedê to". Labelê eke may, way yan zî yew mêrdemey keyneki tikêki jihatî bibînî, ay çax dayîşê keyneki bineyna (asan) rehet bînî. Yew cenîya ona, şiyaynî cematê cenîyan di wesfanê keynekî bida û mardey lacekan reyra dostey bika. Sewbî zî may keyneki, bi yew hewawo nimitîki, şiyaynî mardey lacek ra vaca, ki ya wazena keynarey xwi bida lacedê jay. Ge ge zî maranê keynan raşte-raşt verey xwi tadaynî xortan. Çaxo ki yew xorto hêşkewte bidîni vatîni: "filankes la, qey ti hinî nêzewecênî?" Û zaf alaqa xortî nawitîni û bi yew hewa behsê keynardey xwi kerdinî.

Tayn keynekê jihatî ne têda, zafîney keynekan derheqde zewacde xwi di yew rolê yîni çinê bi. Keynan xwi nawitîni ki wextê yîni yo zewacî yo. Û eke xortê ki weş bê, yîni bişînî bidînî, herçî binê çiman ra ewnayîşî rî textsîr nêkerdîni.

Do dewam biko

gerîla

negrî bilbil

Jîr DILOVAN

Daketine meydanê
Gerîlayên dînemêr
Ji bona tohildanê
Wek baz û piling û şêr

Tolhildana Kurdistan
Tax û gund û şaristan
Ji bo nebin goristan
Serî danîne ber kêr

Wek Gabar û wek Cudî
Wek sîpan û wek Sîndî
Bi çîk û serbilindî
Kuştin, mirin dibe xêr

Bira ne rêheval in
Qozeqera bi xal in
Tim bi şewq û şemal in
Wek heyv û roj û stêr

Rêwingî ne li rîyan
Li deşt û çol û çîyan
Bo karker û gundiyan
Dixwînin wek kewê nêr

Çi mêrxas û leheng in
Dilsoz û pir çeleng in
Tim bi şer û bi ceng in
Bê nan, bê av û nîv têr

Bi rûmet canfîda ne
Parêzarên Kurda' ne
Çavkaniya merda' ne
Ew egîd û merdemêr

Başokeyên sîpî ne
Çiya bo wan hêlîn e
Keleqîja havînan
Av in ji bo me li cêr

Li Serhed û li Botan
Ew dikin şerê giran
Wê rizgar kin ji destan
Axa me wek zîv û zêr

Jîr Dilovan bi hawar
Divê tev bibin şiyar
Bo wan bibin alîkar
Bi melhêb û tevr û bêr

Sibehê re meşîme nav bax û bexçan
Çi bi axîn û bi figan dixwîne bilbil

Min jê pirsî: "Bo çi wiha tu dixwînt?"
Got: "Nepirse, tu nekole birfînên kul"

Bilbilê zar û perîşan bi te zanîm
Ez jî dikim girî birfîndar im ji dil

Lê bi girî em nagihîn mexseda xwe
Bes rondikan bibare ji çavên bi kil

Got: "Ez çawa nekim girî, nekim hawar?
Ev çend hezar sal in ku ez qut im ji gul"

Kund û tûtîk dideynin li ser gulên
Em ji gul û gulîstanên xwe bîne şil

Were bilbil tu gazin û loma neke
Ez bi te re rêwingî me bi te dim mil

Bi kêf û şahî bixwîne, çi ye girî?
J'ê re desmal, tu paqij ke wan çavên şil

Divê em xweş biborînin bihara xwe
Hê ser me de nehatî ew çileyê çil

Edî em hay ji xwe hebin nekevin xew
Da ew gurên dev bi xwîn me nekin xafil

Jîr Dilovan dibê ku tev bibine yek
Hê xan û man, gund û bajar nebûn kavil

HEVPEYVÎN BI ORDÎXANÊ CELÎL RE

Hevalê me Ehmet Xelîlî, ji vir çend meh berê, bi Ordîxanê Celîl re, li bajarê Bochumê -Almanya- hevpeyvînek çêkir. Lê vê hevpeyvînê ta niha me nekarî ku em biweşînin, ji ber ku rûpelên kovarê teji bûn. Bila xwendevanên me, heval Ehmet û Kek Ordîxan me bibexşînin.

Wek ku xwendevanên me jî dizanin, di warê çanda Kurdî de Ordîxanê Celîl, mirovekî zana, xwedî otorîte û pîspor e. Ordîxan, li Erîvanê di sala 1932'an de ji diya xwe de bûye. Bavê

wî Casim, Hozan û torevanekî mezin e. Bi rastî malbata Celîl, malbateke zana û welatparêz e. Ev malbat, di hemdemê de wek xwendegeheke Kurdî ye. Zarowên vê malbatê, anku xwendekarên vê xwendegehê, di qada çandê, wêjeyê, folklorê, dîrokê û hwd. de, ji gelê Kurd re gelek xizmetên mezin kirine û hêj jî dikin.

Malbata Celîl, di sala 1918'an de ji ber zilm û zordestîya dewleta Osmanî koç dîke û diçe li Erîvanê bi cih dibe. Ordîxan piştî ku zanîngêhê diqedîne, di radyoya Kurdî ya Erîvanê de, demeke dirêj dixebite. "Ez xwe kubar dibînim ku dengê min ketiye guhên Kurdên Kurdistanê Bakur. Ez xwe kubar dibînim ku dengê min ketiye guhê Serok Apo "dibêje Ordîxan.

Ordîxan, di sala 1949'an de dest bi berhevkirina çîrok, metelok, serpêhatî, stran, lawje û hwd. dîke. Ew li Lenîngradê di sala 1957'an de diploma doktoriye digre. Anku êdî ew Kurdolog e.

Rewşen: Ta îro çend pirtûkên

-berhemên- te hetine weşandin. Ev berhem li ser çi mijarê ne û niha hûn bi çi re mijûl dibin?

Ordîxan: Mêl û mijûlaya min zêdetir li ser wêje (edebiyat), ziman û

la jî, li ser muzîka Kurdî dixebite. Ta niha 22 pirtûkên min hatine çapkirin. Ev berhem, tev, li ser edebiyat û zargotina Kurdî ne. Pirtûka min a pêşîn di sala 1964'an de çap bû. Ev pirtûk, ji dîlokên civata Kurdî tê pê. Pirtûka min a didawan, di sala 1967'an de çap bû. Ev berhem li ser Keleha Dimdimê ye. Di vê salê de pirtûkeke min jî, li ser Cîgerxwîn derket. Ji bo zarokên biçûk, min pirtûkeke dersê hazir kir. Pirtûkên min ên din jî, li ser wêje (edebiyat) û çanda Kurdî ne. Ez vê xabata xwe niha jî didomînim.

Rewşen: Hûn Kurdên Bakur dinasin, Kurdên Sovyeta berê, ji hev gelek belewele û cida dijîn. Hin li Azarbeycanê, hin li Ermenîstanê û hin jî li Gurcîstanê ne. Gava em Kurdên Bakur û yên Sovyetê bidim ber hev, kî ji wan zêdetir bişivîye (asimile bûye)?

Ordîxan: Kurdên Ermenîstanê neheliyane (nepişivîne). Lê yên Azarbeycanê gelek heliyan e. Di sala 1931 ê de, li Azarbeycanê nêzikê 60-70 hezar

folklorê Kurdî ye. Birê min Celîl, bêhtir li ser dîrokê, xwişka min Cemî-

Kurd hebûn. Ev hejmar îro welê kêr bûye ku mirov dikare bêje ne-

maye. Asîmîle bûne û xwe Kurd nahesibînin. Li Ermenîstanê him Kurdên Ezîdî, him jî Kurdên misilman hene. Kurdên Ermenîstanê, li xwe xwedî derketine û xwe parastine.

Kurdên li Azarbeycanê zêde di bin bandêra (tesîr) misilmanî û Azerîyan de mane. Xwendevan, zêdetir di nav Kurdên Ezîdî de derketin. Ev xortên xwenda jî, xwe û derdora xwe parastin. Li Kurd û Kurdîtiyê xwedî derketin. Ez gelek mirov ji Kurdistana bakur dinasim. Rihê Kurdîtiyê bi wan re heye û gelek xurt e jî. Lê di bin tesîra Tirkî de ne. Rihê wan Kurd e, lê zimanê wan Tirkî ye. Hinek ji wan digirin, dibêjin: Me zimanê xwe ji bîr kiriye.

Hikûmeta Azerbeycanê û dewleta Tirkîyê, Kurdên li nav xwe, bi zordestî asîmîle kirine û hîna jî dikin. Lê ev zordestî, li Ermenîstanê nîne. Anku Ermenî, Kurdan bi hikmê zorê asîmîle ne kirine û niha jî nakin.

Em berê giş li Ermenîstanê û Nexçivanê diman, piştî ku Sovyet çêbû, em ji hev belewela bûn. Gelek ji me çûn Gurcîstanê. Ji ber ku aborî û hewayê Gurcîstanê baş bû. Di sala 1937'an de Stalîn, bi hezarî Kurdan koçê(surgun) Kazakîstanê kir. Niha li Kazakîstanê 90 hezar Kurd dijîn. Kurdên li wir bi zimanê xwe baş nizanin. Ji ber ku li wir xwendina Kurdî tune. Lê orf û adetên xwe ji bîr nekiriye.

Rewşen: Stalîn çima Kurdan ji cihê wan radiqewart (der dikir) cihên din?

Ordîxan: Stalîn ne tenê Kurdan, lê gelên (xelkên) din jî, ji cihê wan dikir û diqewart. Kurd li ser sînorên Tirkîyê dijîn. Têkiliyên wan bi Kurdên Tirkîyê re çêdibû. Stalîn nedixwest navbera wî û Tirkîyê xerab bibê. Têkilî û çûnûhatina Kurdan, dikaribû serê sovyetê bêşanda. Têkiliyên Kurdên sovyetê, ne tenê bi Kurdên Tirkîyê re, her wiha bi Kurdên Îranê re jî hebûn. Stalîn dixwest têkiliyên Kurdan, ji hev qut bike. Ji ber vê yekê, Kurdan ji hev bela kir. Niha li Tirkmenîstanê nêzikê 3 milyon Kurd hene. Lê piraniya wan asîmîle bûne.

Yên mane jî, bi hev re bi zaravayê Kurmancî dipeyîvin. Ev Kurd, di dema Nadir şah de, nêzikê 400 sal berê, koçê vê derê kirine.

*Kurdan pîrî caran
serhildan û xwîna xwe rêtin.
Mirov ku vê xwîne ber hev bike,
jê goleke mezin çêdibe.
Lê tu demê em bi ser neketine.
Sedemê mezin
tunebûna yekbûnê
û îxaneta hundirîn e.*

Rewşen: Li Sovyetîstanê jî, li Kurdan gelek neheqî hatine kirin. Niha tu rewşa (halê) Kurdan çawa dibînî?

Ordîxan: Bêtirî 200 sal in ku rewşa Kurdan ne qenc e. Kurdistana pêşîn di navbera du dewletan (Osmanî - Îranî) de hat perçe kirin.

Anku ev her du dewlet, Kurdistana bi hikmê zorê, bi fêl û fendan vegirtin. Paşê Kurdistana kirin çar perçe. Kurdan pîrî caran serhildan û xwîna xwe rêtin. Mirov ku vê xwîne ber hev bike, jê goleke mezin çêdibe. Lê tu demê em bi ser neketine. Sedemên wê pîr in. Sedemê mezin tunebûna yekbûnê û îxaneta hundirîn e.

Lê îro ez dibînim ku li Kurdistana bakur yekbûn heye û îxanet jî, êdî nikare zêde li ber xwe bide.

Rewşen: Tu dibêji ku "xwîna Kurdan a ku hatiye rêtin, ber hev bibê çend golan tijî dike". Ev gotin dil bêşîne jî, gotineke rast e. Gelê Kurd, di serhildanan de her tim xwe spartine çîyan. Gelek netewe hene ku di bin zordestiyê de hun da bûne. Gelo gelê Kurd ji bo çî hunda nebûye. Sedemên wê çî ne?

Ordîxan: Ez jî, li ser vê pîrsê gelek fikirime û difikirim. Gava te vê pîrsê ji min pîrsî, Mîraslaw Zigmînd hat bîra min. Wî pirtûkek (kitêb) nivîsiye. Navê wê "Kurdistana Welatê serhildanan, efsane û hêviya roja bê" ye. Anku me çiqas serî hildaye, me hêvî kiriye ku em dê bi ser kevin. Ev hêvî tim di dilê me de bûye. Lê bi

hêviyê tenê mirov bi ser nakeve. Xebat girîng(muhîm) e.

Serhildana Kurdan her tim li serê çîyan bûye. Çiya ji me re bûne pişt. Hin taybetiyên(xususiyetên) me Kurdan hene ku nahêlin em hunda bibin. Mêranî, çiyayên me yê bilind, Kurdîtiya me ya hişk ku di dilê me de rûniştiye û ziman û çanda me.

Rewşen: C. Bedirxan dibêje ku gelê dinyayê xwe bi du tiştan parastine: Ol(dîn) û ziman. "Ol di destê dijmin de li hemberî gelê Kurd hatiye xebitandin. Di destê me de jî ziman ma ye. Anku em xwediyê nîvçek man e." Li gorî we, zimanê Kurdî di jiyanê Kurdan de rôleke çawa listiye?

Ordîxan: Gotina Celadet Bedirxan bi rastî jî kûr e. Civatek, xwe bi sê tiştan xwedî dike: Ziman, çand û ol, zimanê Kurdî, zimanê dewlemend e. Çar zaravayên Kurdî hene. Zaravayê herî mezin Kurmancî ye. Dijminê gelê Kurd her tim xwestine ku me bindest bihêlin, ji ber vê yekê dixwazin ku me ji hev perçe bikin. Dijminê gelê Kurd dibêjin ku Zazakî-dimilî- ne Kurdî ye. Hin ji wan dibêjin ku lorî û hewremanî jî ne Kurdî ne. Heke em zimanê xwe neparêzin em nikarin xwe biparêzin. Divê her Kurdek, bi zaravayê xwe bipêyîve û binivîse. Pîrsgirêka zaravan gelek zehmet e. Kisenefon dibêje ku gava em di Kurdistana de derbas bûn, em rastî zimanekî hatin ku me berê hîç nebihîstibû. Li vê derê ne Tirk ne jî zimanê Tirkî hebû. Lê dewleta Tirk, li Kurdistana bakur bi navgîna (wesite) dîne, Kurdan pişavtiye (asîmîle kiriye). Li Azerbeycanê jî, xwestine û hîna jî dixwazin ku Kurdan bimihînin. Li Azerbeycanê, dema Kurdek diçû daîra pasaportê û digot ez Kurd im. Azerî digotin: "Ma tu ne misilman î? Heke tu misilman î, tu Azerî yî jî..." Kurdên Azerbeycanê di bin hoyên (şert-merc) diwar de, zimanê xwe ji bîr kirin. Zimanê Kurdî bi tene di nav Kurdên li serê çîyan de ma. Kurdên deştî zu heliyan.

Rewşen: Dîn heta niha di civaka Kurdan de rôleke berevajî û ne qenc

listiye. Dema em li şoreşa Nikaragowayê dinêrin, dîn li vir roleke mezin û pêşverû difize. Dîndarên dêran (kîlise) di şoreşê de cih girtinê û li hemberî zordestan şer kirinê. Dîn, di nav Kurdan de, çima xwedî roleke negatîv e?

Ordîxan: Ereban, bi hikmê zorê (koteke) îslamiyetê bi xelkê me dane qebûl kirin. Tirkan, Ereban û Farsan bi navê îslamê gelê me xapand û ew bindest kirin. Dagîrkeran bi vê şeweyê (awa-tarz) xwestin ku gelê me di nav xwe de bimihînin û bibin xwediyê hemû heyînên gelê Kurd. Şêx, mele bi Erebi xwendin û îbadetên xwe bi Erebi kirin. Bi vê awayê tesîra Ereban li ser gelê me zêde bû. Miletê çiqas ji çand û zimanê xwe dûr bikeve, hewqas zû û hêsan (qolay) dihele. Lê Kurdên Ezîdî li çand û zimanê xwe xwedî derketin. Îbadetên xwe jî, bi Kurdî kirin û xwe parastin. Dijminên gelê me herçiqas xwestine ku gelê me bihêlinin û ji holê rakin, dîsa jî, bi ser neketine. Digel hertiştî, xelkê me xwe parastîye û di nav serhildanan de cih girtiye. Îro gelê me, ji her demê bêtir bi zexm e. Îro dîndarên me jî, di nav şoreşê de hêdî hêdî cihên xwe digrin. Di nav gel de dîn, divê nebe sedemê perçebûnê, lê divê bibe sedemê yekbûnê. Divê em rûmetê bidin dîna jî. Divê herkes di dîna xwe de serbest be. Lê divê em tev, nîrx û rûmeta Kurdeweriyê biparêzin. Divê armanca me yek be: Em bindestî naxwazin, em dixwazin azad bin.

Rewşen: Tê gotin ku folklor, metelok, serpehatî, anku edebiyata Kurdî ya zargotinê, (devkî) ji ya nivîsarî pirtir û pêşdetir e. Li ser vê nêrinên we çi ne?

Ordîxan: Helbet zargotina me dewlemend e. Lê dijminên me dest danîne ser hemû dewlemendî û heyînên me. Lê dewletên dagîrker nekarrîne ku zimanê me ji me bistînin. Ji ber vê yekê jî, zargotinên me, ji me re mane. Gel bê çand, çand jî, bê gel nabe. Folklor bixwe jî, perçek ji çanda Kurdan e. Zargotinên me ji yên cînarên me tev dewlementir e. Ev ne

gotina min tenê ye.

Rewşen: Nivîskarekî Alman dibêje ku dema Kurdek ji diya xwe de dibê, wek dengbêjek e. Ev gotin çiqas rast e?

Ordîxan: Nivîskarekî Ermenî jî, dibêje ku her Kurdek bi rih û can helbestvan (şair) e. Derd, kul û xwestinên wî di nav stranan de cî girtiye. Anku jiyana me ya aborî (ekonomîk), civakî (sosyal) û konevanî (siyasî) bûye derd, kul, xem û xiyal di dilê me de rûniştîye. Edebiyata me jî, gelek dewlemend e. Bêtirî çil şairên Kurd bi Kurdî helbestan nivîsîne û xwedî dîwanên mezin in. Edebiyata me ya nivîsarî, jî gelek kevn e. Zend-Awesta, Mishefa Reş (pirtûka pîroz a Zerdest pêxember) bi Kurdî ya kevin hatine nivîsandin.

Herwek destnivîsarên Kurdî yê kevn gelek bûne. Lê tev ketine destê dijmin. Dijminên gelê Kurd van berhevan ji holê rakirine. Gelek ji wan jî, hunda ne. Gelek nivîskar û hozanên Kurd hene ku bi Tirkî, Erebi û Farisî nivîsîne. Ev nivîskarên ha, her çiqas ji çanda neteweyên serdest re xizmet kiribin jî, dîsa ew Kurd in. Divê li ser van nivîskaran lêkolîn bîn kirin.

Rewşen: Wek ku hûn jî dizanin, di navbera zaravayên (Kurmançî, Soranî, Dimilî, Lorî) Kurdî de hin cihêtî hene. Yekîtiya zimên dê çawa çêbe? Dê Kurd çawa hev serwest bikin?

*Îro gelê me,
ji her demê bêtir bi zexm e
Îro dîndarên me jî, di nav şoreşê de
hêdî hêdî cihên xwe digrin.
Di nav gel de dîn,
divê nebe sedemê perçebûnê,
lê divê bibe sedemê yekbûnê.*

Ordîxan: Belê, çar-pênc zaravayên Kurdî hene. Wek ku te jî got. Ji bo têkilî û hevserwestkirinê, divê ev her çar zaravayên ha jî, bîn xebitan-dîn. Divê nizîkaya van zaravayan ji hev re hebe. Anku divê nêzîkê hev bin. Lê ne rast e ku mirov yek ji wan

serdest bixe. Divê wekheviya zaravayan hebe. Mirov nikare yekê qedexe bike û bi yek zaravayê bipeyivê. Ev pirsgirêke mezin e. Zimanzan divê li ser vê pirsgirêkê bisekinin.

Rewşen: Hin nivîskar û zimanzanên Kurd dibêjin ku, divê nivîsandin û xwendin bi zaravê Kurmançî be, ji ber ku zaravê Kurmançî pirtir pêşve çûye û dewlementir e. Tu çawa difikirî?

Ordîxan: Ev dîtin ne rast e. Divê wêjeya (edebiyat) me bi her çar zaravayan bimeşe. Zaravayên ku qels mane divê em wan jî, xwirt û dewlemend bikin.

Rewşen: Wek ku tê zanîn Kurd, niha sê alfaban dixebitînin. Ji bo Kurdî kîjan alfabe çêtir e?

Ordîxan: Niha Kurdên sovyetê bi alfaba Rusî, yê Îranê û yê Iraqê bi alfabeya Erebi Kurdên Tirkîyê û yê Suriyeyê jî, bi alfaba latînî dinivîsin. Li gorê dîtina min, alfaba Celadet Bedirxan ku bi tipên latînî hatiye amade kirin, dikare neteweya me bigihîne hev. Lê di vê lafabeyê de hin kêmanî hene. Divê em çend herfan wek ç, p, k, û t ya hişk lê zêde bikin.

Rewşen: Wêje (edebiyat) û çanda Kurdî çawa dikare bi pêşve çûnê?

Ordîxan: Heke gelê Kurd azad û rizgar bibe, ji bindestiyê xelas bibe, dê çanda wî jî azad be û pêşve here. Çanda milletê bindest nikare li pêşkeve û xwirt bibe.

Rewşen: Tekoşîna rizgariya neteweyî ya li Kurdistana bakur, bandêreke (tesîr) çawa li ser çandê dihêle. Hûn di vê xalê (niqte) de çi dikarin bibêjin?

Ordîxan: Şoreşa li Kurdistana bakur wek rojê hil bû. Ev roj ne tenê li bakurê Kurdistanê, lê her wiha ronahiya xwe da her çar perçeyên Kurdistanê. Ez vê şoreşê, wek rojê dibînim. Gava roj dertê, gul û kulîlk vedibin û çûk distrên. Gava roj dertê, gundî û karker diçin karê xwe. Roj bi xwe re tav tîne, jiyana tîne. Roja me derketiye, têkoşîna jî bo me roj e. Dema têkoşîna hebe, bawerî jî heye. Gelê me, îro rabûye ser piyan, ji guleyên dijmin natirse, ji top û tankan natirse,

ev jî tesîreke mezin li ser çandê dihê-
le. Têkoşîn, îro çanda gelê Kurd e,
dîtina wî ye, roniya çavê wî ye. Gava
têkoşîn tunebe, mirov kor e. Niha
gelê me li Kurdistana bakur rabûye
ser piyan. Serhildana gelê me yê li
Kurdistana bakur, di bin serokatiya
Abdullah Ocalan de her diçe xurt di-
be û pêşve diçe. Ev serhildan, di dî-
roka gelê Kurd de, tişteke nû ye.
Rengê Kurdan êdî diguhêre. Di saya
têkoşînê de, niha çanda Kurdî jî, zi-
manê Kurdî jî, li pêş dikeve.

Rewşen: Serokê Eniya Rizgariya
Neteweya Kurdistanê (ERNK) Ab-
dullah Ocalan, di hevpeyvîneke xwe
de dibêje ku têkoşîna gel li pêş neke-
ve, ne zimanê wî û ne jî çanda wî li
pêş dikeve, îro li ser ziman û çanda
Kurdî lêkolîn û lêgerîn tên kirin. Lê
hin mirov dibêjin ku çand û ziman bi
têkoşîna rizgariya neteweyî ve ne gi-
rêdayî ne. Hûn vê dîtîna çawa dibî-
nin?

Ordîxan: Serokên tekoşerê, îro
dîtîna xwe bi Tirkî dinivîsin, gelek
pirtûk bi Tirkî çap dibin. Ev jî mec-
buriyetê tê. Serokên serhildanê, dix-
wazin ku bîr û baweriya xwe, dîtîna
xwe bigihînin gel. Bi kîjan zimanî di-
karin vî karî bikin, divê bi wî zimanî
bikin. Ev tişteke tabî ye. Lê em dibî-
nin ku hêdî hêdî rêwî tê guhertin. Se-
rokên serhildanê, baş dikin ku bi
Tirkî dinivîsin. Divê Tirk jî bizanin
ka em ji bo çi şer dikin, daxwaza me
çi ye. Divê dijmin bizane ka em çi
dixwazin.

Divê mirov teng nefikire. Heke
têkoşîna îro nebûya, îro em nedibûn
xwediyê tu tişteki. Wê xwendegêhên
me jî çêbin. Ez bawer im ku di pêş-
rojê de, dê kovarên me, rojnameyên
me, pirtûkên me bi zimanê Kurdî
bên çapkirin. Lê jî vê re jî, wext lazime.

Rewşen: Li gora dîtina we ji aliyê
çand (kultur) û wêjeyî (edebî) ve kî-
jan perçe zêde pêşketî ye?

Ordîxan: Li Kurdistana başûr zê-
detir pêşketî ye. Lê ez dixwazim ku
edebiyata me li her çar perçeyê Kur-
distanê bi hev re bimeşe.

Rewşen: Şerê rizgariya neteweyî
ya di bin pêşengiya Partiya Karker ê

Kurdistanê de her diçe berfirehtir û
xurtir dibe. Di navbera serhildanên
neteweyî yên kevin û têkoşîna îro de
hûn çi cidahî (ferq) dibînin?

Ordîxan: Serhildana bakur, ser-
hildaneke nû ye. Kurdên bakur, ji şa-
şî û çewtiyên serhildanên kevin, ge-
lek ders girtine. Ez bawer im û hêvî
dikim ku ev serhildan, dê bi ser ke-
ve. Gelê Kurd ku hejmara wî îro di-
gihê 30 milyon, êdî nikare bindest
bijî. Îro 150 dewlet endamên UNO
(Yekîtiya Neteweyan -YN) yê ne.
Hin dewlet hene ku nifusa wan 160
hezar e. Çima neteweyek bi 30 milyo-
nî nikaribe bibe dewlet? Mafê Kur-
dan jî heye ku li ser axa xwe bexte-
wer, azad, serfiraz û serbixwe bin.
Di navbera vê serhildanê û yên ke-
vin de gelek ferqên mezin hene.

Rewşen: Bandêra (etkî) şoreşa
Kurdistanê ya ku di bin serokatiya
PKKê de didome li ser Kurdên Qaf-
qasyayê çi ye?

Ordîxan: Kurdên Ermenistanê
tev, bi vê şoreşê hesiyane. Her Kur-
dek PKK ê dinase. Şoreşa bakur, ji
bo me bûye hêviyeke mezin. Kurdên
me jî Serok Apo razî ne û jê hez di-
kin. Di her malê de stranên şoreşê
tên gotin. Kurdên Qafqasyayê, niha
li pênc Komaran (Cumhuriyet) dijîn.
Dijminatî li hember Kurdan tune, lê
"şam şekir e, welat şîrintir e."

Rewşen: Kurdên Qafqasyayê, bi
taybetî jî yên Ermenistanê zêdetir li
ser çandê dîrokê, folklorê, muzîkê û
hwd. xebitîne. Anku bi siyaseta re mi-
jûl nebûne, dozeke siyasî çênakirine.
Gelo sedemên vê çi ne? Niha rewş
çawa ye?

Ordîxan: Rast e. Kurdên Qafqas-
yayê heta niha karên siyasî nekirine.
Lewra berê yek partiyek hebû, parti-
ya komunist. Karên politîk qedexe
bûn. Ji derveyî politîka partiyê, politî-
ka tunebû. Niha jî li Qafqasyayê,
Kurd nikarin karê politîk bikin. Ev
şansê me tune. Guhên me zêdetir li
ser deng û behsên welêt e. Ez dika-
rim bibêjim ku hema hema gel tev
alîgir û dilsozê PKK ê ye. Ji ber ku
PKK xwestina gel bi cih tîne. Her-
kes xwe endamê ERNK ê dihesibîne.

Her Kurdek PKKê dinase.

*Şoreşa bakur, ji bo me
bûye hêviyeke mezin.*

*Kurdên me ji Serok Apo razî
ne û jê hez dikin.*

*Di her malê de
stranên şoreşê tînin gotin.*

Dijminatî li hember Kurdan tune...

Rewşen: Hingî em pê dizanin,
hûn çend sal berê çûbûn Akademiya
Mahsum Korkmaz. Ji wê demê ve çi
guhertin çêbûne? Hûn rewşê çawa di-
bînin?

Ordîxan: Di van 2-3 salan de Par-
tî û şoreş xurtir bûye. Di van salan
de, gelek pêşveçûn çêbûn. Gel êdî
zaftir li doza xwe xwedî derdikeve.
Li Kurdistanê mirin û kuştina ji bo
welêt êdî bûye kareke bi şeref. Ev jî
diyar dike ku dê Kurd bi ser kevin.

Rewşen: Hûn derheqê qetliamên
dawî yên li Kurdistanê çi difikirin?
Li dijî van qetliaman Kurdên derve
çi dikarin bikin?

Ordîxan: Dewleta Tirkîyê ber bi
dawiye ve diçe. Em van qetliaman ji
tv, radyo û rojnameyan dibihîzin.
Kurdên derve divê van qetliaman,
protesto bikin. Divê em rûyê dewleta
Tirk ê hov û bixwîn eşkere bikin, bi
dinyayê bidin nasîn.

Rewşen: Ji lêkolînan û lêgerîn-
vanên Kurd ên nû re hûn çi dixwazin
bêjin? Ji cerbên (tecrûbe) we çawa
dikarin istifade bikin?

Ordîxan: Her Kurdek divê bi dî-
roka xwe baş bizane. Her bosteke
axa me, bi xwîna bav û kalên me hati-
ye avdan. Divê ev tu car neyê ji bîr
kirin. Berî her tiştî divê zimên û
çand bê parastin. Xortên me yên nû
gelek jêhatî û dilsoz in. Ez bawer im
dê bi ser kevin.

Rewşen: Di dawiyê de ji bo xwen-
devanên me, tişteke ku hûn dixwazin
bibêjin heye?

Ordîxan: Daxwaziya min ev e:
Yekbûn û biratî. Xwezî bi we ku hûn
Kurdistana serbixwe dê bibînin. Ez
hevîdar im ku ez jî bibînim.

Rewşen: Zor spas.

Ordîxan: Ez jî spasdarê we me.

XWÎN Û HÊSTIRÊ ÇAVAN

Lokman POLAT

Redaktorê rojnameyê, ji keçika sekreter re got:

-Wan nivîs û nûçeyên ku li ser bûyerên Kurdistanê ne, bîne, ez lê binêrim.

Navê berdesta (sekreter) redaktor Marîa bû. Keçikeke porzer, çavşîn û bejinzirav bû. Karê xwe bi hostatî dikir. Wê, nûçeyên ku di kovar û rojnameyên cûr be cûr de derçûbûn, hemûyan bi meqesê jê kiribû û hilanî bû.

Li ser daxwaza şefredaktor, Marîa çû hemû nivîsaran anî, danî ser masa şef. Lê xîşûşek ket dilê Marîa yê. Ji xwe re fikirî û di hundirê xwe de got:

-Dê şef miheqeq rojnamevanekî bişîne Kurdistanê.

Marîa, hemû rojnamevanan, ên ku di wê rojnameyê de kar dikirin, dinasî û wek birayê xwe, ji wan hes dikir. Lê di nav wan rojnamevanan de, ji Hans pir zêde hes dikir. Marîa, rewşa Tirkîyê û Kurdistanê dizanibû, ji bo wê yekê jî, nedixwest hevalên wê biçin ew derê. Lewra Marîa, bi xwe hovîtiya (barbariya) polîs û leşkerên Tirkan dizanibû û wê bi çavên xwe dîtibû ku polîs û leşker bi çi tewirî li meşvanan, li gel dixistin, li wan zilm û zordestiyeke nedîtî dikirin. Marîa, tenê yek carek çûbû Tirkîyê, lê, wê sond xwaribû ku hew biçê.

Şefredaktorê rojnamê, telefon ji Hans re kir, got, 'were vira, em hinek baxifin.' Di navberê de demeke kin derbas bû, Hans hat, li ba şef rûnişt. Şefredaktor jê re got:

-Li Kurdistanê Tirkîyê, rewş xirab e. Kovar û rojnameyên cûrbecûr, di nûçeyên xwe de, dinivîsin ku gelê Kurd, di cejna Newrozê de, dê serhildaneke mezin çêkin. Leşker û polîsên Tirk jî, haziriya xwe dikin ku vê serhildanê bipelçiqînin. Dê xwîn pir bê rêtin. Ez dibêjim qey leşkerên Tirk, dê qetliam (jenosîd) ên mezin bikin. Gelê Kurd, di nav xwînê de dê bihêlin. Ji vê rewşa hanê re, tu çi dibêji?

Hans bersîva wî da û weha got:

-Belê, rast e. Vê carê dixwazin ku gelê Kurd qirbikin. Jin, mêr kal (pîr) zarok, kî bikeve ber wan, dê bikujin. Dixwazin Helepçeke nû çêbikin. Gelê Kurd, dê careke din, pir xwîn û hêstirê çavan birjîne. Welê dixuyê ku kolonyalistên Tirk, dê Kurdistanê bikin bêrma xwînê.

-Welê ye. Li gor ku rojnamên Fransîz û Îngilîz dinivîsin, serekomare Tirkîyê dibêje ku li biharê dê li dijî cudaxwazan operasyonên leşkerî dest pê bike û dê şerekî giran çêbe. Divê em li ser van bûyerên ku çêbin, pir bisekinin.

-Divê mirov li ser bisekine. Lê rojnamegeriya Swêdî, bi qasê yên Îngilîz, Iman û Fransîzan li ser bûyerên Kurdistanê nasekinin. Rojname me bi xwe jî, hewqas ji Kurdistanê nûçe naweşîne. Di Kurdistanê de her roj bi dehan kesên Kurd bi destên leşker, polîs kontr-gerilla tîn kuştin. Lê ji bo rojnameyên Swêdê ev tişt qet nabin nûçe. Li Swêd, xwîn ji poza yekê bê, em wî dikin manşet û di rûpela pêşin de (yekemîn) didin!

-Tu rast dibêji, divê îcar bi girîngî li ser pîrsa Kurd bê rawestin. Ji bo vê yekê, divê em yek an du rojnamevanên xwe bişînin Kurdistanê.

-Pir baş dibe. Ji rojname me du rojnamevan biçin, baştir e.

-Vaye çend car e ku tu diçî Tirkîyê û Kurdistanê. Ji xwe tu dostekî gelê Kurd ê naskirî yî. Gava par tu çuyî Kurdistanê Îraqê, te nûçeyên baş ji me ra şand û te resmên gelek baş kişand. Ez dixwazim ku dîsa tu biçî. Tu kîjan rojnamevanê me bixwarî, karî bi xwe re bibî.

Hans li Mariayê mêze kir, di bin lêvan de kenîya û ji şef re got:

-Ku Marîa dest ji rojnamevaniyê bernedabiwa, min dê wê bibra. Lê ew niha sekreterî dîke û ji xeynê wê, ez naxwazim tu kesêke din bi xwe re bibim.

Marîa, heta wê gavê bê deng guhdariya Hans û şefê xwe dikir. Li ser vê gotina Hans, wê got:

-Min dixwest ku ez bi te re bihata, lê ez naxwazim bêm Tirkîyê. Ez careke din jî, naxwazim ku eskerên Tirkan ên hov û xwînxwar û polîsên çavsor bibînim. Li kêmaniya min (Qusur) nenêre. Ez bawer dikim ku tu min fam dikî.

Hans jî Marîayê re got:

-Spas, ji te re û ji van gotinên te yê vekirî re. Bi rastî jî wisa ye. Min lêkolînekê li ser dîroka Kurdan a ji 1900 î vir de çêkiribû. Ji 1920 î ta îro ev çend car in ku Tirk, li Kurdistanê qetlîam çêdikin û bi deh hezaran Kurd dikujin.

Hans rabû ser lîngan û jî şef re got:

-Divê ez biçim haziriya xwe bikim ku sibê bi rê kevîm.

Hans û Marîa, bi hev re, ji odê derketin der, Marîa, kelegirîni bûbû, jî Hans re got: 'li xwe baş binêre, haya te ji te hebe!' Paşî hev maç kirin, jî hev xatir xwestin û Hans lê xist çû.

Hans bilêta xwe ya balafirê (teyare) sitend. Sibehê Hans li teyarê siwar bû û çû Stenbol, ew

şev li wir ma û roja din jî wir çû Amedê (Diyarbakir).

Hans rojek jî, li Diyarbakir ma. Li wê derê çend rojnamevanên biyanî yê din, ku jî berê de hev û dû nas dikirin dîtî. Wan biryara xwe da ku jî wir biçin Cizîra Botan.

Diyarbakir, bajarekî birîndar bû. Ji dijmin gelek zilm û zordestî dîtîbû. Di meşa cinaza Vedat Aydın de, bi dehan kes hatibûn kuştin, û bi sedî kes birîndar bûbûn. Li her der tank, top û panzer hebûn. Ordiya da-

gîrker a Tirk, haziriya perçiqandina serhildana gel dikir. Gelê Kurd, birîndar bû, lê bi bawer bû. Ji aliyek ve jî, haziriya pîrozkirina cejna Newrozê dikir.

Hans, li otobusê siwar bû û berê xwe da Cizîra Botan. Di rê de, cemseyên eskerî, ber bi herêma Botan ve diçûn. Li Mêrdînê, Qiziltepê tijî eskerên Tirk bûn. Otobusa ku Hans tê de bû, hat gihîşt Cizîrê; Hans jî otobusê peya bû. Li der-dora Cizîrê tank û topan rêz kiribûn. Li nav bajêr cemseyên eskerî û panzerên polîsan wek seyên har diçûn û dihatin. Tîmên xususî (kontra) yê xwînxwar sikakan tev girtibûn. Bi her awayî dixuya ku ordiya Tirk, haziriya şerekî giran û qetlîameke mezin dikir.

Hans jî otobusê peya bû, çû otêlê, jî xwe re cih girt, û paşê derket ku di nav gel de bigere. Hêj jî cejna

rê, bi girseyî dest bi pîroziya Newrozê kir. Herkes cilên xwe yê neteweyî li xwe kiribû. Keç û jinên Kurd, fistanên xwe yê rengin wergirtibûn. Dîlanê jî dest pê kiribû. Ne tenê di Cizîrê de, li hemû derên Kurdistanê, li bajarên, qezan, gundan û li serê çiyayên Kurdistanê, agirê azadiyê pêxistî bû. Gelê Kurd, li dijî zilm û zorê rabûbû piyan.

Hans ketibû nav gel, wêne (resim) dikişand, piştî ew jî ket nav govendê. Wek wan nizanibû govendê bigre, lê dîsa bi wan re diçû û dihat. Heta nivê şevê Hans di nav gel de ma. Piştî çû hotêlê; tiştên ku dîtibû, nivîsand. Pir rehet bûbû. Çend saet raza, sibehê zû rabû jî otelê derket, berê xwe da nav gel.

Roja 21'ê Adarê, gelê Cizîrê, bi girseyî di çend hêlan de meşiya û ber bi goristana şehîdan ve çû. Bi hezarî

mirov ber bi aliyê goristanê ve dimeşiya. Leşker û polîsan, çarmedorê wan girtibûn. Dema gel gihîşte qebristanê; dujminê xwînxwar, berên çek û silahên xwe dan meşvanan û li wan gule barandin. Bû teqe-reqa silêhan. Ji her alî ve gule dibariyan li ser gelê Kurd. Bi dehan mirov hatibûn kuştin û bi sedî birîndar bûbûn.

Hans jî, li ser go-

Newrozê re rojek mabû. Lê gelê Kurd, dest bi pîrozkirina cejna Newrozê kiribû jî. Li Cizîrê dikan tev girtî bûn. Di nav bajêr de, zirne lê diket û gel govendê digirtin. Keç û xort bi destên hev girtibûn direqisyan, berê demance û keleşkofan didan hewa, gule titeqandin û şahiyê geş dikirin.

Şahî û pîrozbahiya Newrozê, bi şev jî berdeyam bû. Heta 21'ê Adarê, di nav gel û leşkerên Tirk de, ne şer ne jî teqandinek derneket. Di roja 21'ê Adarê de, gelê Kurd ê Cizî-

ristanê, di nav gel de bû. Carna xwe davêt vî alî û wî alî; xwe jî ber gulan diparast. Hans rabû û ber bi taxa Cudî ve bazda. Gava dibeziya, didît ku li ser rê jin, zarok û mêr li erdê dirêj bûne, hatine kuştin an birîndar in. Zarokekî piçûk li kêleka rê, li erdê bi deverû dirêj bûbû. Hans, ber bi wî ve çû ku hilgire û bi xwe re bibe. Hans gava wî bi serpişt qeliband, çî bibîne, mêze kir ku zarok di nav bêrma xwinê de ye. Hemû gule li dev/û singê wî ketinê û şehîd bûye. Hans,

wî di cî de hişt, hêstirên çavê xwe paqij kir û dîsa bazda. Hans gihîşt ber taxa Cudiyê. Lê neçû nav taxê. Leşkerên Tirkan, bi tank û topan gule davêtin wê mehlê, roketan davêtin xaniyan û xirab dikirin. Leşker û polîs, bi barbarî kevir li ser kevirê nedihîstin.

Hans vê carê, berê xwe da otêlê û bi wî alî ve bazda. Ji kuçeyekê (sîkak) derbas bû, lê di kuça din de po-

lîs û tîmên taybetî ew girtin. Wî avêtin erdê û ketin ser û lê xistin. Dev û pozê wî tijî xwîn bû. Hans di emrê (tewan) xwe de, lêdaneke weha nexwaribû. Hans, li erdê bû û her derê wî dêşa, nikaribû xwe tevîda. Du mirov Hans girtin û birin, avêtin cemsa eskeriyê. Cemse bi rê ket. Ew avêtin nezaratxaneyê. Li vir polîs û tîm hebûn.

Polîsan, dest bi lêdanê û îşkencê kirin. Li Hans dixistin, digotin "Tu kî yî? Çira bi Tirkî an Kurdî naxiff?" Lê çî dikirin, Hans xeber nedida, ji ber ku ji xwe ne bi Tirkî ne jî bi Kurdî nizanibû. Lê polîsan, jê bawer nedikirin ku ew Tirkî û Kurdî nizane. Ji bo vê yekê, îşkencê lê zêde dikirin; wan digot qey ew mîlîtan e, an qadroyeke hêja û azadîxwaz e. Loma xeber nade. Carna Hans bi wan re bi zimanê Îngilîzî daxifiya, lê polîs bi Îngilîzî ni-

zanibûn. Wisa li Hans xistibûn ku êdî nikaribû rabe ser piyan. Hans, hindik mabû ku biteyîşiya. Hew dît dengê teqîna gulan ji nêzik ve hat. Mîlîtanên azadîxwaz berê gulan dabûn xaniyên polîsan. Ji bo vê yekê, polîsan dev ji Hans berdan û bazdan aliyê derve. Tu kes li ba Hans nema-bû. Hans hinek bihna xwe berda û ji azadîxwazan re spas kir ku ew ji îşkencê xilas kirin.

rok û jinên Kurd bûn) derxistin û birin odeke din. Hans mêze kir ku hinek polîs, leşker û hinek jî, cilê (lîbasê) gerîlan li wan e, wê derê rûniştine. Hans ji xwe re got: "Cilê gerîlan li hinek leşker û polîsan dikin û wan dixin nav gel û provakasyonan çêdikin."

Hans bi çaveke kîndar li wan mêze kir. Polîs dîsa hatin ba Hans û bi kulman lê xistin. Gotin, "tu çira xeber nadi?" Paşî dev ji Hans berdan û çûn derve, Ji dev û poza Hans xwîn dihat. Hans di nav xwînê de bû. Polîsekî, Hans ji erdê rakir, da rûniştin û li bêrika Hans nêrî.

Polîs, di cêba Hans de, resma Mariyê dît û derxist. Hinek lê mêzekir. Maria dimaniya Hulya Avşar. Polîs rabû ser lingên xwe û resmê nîşanî hevalên xwe da û ji wan re got:

– Ev mirov dibêje ku ez ne bi Tirkî û ne jî bi Kurdî dizanim, lê çî îşê resma Hulya Avşarê pê re heye?

Hevalên wî rind li resmê mêze kirin û gotin:

– Erê, dirûvê Hulya Avşar pê dikeve, wek wê rind e, lê ev ne Hulya Avşar e.

Polîs demeke dirêj bi resmê re mijûl bûn, dev ji lêxistina Hans berdabûn. Di saya resma Mariyê de Hans çend deqîqe ji lêdanê xilas bûbû. Ji ber îşkencê Hans hemû tîştan ji bir kiribû. Hans ketibû derdê êşa xwe. Hans di hundirê xwe de spas dikir ku resma Maria ew çend deqîqe ji ber lêdanê xilas kiribû.

Hans dîsa di hundirê xwe de, ji xwe re digot: "Pêştî Kurdan, paşî jî Maria ji bo demeke kin be jî, min ji lêdanê xilas kirin, ez ji herdiwan jî hez dikim."

Polîs dîtin ku li pişt resmê nivîsek heye, lê ew nizanin bixwînin. Polîs bawer kirin ku ev zilam xerîb e. Di navberê de demek derbas bû. Hans hew dît ku jineke polîs li ber serê wî sekinîye. Polîs bi Îngilîzî ji Hans pirs kir:

– Navê te çî ye?

Wî bersiv da got:

-Navê min Hans Anderson e.

Hans pariyek kêfxweş bû. Keçika polis got:

-Tu çi kes î, ji kû derê yî, li vir çi digeri?

Hans got:

-Ez ji Swêdê me û ez rojnamevan im.

Hans gava weha got, lingê polis lerizî, zivirî çû ba hevalên xwe. Bi wan re bi Tirkî peyivî û hema zû bi zû hatin Hans ji erdê rakirin, birin li ser qoltixê dan rûniştandin. Îspîrto û pembû anîn ser û çavên wî ji xwîné paqij kirin. Jê re çay û qehwe anîn danîn ber. Cixarê pê xistin kirin nêv liva wî. Polîsa jin li ber rûniştî û bi Îngilîzî pê re axîfiya got:

-Kêmasiya me nenêre, polîsan te nas nekirine û nizanîbûne ku tu rojnamevan î. Ger zanîbûna, qet li te nedixistin û ji xwe te nedigirtin û netanîn vir. Lê şaşiyek bûye, wan gotiye qey tu milîtan, an qadroyekî cudaxwazan î, loma hewqas li te xistine.

Hans jê re got:

-Ez we qet nabexşînim (efu nakim). Hûn ji însaniyetê derketine. Ev çi ye hûn tînin serê gelê Kurd ê feqîr û belengaz. Ev zilm û zordariya ku hûn li Kurdan dikin, li dinyayê, li tu derî nayê kirin. Bi rastî, em Ewropî bê sedem ji we Tirkan re nabêjin barbar. Hûn layiqê vê sîfatê ne!

Hans û polîsa jin dûr û dirêj bi hev re axifin û mineqeşe kirin. Lê polîs nikaribû bi Hans re serî derxe. Hans ji wan re digot:

-Hûn pir şoven û nijadperest in.

Polîsekî digot:

-Kurdan Olaf Palme kuşt, tu çi ra wan diparêzî?

Hans:

-Na, Kurdan ew nekuşt. Em dizanin kî ew kuşt.

Polîsa Jin:

-Kurd hemû terorîst in. Terorîstên har jî li Cizîrê û Şîrnexê ne.

Hans:

-Têkoşîna rizgariya netewîne terorîzm e. Kurd jî, ne terorîst in. Ew azadixwaz in.

Piştî mineqeşê polîsa jin çû der-

ve, bi xwe re du polîsên din anî, ji wan re got:

-Vî bibin merkezê (ciyê navendî yê polîsan), bila li wê derê îfada wî bigrin.

Herdû polîsan Hans birin, siwarê otobusekî kirin ku tê de jin, kal û zarokên piçûk hebûn. Hemû jî, di nav xwîné de bûn. Libasên wan lewitîbûn. Otobus bi rê ket, di ser pirê de derbas bû û çû li ber xaniyê navenda polîsan sêkinî. Esker û polîs bi kîn û nefret li Kurdan mêze dikirin.

Hans jî anîn xwarê û birin hundir, ba komîser. Polîsek ku bi zîmanê Îngilîzî zanibû, îfada Hans girt û nivîsand. Paşî Hans teslimê du polîsan kir. Ji wan re got, "wî bin berdî!"

Hans kirin hundirê panzerê û birin di nav Cizîrê de ew berdan. Gava ku Hans li dorê xwe nêrî, li sukê kes tunebû. Ji lewre, derketina sikakê qedexe bû. Kurd hemû li ber pencerên xwe, li derve mêzedikirin. Gava Hans dîtî, hemûyan çepikan lêxistin, kirin tilîlî.

Hans jî çepikan lêxist û bi herdu tiliyên xwe "V" yanê nişana serketinê çêkir û ber bi otelê ve çû. Hans û çend kes jî ÎHD (Komela Mafên Mirovî) bi hev re li otobusê siwar bûn û ji Cizîrê derketin. Di rê de çend car ew sekinandin. Polîs û leşkerên komando çîrê wan kirin gotin:

-Mesulê (berpirsiyarê) vê tiştî hemû hûn birêvebirên ÎHD û rojnamevan in. Ger hûn nehatana vir, me dê vê problemê bi zû û hêsani çareser bikira.

Hans û birêvebirên ÎHD bi zor gihîştin Diyarbekirê. Hans sibehê li tiyarê siwar bû çû Stenbolê. Li wê derê daxuyaniyeke çapemenî "press konferans" çêkir. Tiştê ku dîtîbû û di serî de derbas bûbû hemû qal kir, serpêhatiya xwe ji wan re got. Nûnêrên kovar û rojnameyên pêşverû bi Hans re hevpeyvîn çêkirin. Hans, li Stenbolê piştî ku karê xwe qedand, berê xwe da Stockholmê, çû Swêdê.

Elo û Şêtan

Beşir BOTANÎ

Mirovek hebû, digotinê Elo. Ew dostê şêtanê bû. Carekê wî gote wan.

- Werin em dê genimî bi hev re biçinin!

Şêtan:

- Baş e! De em biçinin.

Wan genim çandin û dema genim giha û çêbû, Eloyî gote şêtan:

- Geli şêtan! We serê genimî, yan binê genimî divê?

Şêtan:

- Me binê genimî divê.

Elo genimê xwe yê taze dirû û bire eş. Şêtanê zemîn (erd) hemû kolan. Hindî dikolan, her rihên genimî derdiketin. Şêtanê ax li serê xwe werkirin û gotin:

- Xwelî li serê me! Eloyî em xapandin û fêleka wisan li me kir ku hêj kesî ew fêl (hîle) li me nekirîye. Piştî demekê, Eloyî gote şêtan:

- Werin em dê pîvazan di gel hev biçinin.

Şêtan:

- Va em hatin, va em hatin.

Wan pîvaz çandin, çandin û...

Şêtan:

- Elo vê carê tu nikarî fêla xwe li me bikî.

Piştî ku pîvaz giha û çêbû, Elo:

- Geli şêtan! We belgên (pelên) pîvazan, yan binên wan divê?

Şêtan:

- Me pelên pîvazan divê.

Şêtanê, belgên pîvazan hemû dirûn û Elo jî, binên pîvazan hemû anî der û ji xwe re embar kir. Lê belgên şêtanê hemû rizîn û Eloyî careke dî (din) fêla xwe li şêtanê kir... Elo:

- Kes ne şêta (nikare) bi min! Ez ji şêtanê şêtantir im! Ha ha...

Şêtan:

- Mala te wêran be Elo!

Elo:

- Ha ha ha...

zimmamziamzniamnznianazimnzimanizmannmzianmzniamznamzina

zimmamziamzniamnznianazimnzimanizmannmzianmzniamznamzina

zimmamziamzniamnznianazimnzimanizmannmzianmzniamznamzina

RÊZKIRINA ZIMANÊN ÎRANÎ-ARÎ YÊN ROJAVA

Prof. Pierre LECOQ
Wergêr : Mamo CUMÎ

Ji sed salî zêdetir e ku, em dizanin zimanên Îranî û zimanên Hînd-Arî nêzikî hev in. Em dikarin bibêjin ku pêşî zimanekî Hînd-Îranî, an jî Arî hebû. Ew ziman jî, ji zimanê Hînd Ewrûpî yê pir kevin hatiye. Ev ziman, di nav şaxên zimanan, ên Rojhilat de, yê herî girîng e. Zimanê Îranî, ji yê Hînd-Arî, ji gelek alî ve cuda dibe. Wek "s" di Hînd-Arî de maye, lê ev deng di Îranî de bûye "H". Ji belgeyên herî kevintirîn, em têdigihên ku bi kêmanî du zaravayên baş û ji hev cuda, ji zimanê Îranî derketine: Parisiya kevin û Avistî. Dirêjahiya demê û belavbûna gelên Îranî-xêv, hişt ku bêtir zû perçebûn çêbibe. Îro, şaxên zimanên Îranî, li ser

herêmeke pir fireh belav bûne. Ev ji rojhilatê Anatoliya û Kokazê dest pê dike heta Çînê dirêj dibe. Bi gotineke din, îro ev ziman, ji sînorên Îranê yê siyasî derbas dibe. Li gorî pêşniyareke Gilbert LAZAR ku pirî caran li ser hatiye deng kirin, "pir rast e ku em ji van komên zimanan re bibêjin 'Îranî = Arî'". Tevî ku ev herdu gotin ji kokekê ne. Gotina Îran (Eran), jî "Aryan" hatiye. (Li gorî Pierre LECOQ, navê "Alan" di nav Kurdan de jî, ne dûrê rastiye ye ku dîsa ji vê gotinê hatibe. Camêr, dîsa dibêje ku hinek bawer dikin ku ew peyv, Samiyan (Sêmitan) jî Ariyan re gotine. Hemberê (pêşberê) wê peyvê di Erebi û Hebrî de "Hurî ye").

Zimanên Îranî-Arî yê nû, paraveyî dû koman dibin: Koma Rojava û ya Rojhilat. Em di vekolana xwe de, li ser Koma Rojhilat nasekinin. Diyar e, pêkhatina Koma Rojhilat ne ji mêj de ye, durûvê wan ê herî nas ev e: konsonên dengdar (sonore, voiced) li serê gotinan û bi alîkariya henase (hilm, bayê dev) derdikevin. Li gorî xebatên Hubschmann, belgeyên Îraniya Navîn, li Asya Navendî hatine dîtin. Du komik di koma Rojava de ji hev derdikevin. Yek, grûpa Parisî, tevî Farisî û zaravayên wî yê cuda. Dudu, gelek zarava tê de bi cih dibin. Yê li Rojava ev in:

1- Dimilî-Zazakî, li jorî Ferêt

(çemê Ferêt) tê axaftin,

2- Kurmancî, zaravayê bakur Soranî, Mukrî yê navîn û yê başûr

3- Goranî û devokên wî: Hewramî li rojavayê Kermanshahê, Bacelanî li bakur-rojavayê Mûsilê, hwd.

4- Talêşî, li peravên başûr-rojavayê Kaspînê, li Azerbaycana Sovêti û li Îranê,

5- Azerî (nav Azerî ye, lê tu girêdan bi Azeriya Tirkî ve nîne, MC) bi gelek zaravayên xwe ve; li bakur-rojava (Herzendi-Kerîganî), li bakur-rojhilat (Xelxalî û Tarom) Şehrudî, Şalî, Kecelî, hwd.) û zaravayê başûr, li navça Qezwînê (Takîstanî, Ebrahîmabadî, Eştehardî, hwd.),

6- Gilakî, li peravên başûr-rojavayê Kaspînê, li Îranê,

7- Mazenderanî, li başûr-rojhilatê Kaspînê,

8- Semnanî, zaravayê bajarê Semnanê,

9- Sorxî û çend zaravayên din, li başûrê Semnanê,

10- Sengiserî, li bakurê Semnanê,

11- Zaravayên Navendî (ZN), li gelek navçeyan fireh tê deng kirin, navenda wê Esfahan e. Li bakur-rojava Mehelatî, Vonîşunî, Xunsarî, hwd., li bakur-rojhilat Kaşanî, Ebûzeydabadî, Qohrûdî, Ebyanî, Ferizendî, Netenzî, Kêşî, Tarî, Erdîstanî, hwd., li başûr-rojava Gezî Zefrî, Verzînî, hwd., li başûr-rojhilat Yezdî, Kermanî, Nayînî, Enarekî, hwd.,

12- Sivendî, li bakurê Şîrazê,

13- Zaravayên Kevir: Xurî, Fervî, hwd.,

14- Beloçî bi gelek zaravayên xwe ve li başûr-rojhilatê Îranê û li Pakîstanê.

15- Ormurî, li gelîyê Logarê (Efganistan) û li Kanîguramê,

16- Peraçî, li gelek gundên bakurê Kabûlê bi wî zaravayî dipeyivin.

Cudabûna mezin ku em dikarin di dengnasî û peyvasaziya van şaxên zaravan an şaxên zaravan de bibînin, dihêle em biramin (bifikirin) ku çêna-be ji wan zaravan tevan re yekîtiyeke zimanasî hebe. Bê guman, hin durûvên xwe yê gelemperî hene ku di-

hêne hev, lê ew ji bi awakî negatîv in. Ji bo nimûne, tîpa ('g / 'gh) di tevan de 'z' derdikeve, wekî din, di Farişî de 'd' derdikeve. Ji xwe di vir de û di gelek xalên din de, komika Farişî, ji hemû zaravayên Îranî-Arî yê din cuda dibe, bêyî ku yekîtiya grûpekî bakur-rojava ewqasî li meydanê hebe. Li aliyê din jî, çênabe ku ev şanzde zarava tev ji zaravine kevin ên serbixwe hatibin. Heger em li gorî hejmar û rengê metoda "isoglosses" herin, em dikarin bibêjin ku ji van zaravayên nû re wê sê-çar zimanên mak hebin. Em dê dîsa şaş bibin, heger em bawer bikin ku em bi ronakî dikarin ji her zaravê re, gavên guhartinê wî ya roja îro diyar bikin. Li gorî prensîbê zaravasiyê, nûbûn ji zaravayekî çîgîhêje zaravayê cînar; wiha girêdanên bi koka zaravayê paşin re têye winda kirin. Zaravayên ku ev prensîb li wan dikeve, pir in. Ji xwe ev rewşa hanê bi ciguhastîna berdeham a hin neteweyan gelemşeyê zêdetir kir: koçerî, li Îranê ade-teke pir kevin e. Eşkere ye ku gelek zaravayên nû, berê, cînarê zaravayên din bûn. Lê pir ji hev dûr bûn. Vêga, em dê bi carekî nikaribin bi ronakî hejmar û rengê zaravayên kevin ku yê jê çêbûne, binasin. Wekî din, em dikarin hin grûpên xwedî durûv, nûbûn û kevinbûnê hev reng, ji hev vepincirînin (veqetînin). Tevî dudiliya me, ji hin xalên din ên ku em nizanin wekhevîya wan ji ku hatine.

Ji ber tengbûna cî, me hin kirinên pêşkêşkirî ji bo rêzkirina zimanên Îranî-Arî danîne aliyekî. Piraniya wan ji ber hebûna xebatên ku ji hingê de hatine kirin, bê bîngê derketin.

Rêzkirina ku li jêr pêşkêş bûye, sê komikan dadigre. Ew jî, li gorî prensîba ihtîmala kêmdar e:

1- Kermanî: Kurdî bi hemû zaravayên xwe yê navendî ve û Sivendî,

2- Mêdî-Kaspînî; zaravayên Azerî, Talêşî, Gilakî, Mazenderanî, Semnanî û Sorxî. Dibe ku şaxekî din yê Kaspînî hebe, wekî din durûvên wî pir çetin e, werine bi cî kirin.

3- Hirkanî tevê Sengiserî, Ormû-

rî, Peraçî, Beloçî, Zazakî û Goranî. Dibe ku Zazakî û Goranî di nav de komikeke serbixwe be.

Divê were diyar kirin ku li vir armanca me tenê rêzkirina komên Zimanên Îranî - Arî ye. Rêzkirina wan li gorî pîvanêke erdnasiyê ye. Belkî devera koka ku jê hatine bêtir nîşan bide.

1- Îranî 'a'

Di Zaravayên Navendî de, her tim 'a' li pêş 'm' û 'n' bûyê 'û' an 'o' û carina 'ö' jî. Di van hinek zaravayan de, mîna Kêşî û Ardîstanî "mar" bûye "mûr"; di Yezdî de, "bala = bilind" bûye "bûlû". Dîroka vê guhartinê ne kevn e, ji ber ku ji grûpa Kermanî ev di Kurdî û Sivendî de çênebûye. Ev fenomen, ber bi bakurê rojhilat ve dirêj bûye. Di Mazenderanî û Semnanî de (ne Gilakî) 'a' li pêş 'n, m' an li pêş 'p' ya kevin bûye 'û'. (Av) = (ape- bi Îraniya kevin). Guhartineke wiha lê bi serê xwe li bakur-rojava çêbûye: Talêşî (vo), Herzendî (vör), Kerîganî (vû), Kurdî (ba), Farişî (bad) Hemû zaravayên Hirkanî 'a' parastine. Dawî, em nizanin çima 'a' li rojava, li bakurê rojhilat, di Sorxî û Sengiserî de û heta di çend zaravayên navendî (Gezî, Yezdî) de bûye 'ê'.

2- Îranî 'û'

Guhastîna û, ü, î diyar e ku pêş di zaravayên navendî de çêbûye. Divê ku ji mêj de be, çima ku em di Sivendî de jî dibînin. Vêca, ev guhartin, di ser Kurdî re derbas bûye, ji bilî zaravayên wî yê başûr ku nêzikî zaravayên navendî ne. Guhartina û, ü, î mîna a, ü, ö çêbûye, lê jê firehtir bûye. Bi piyê bakur-rojhilat ve, em vê guhartinê di Semnanî de dibînin: "pûl", Kurdî 'zîv', Farişî 'pûl'; di Mazenderanî de dîr 'dûr', lê ne di Gilakî de; di Sorxî de "pûl" û tenê di zaravayekî Hirkanî de, Peraçî 'dhi, dû', Farişî 'dûd'. Li dawiyê, zaravayên Azerî yê bakur-rojava, Talêşî jê derxînin, ji zaravayên Azerî yê bakur-rojhilat û başûr Herzendî, Kerîganî: dû 'dû' vediqetin, ew bêtir mîna

xwe ya berê mane.

3- Îrani 'dv'

Du guhartinên eşkere tê de hati- ne dîtin. Di ya pêşî de, tîpa lêvkî keti- ye: *dver(a) der (Kurdî, Farisî, Belo- çî). Di hemû zaravayên din de bûne 'ber'. Em dibînin ku di vê guhartinê de 'v' dibe 'b', berî ku tîpa diranî bi- keve, ji ber ku di van zaravan de 'v' li serê gotinan li ciyê xwe dimîne. Pir çetin e ku em van du guhartinan bi navê zaravan rawe bikin. Em dizanin ku ew di Avistî de hene, lê em niza- nin ku ew formeke zaravayî ye, an ew formeke demên cuda ne. Her wi- sa, ev guhartina du rengî pir kevin e û divê were xuyan ku Kurdî û Beloçî ji zaravayên komika xwe zû cihê bû- ne.

4- Îrani 'ç'

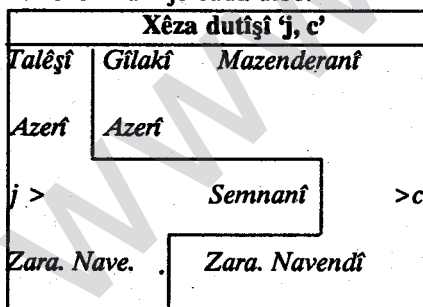
Çar guhartin di vir de jê derketi- ne:

a- 'ç' di Beloçî de maye: roc, re- uç 'roj'; Peraçî "rûç";

b- 'ç' bûye 'c': Di Azeriya ba- kur-rojhilat û başûr de "rûc", Di Gîla- kî, Mazenderanî û Zaravayên Naven- dî yê bakur-rojhilat û başûr-rojhilat de "roc, rûc";

c- 'ç' bûye 'j': di Kurdî û Zazakî de "rûj" (Kerînganî "rûj"), di Semna- nî, Sorxî û Sengiserî de "rûj", di zara- vayên navendî yê bakur-rojava û ba- şûr-rojava de "rûj", di Ormûrî de "roj";

d- 'ç' bûye 'ş': di Sîvendî de "rû- şa" 'rojî', "reş-" (rijandin), "şî" 'bin'; Farisî bi "rûz" jê cuda dibe.

5- Îrani 'c'

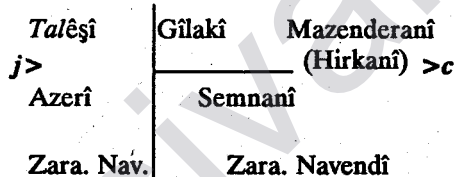
Du guhartin di vir de têne dîtin:

a- 'c' bûye 'j': Di Kurdî de "jin" cenî-, di Goranî û Talêşî de "jên", di Azerî de "jen" (carina "zen" wekî Fa-

risî), di Sorxî, Sengiserî, zaravayên navendî yê başûr-rojava û Sîvendî de "jên" (lê carina "cen" jî!);

b- 'c' di Zazakî de mîna xwe ma- ye "cenî", di Semnanî de "cenika" (lê "zeniye" tê gotin!), di Beloçî de "cen", di Ormûrî û Peraçî de "cinç", di zaravayên navendî yê rojhilat de "cinç" (lê carina "jinç"!); Divê em Gî- lakî, Mazenderanî û hinekî Azeriya başûr bidin aliyekî, ew mîna Farisî ne "zen" (gelo jê birine?). Li aliyekî din jî, "c" ji xwe bûye "y": Di Masûlî (zaravayekî Talêşî ye) de "yen", di Azeriya bakur-rojava de "yen" û di du zaravayên navendî de, Qohrûdî "yen" û Yezdî "yên".

Ev guhartin pir tevlihev e. Lê xê- za dutîşî "j / c" bi gelemperî nîşan di- de ku ew ji "ç" hatiye. Kurdî û Sîven- dî, dîsa digihêjine zaravayên navendî yê rojava. Heçî komika Hirkanî, gu- hartina li rojhilat lê tê, lê ev guharti- na vê carê kevinbûn e (li "ç" ya Belo- çî û Peraçî binêrin).

6- Îrani 'm'

'm' di Kurdî de bûye "v"; ("nav", Kurmancî) û "w" ("naw, name'n", za- ravayên navendî). Ev guhartin di Vef- sî (zaravayekî Tefreşî) de jî çêbûye. Bi gotineke din, ji Kurdî pir dûr e: "zawe" (Kurdî: zave, Farisî: damad), "nûwaz" (Kurdî: nimêj, Farisî: ne- maz), hwd. Ev guhartineke rasthatî ye. Wekî din Kurdî û Vefsî, pir ji hev dûr in. Lê ev jî têrê dike ku Kurdî ji zaravayên navendî cihê bibe.

7- Îrani "thr"

("th" mîna tîpa gotina Înglîzî "th- ree" tê xwendin, MC.)

Guhartina van du tîpan di hin za- ravayên (Talêşî, Gîlakî, Mazendera- nî) de çetin e were nîşan kirin. Li derên din, di van gotinan de hatiye xuyan: threye- 'sê' û puthre- (pis,

law). Em çar reng guhartin tê de di- bînin:

a- "thr" bûye "hr": Zazakî "hîrê", Goranî "yerê" hyerê, Azeriya bakur-ro- java, Herzendî "hêrê", Semnanî "hêy- re" (lê pîr *pîr *puhr!), Sorxî "hêrê",

b- "thr" bûye "r" (ji "hr" hatiye): hemî zaravayên navendî "pîr, pîr, pîr, por, Pör, hwd",

c- "thr" bûye "ş": Sengiserî "şê", "peşê" 'bav', Ormûrî "şö", Peraçî "şî, puş",

d- "thr" bûye "s" Beloçî "pîss" (bav), "baras" (bra), "p'useg" (pis, law) (zaravayên bakur-rojhilat); ni- mûneyên di Kurdî de ne diyar in çawa çê bûne; di zaravayên Kevir de "pus, pos" hene, dibe ku ji Farisî hati- bin. Em dikarin guhartinên ku di "thr" de bûye wiha nîşanbidin:

	Kermanî	Mêdî-Kaspînî	Hirkanî
thr > *sr > ş	Kurdî(?)		Beloçî
> ş			Seng. Orm. Pera.
hr > r	Z. N.	Az., Sem. Sorxî.	Ze. Gor.

Di Kermanî de, cihêkirina Kurdî û zaravayên navendî ji hevdû ne ronî ne. Heçî di Mêdî-Kaspînî, de forma "hr" pir rûniştiye. Di komika Kirma- nî de, Zazakî û Goranî ji hev dûr di- kevin, lê zaravayên din, forma xwe ji forma "sr" girtine.

8- Îrani 'v'

Goranî ji tevan kevintir e, tîpa dulêvkî "w-" parastîye: "wa" 'ba', Fa- risî "bad vate". Piraniya zaravayên din tîpa lêv-dirankî ya henasî (spiran- te) "v" parastîye: Talêşî "voe", Her- zendî "vör", Mazenderanî "va", zara- vayên navendî "vad, vay, voy, vûy, hwd." Piraniya zaravayên Kurdî "ba(d)" e, lê ev guhartina nû ye, ji ber ku zaravayên başûr forma kevin- tir parastîye: "wa, va". Sê zarava ji komika Hirkanî tîpeke qirikî bi ser ve bûye: Beloçî "gwat" (ba), Peraçî

"ya" (ba), Ormûrî "yoş" (befr) vefre-. Li aliyê din jî, ev guhertin nişan dide ku Peraçî û Ormûrî îro tenê li Efgenis-tanê mane, berê jî Beloçî re nêzik bû.

9- Îranî "xv"

("v" di zimanê zimanastî de "w" tê xwendin, MC.)

Piraniya zaravayan an "xv" parastine, an jî, tîpa lêvkî "v" winda kirine: Kurdî "xwardin, xwarin", Azeriya başûr "xverden", Gîlakî "xor-", Mazenderanî "xêr-", Semnanî "xûr-", zaravayên navendî "xor-, xûr, hwd.", Ormûrî "xolok", Peraçî "xer-". Di Zaravayên din de lêvkirina henastî tê de an sivik bûye û (bûye) "h" mîna Talêşî û Azerî (piyê başûr jê derxînin) "herd", an jî tîpa lêvkî parastine: Zazakî "werd", Goranî "wardey", Beloçî "vereg". Wekî diyar dibe, "xv / x" di komika Hîrkanî de maye. Divê em hebûna "f" di Sîvendî û zaravayên Kevir de deynin aliyekî: "farden", ev form cihê bûye û dibe ku bi vî awayî guherîbe: xv, vh (Perthî "wh" binêrin) f.

10- Îranî "vh"

Baş e ku mirov wê bide ber guhartina "xv", nemaze ya serê gotina "vehûnî" (xwîn). "xv" û "vh" di piraniya zaravayan de tevî hev bûye: Kurdî "xwîn", zaravayên navendî "xûn, xûn, xîn, hwd.", Goranî "wînî", Sîvendî "fin". Lê di hin zaravayên Hîrkanî de "vh" bûye "h" (tevî "xv" tê de bûye "v"): Beloçî "hon", Peraçî "hîn, Ormûrî "in". Di Zazakî de tiştê balkêş "v" bûye "g", mîna hin zaravayên komika Hîrkanî.

11- Mê

Hebûna mê-nêr di hin zaravayan de, diyardeke sade ya neguhartinê ye û jî bo rêzkirina zaravayan, me pêş naxe. Lê baş e em bizanin ku ew di zaravayên Kurdî yên bakur de maye. Lê di yên başûr de wînda bûye. Di zaravayên navendî de jî, wisa bûye. Zaravayên bakur ew parastine. Yên başûr wînda kirine. Wiha em dikarin bibêjin ku zaravayên kevintir, ango zaravayên bakur, ji gişan bêtir ji navenda belavbûna du komikan dûr ke-

tine. Em dikarin navenda wan di navbera Esfehanê û kermanê de bi cih bikin. Zaravayên ku di vê herêmê de mane, ketine bin bandûra Farisî, bi vî awayî peyvsaziya wan hêsantir bûye.

12- Haleta berwar (xar, oblique)

Em ji ber sedemên sentaksî dizanin ku genetîva têmatîka (koka dengdar) kevin { -hye (-ê, -î) } ji hemû haletên din bêtir li ber xwe daye. Em hêj jî, şopên wê di Parisiya Navîn de dibînin. Wekî haleta mê, mayîna wê di zaravayên nû de meseleke kevintiyê ye. Lê em tiştêkî din ê gelemperî di vir de dibînin. Kurdî jê derxin, haleta berwar tenê di komika Mêdî-Kaspîni û Hîrkanî de maye. Ev jî, ne ji xwe berê hatiye. Wekî em dê paşê bibînin (benda 13 li binî binêrin), di van zaravayan de, danasîn (genetîva kevin, determinant) tîpe pêş nasîyayî (determine), û ji xwe vî avahiyê hiştîye ku ew morfêma rasthatinê bimîne. Rast e ku di Ormûrî de ev halet bûye "locativ" (cîgehî) û di Peraçî de bûye "ablativ" (biriyaî), lê cihê danasînê nehatiye livandin. Ev avahî di Zazakî û Goranî de wînda bûye, lê haleta berwar a ku ji genetîvê hatiye tê de mane. Wisa em têdighên ku ew jî bandûra Kurdî li ser van zaravayan hatiye.

13- Pişkbera "determinatîv" a nêv

Di Îraniya kevin de, genetîv, eger nav be an bernav be, tîpe pêş gotina ku dinasîne. Ev rengê sentaksî, ji Hînd - Ewropî hatiye. Lê ne dîr e jî, ku ji ber sedemên stîlî an ên din nav, di haleta genetîv de li pey gotina nasîyayî were. Vêca, ev jî, tiştêkî normal e ku herdu avahî, bi hev re, di hemû zaravayan, de ji kevin de, bi kar hatibin. Lê di şa jî, her zaravayekî, an her komikek zarava, avahiyek ji xwe re parastine. Danasîn + nasîyayî (benda A) an nasîyayî + danasîn (benda B), tevî hin guhartinên din ên rawekirî: xurtkirina genetîv bi pêşbestekê (preposition), an karanîna destkekî bestandinê (gehîneka nasîkê îzafê). Mirov dikare şaxên cuda ji bo hevoka "bavê di min, bavê min" bi vî

awayî bi du paran li jêr deyne:

A			
I	mene pîta	Semnan	mo piye
II	heçe mene pîta	Talêşt	çime piye
III	menehye pîta	Beloçî	menî piss
		B	
IV	pîta mene	Eb. Z. N.	piye men
V	pîta heye mene	Farisî	piderê men
VI	pîta heçe mene		

Em dikarin şaxê VI an deynin aliyekî ji lewre ku em wî di gişan de dibînin, gava haleta "partin" bi kar tê.

Li gor rêzkirina jor, zarava baş li hev têne cihe kirin. Komika Kermanî, Kurdî, ZN, mîna Farisî, anegorî para (B) bi kar tînin; wekî din komikên Mêdî-Kaspîni û Hîrkanî anegorî para (A) bi kar tînin. Zazakî û Goranî jê derxin. Ne dîr e ku bandûra Kurmancî li ser zazakî û ya Farisî jî, li ser Goranî hebe. Jê û pê ve, Zazakî piçekî avahiya kevin parastîye (li benda jêr ya 15'an binêrin). Ji nav komika Kermanî, Kurdî nasîk (êzafê) parastîye ku di ZN de nasîk xerîb e (devera ku lê heye, ji Farisî hatiye). Lê hin şopîne girîng bi avahiyeke bestandinê maye. Di hin zaravan de, avahiyeke ku jê rê dibêjin "girêdana serbest" maye. Tê de li pêş gotina nasîyayî dengdareke bestandinê tê: "kurê paşa" bidine kêleka "kurî paşa" (ev hevoka bi nasîk e: î). Helbet, ev dengdara bestandinê ji koka xwe de bê erk e. Dengdareke ku ji xwe berê ketiye. Ev dengdêr, bi gotinên ku dawîya wan dengdar be re, xuya nabe, ne mîna nasîkê ye. Vêca, em dikarin êdî bibêjin Komika Kermanî giş para (B IV) lê tê, tenê Kurdî karanîna nasîkê tê de baş belav bûye.

14) Rengdêra êpîtêt

Ne xerîb e ku em eynî parvekirina zaravayî, di warê rengdêra êpîtêt de bibînin. Ji zaravayên para (B) de, di Kurdî û ZN de, rengdêra êpîtêt, eger nasîk hebe an tune be, dikeve

pişt gotinan. Hema (lê, labrê) di zaravayên para (A) de, dikeve pêşiyê. Rast e ku di Kermanî de, mîna Farişî, rengdêrin, hene bi "-în" -in, dikevine pêşiya gotinan. Lê ew rengdêrên taybetî ne. Anku ên jimarên in, ên "superlatif" in, bikaranîna wan ne pir kêr e. Di hemû zaravayên para (A) de, rengdêra êpîtêt, alî pêş paşgîrêkê ("a", "-ên" di Beloçî de) pê re tê. Bê gûman, ew paşgîra ji a kevin a ku ji rengdêran çêbûye, hatiye: "-eke", koka wata wê nîne. Em dizanin ku paşgîra "-în" a hin zaravayan û paşgîra "-ên" a Beloçî, ew ji koka paşgîra rengdêra "-eine" tî. Bi karanîna vê paşgîrê bi rengdêra êpîtêt a li pêş, hiştiye ku haleta berwar a gotinan di, eynî zaravayan de û di eynî cî de, bîmîne.

15) Bernavên Kesani

Zaravayên nû hejmara formên bernavî yê kevin pir kin kirine. Pîrî caran, tenê nomînatîf û genîtîvên kevin parastine. Wek ji bo bernavê (pronav) yekejmar, "ez" <"ezim" û "men" <"menem". Carina ev forma duduyan bi hemû erkan radibe. Hebûna herdu haletan, di Kurdî û ZN de tene dîtî. Heçî Mêdî-Kaspîni, ji sistemeke din a çetintir afîriye. Hin zaravayên tê de genetîvekî din ê zêde ji rengê "mana-hye" çêbûye. Ew zaravîne ev in: Gilakî "mi", Mazenderanî "mê" (lê ne "mêy"), Beloçî, Semnanî û Sorxî "menî". Zaravayên din, rengêkî din ji genetîv nas kirin, di rîya gotineke pêşbestî re ("heçe mene" çemen); Teleşî, Azerî û anegorî hin kesina, Semnanî û Sorxî. Ormûrî di gava ravekirî de maye: "ter mun". Carina çêbûna formên nû hin dûrtir çûne. Wek Herzendî, tê de 5 halet (te-wang) hene: Nomînatîv "ez", akûzativ "edim" - "eçim", ajan "mun", genîtîv: çemen). Îca, herdu rengên nû yê genîtîvê di zaravayên para (A) de hatine guhartin (li benda jor a 13'an binêrin)

Zazakî û Goranî di vir de jî, ji komika xwe cihê dibin. Hema (lê) Zazakî di pronavê sêwemîn ê yekejmar de, genîtîvek "cey" parastiye. Ev

form jî du aliyan ve girîng e. Yek, ev nîşan dide ku Zazakî forma xwe ya kevin mîna zaravayên din parastiye. Dudu, ev dihêle em bibêjin ku Zazakî, zaravayekî ji para (B) ye, ji kevin de forma para (A) nas kiriye.

Ma em bala xwe bidin ser hin formên taybetî yê bernavê (pronavê) 2, pirejmar, tevî ku niha em bi carekê nikarin wan zaravayan jî hev veqetînin. Piraniya zaravayan forma xwe jî genîtîva "xşmaxem" > Farişî "şuma", Kurdî "hûn" we" hwd. hatiye. Lê di hin zaravayên Kurdî de "hûn, hung, eng hwd." û di Sorxî de "huc" jî hene. Dibe jî nomînatîva kevin "yûzem" hatibin. "xa" ya Sengiserî jî "xwa < xşma ("şm- > -w- wekî Kurdî) hatiye, belkî ya Peraçî "wa" (lê ne "<va") jî. "t 'y' os" ya Ormûrî dibe jî Peştî hatibe.

16) Bernavên Paşgîrî

Bernavên paşgîrî bi tevahî jî formên bernavî yê kin hatine. Pîrî caran, formên nû yê pirejmar jî yê yekejmar çêbûne. Qertafa pirejmarê jî bo navan "-an < -anam" e. Em dikarin sistema kevin a her komikekê bikolin:

I) Komika Parisî: Formên wan jî forma Parisiya Kevin hatine. Bernavê 1-2-3, yekejmar "-may, -tay, -şay" > "-m, -t, -ş"

II) Komika Kermanî: Kurdî, Kurdiya bakur jê derxin jî ber ku bernavên paşgîrî tê de wînda bûne. Bernavê 1-2-3 yekejmar "-m, -t, -i" > "-mê, -tê, -hê". Lê sistema ZN nêzikî ya Farişî ye. "-m, -t, -ş", bernavê 3, "-ş", bê gûman ketiye, ji lewre hin zaravan forma kevin parastine, ew forma ku di Kurdî de tê dîtî: Qohrûdî "-y / î", Ebûzeydabadî "-ê", Ebyanê "-î". Îca, di vir de Kurdî û ZN digihêne hev.

III) Komika Hîrkanî: Sengiserî û Zazakî. Bernavên paşgîrî di Zazakî de wînda bûne. Goranî, yê xwe jî Farişî birine. Zaravayên din, forman tevîhev nîşan didin. Lê em dikarin sistema gişan du formên bêsertik û çar formên bi sertik pareve bikin. Ye-

kejmar 1 "mene", 2 "teve", 3 "ehye"; pirejmar, 1 "neh", 2 "veh", 3 "eşam". Emê bibînin ku di komikên borî de, formên pirejmar, jî yê yekejmar çênebûne. Em wîha dikarin forma piraniya wan rawe bikin: Beloçî, yekani, bernavê 1 "-ûn", piranî, 1 "-ên". 2 "-o", 3 "-îş"; Ormûrî: yekani, 1 "-em", 2 "-et", 3 "-et", piranî 1 "-en", 2 "-en", 3 "-e / -we", Peraçî: yekani 1 "-ûm", 2 "-eu", 3 "-ê", piranî 1 "-en", 2 "-en", 3 "-en" (ji dawîya pişkîkan hatiye).

IV) Komika Medî-Kaspîni: Zaravayên Kaspîni: Gilakî, Mazenderanî, Semnanî û Sorxî bernavên xwe yê paşgîrî nînin. Herdû zaravayên paşgîrî, dawîya pişkîkan xwe yê derbasî (transîtîf) di bihêrkê de hene. Belkî paşgîrên xwe jî Farişî girtibin. Zaravayên mayî pir çetin e ku yekbûnek tê de derkeve. Azeriya başûr: Yekejmar "-m, -î, -ş", piranî "-mom, -yon, -şon". Em dibînin ku bernavê 2, di yekaniyê de "-î" ye. Dibe ku ew paşgîr be. Bernavê 2, piranî, di Talêşî û Kêringanî de "-on" e, ango nîşana piraniyê "ye", bi paşgîr e. Wîsa, em dikarin bibêjin ku bernavê 2 ê yekaniyê yê Azeriya başûr "-î", yê Talêşî "-a" û yê Kêringanî "-e" dengdarekî bestandinê ye û paşgîra yekejmarê, bernavê 2, wînda bûye. Li aliyê din, di Herzendî de yekani, 2 "-îr" e, piranî, 2 "-lîn" e. Di Azeriya bakur-rojhilat de yekani, 2 "-r" e, piranî. 2 "--ran" e hwd. Paşgîra "-r" dibe ku pir jî kevin de wîha guheribe: "-t" "-t-: > -r-". Ew di zaravayên vê navçê de hatiye nas kirin. Vêca em dibînin ku sistema pêşî ya van hemû zaravayan, eynî mîna ya Farişî ye. Lê guhartinê de bi du rengan zû çêbûye. yek "-t" bûye "-r"; rengê din "-t" wînda bûye.

17- Nîşandan

Farişîya cihêyî ya zaravayên din, bi "in / an" e. Ew jî, hîna gotûbêj li ser koka wan heye. Di komika Kermanî de, Kurdiya bakur "ev, ew", a başûr "em, ew" e. Koka wan jî "îme / eve" yê kevin hatine. ZN formine xwe yê cuda û bi serê xwe hene. Divê ku kokên wan û yê Kurdî yek

bin. Bê gûman, ("imehye / eve "h" ye" > mê / o), ev form di Kêşeyî "mê / û" Talêşî de "mê / û" têne dîtin. Di zaravayên din de "mê > nê" et di riya analogiyê re "o" bûye "no": Qohrudî "nô / nû", Ebûzeydabadî "nê / no", Yezdî "min / u" (ji "m-" a kevine!) hwd. Dawî, di Sîvendî de "î / û" heye, "î" ji ber bandûra "û" ji "mî < mê" hatiye. Di komika Mêdî-Kaspîni de, divê Gîlakî, Mazenderanî, ji Semnanî û Sorxî werin cihê kirin. Formên wan mîna ên Farisî ne. Zaravayên Talêşî û Azerî formên kevintir parastine. "em / e, a, av", ji "î-me / eve" hatine. A komika Hîrkanî "eyte / eve" ye. Peraçî "ê / ö" (berwarî, ed-) Beloçî "e / a", Goranî "ed / ad" ("-d" ya eva paşîn mîna a "ed" e) lê Ormûrî "e / efo" û Zazakî "n / ew" em nizanin ji ku hatiye.

18- Pêşgîrên Pişkî Yên Berdewam

Pêşgîra pişkî ya berdewam, di Farisiya nûjen de "mî-" ya kevin de "hemî" ye. Di pir tîmên cuda de bi kar tê. Komika Kermanî, dişa bi wî awayî pêşgîreke din bi kar tîne. Wek: "de- < da?", formên vê di Kurdî de pir bûne: "de-, e-," hwd. Di ZN de ev in: "e-, ê-, et- hwd". Ev pêşgîra ku di zaravayên din de dernakeve, pir girîng e, yekîtiya komika Kermanî diçespîne. Sîvendî "mî-" ya xwe ji Farisî girtiye. Zaravayên komikên din pêşgîrekên wiha nas nakin. Berdewamiya kirinekê, pirî caran, bi formeke taybetî ji tîmeka pişkî pêk tê (benda jêr a 19 binêrin). Li vir, dibe ku ev maka forma kevin be. Gava "hemî" ya Farisî û "heda" ya Kermanî di çaxa xwe de "adverbe" (rengpîşe) bûn. Beloçî bi pêşgîra "k-" dût çûye. Tenê bi wan gotinan re tê bikaranîn ên ku serên wan dengdar bin. Dawî, gelek zaravan "mî-" ya xwe, ji Farisî birine (Sorxî û Sengiserî tenê di dema buhêrka netemam de nas dikin.)

19- Têma Berdewamiya Nuhokê (niha)

(thème duratif du présent)

Di Farisî û zaravayên Kermanî de, berdewamiya kirinekê, bi pêşgîran

çê bûye. Têma nuhokê ku ji nuhoka kevin tê, rola xwe nalîze. Wekî din, di gelek zaravayên komika Mêdî-Kaspîni û Hîrkanî de, tîmeka berdewamiyê, ya nû bi paşgîra "participe présent" "-ant" çêbûye. Di Talêşî de, bi ser "participe passé" ya kevin ve zêde bûye. "krte-nt", "kerdid-em" jê hatiye (ez dikim). Kurtiya wê dibe "kerd-em". Wiha, di Azeriya bakur-rojawa û Herzendî "eme-nd-ên" (ez tîm) de jî, wek zaravayên Azerî yê din, mîna ZN tenê tîma nuhokê ya kevin nas dikin. Gîlakî û Semnanî ne tê de, hemî zaravayên Kaspîni tîmên xwe "-nt" in. Mazenderanî "kên-nê-nî" (hun dikin), Sorxî "vîn-ênd-ê" (ew dibîne), Sengiserî "pors-ênd-î" (ez dipirsim). Ormûrî vê formê nas nake, lê Peraçî "xer-tö-n" (ez dixwim) heye. Beloçî di haletêke ravekirinê de ye. pir formên hevgerî, rengê "revega ûn" (ez dikim herim) bi kar tîne. Zazakî formeke xwe heye ji "participe" hatiye: "şîn-an" (ez diçim). Dawî, Goranî di nuhokê de tîma kevin nas dike. "ker-û" (dikim), lê di buhêrka netemam (imparfait) de "ker-ên-ê" (min dikir) heye.

Li tenîştê vê forma berdewamî "-nt", yeka dinê ji buhêrka netemam re heye. Di vê komika zaravayan de hatiye dîtin. Lê ne di hemû zaravayan gişî de. Ew forma bi paşgîra "-î" xwe nişan dide, ji paşgîra kevin a "op-tatif" (xweztekî) hatiye. Di berdewamiyê de, dema buhêrkê çêdike. Ev form di Talêşî de "e-get-îm" (min dibin), di Şehrudî (Azeriya bakur-rojhilat) de "lerz-î-m" (dilerizîm), di Gîlakî de "kerd-î-m" (min dikir), belkî hinekî di Semnanî de "meş-îy-un" (dimeşiyam) {li nuhokê "meş-în" (ez dimeşim) binêrin} tîye dîtin.

20) Dawiya Pişkan

(désinences verbales)

Di zaravayên nû de dawiyên pişkan pir ji hev cuda ne. Çend haletan jê derxin, wekî din ên mayîn, bi pir çûran hatine guhartin. Di komika Kermanî de, Kurdî, bernavê 1, yeka-

nî, "-m" heye; ZN jî wisa ne, lê pirî carana "-n" jî tîye dîtin. Ew jî "sub-jontif" a kevin "-anî" hatiye. Ev dawiya pişkî, belawela di zaravayên din de jî, tê dîtin.

Bernavê 2, di piraniyê de, Kurdî dişa jî ZN bi "-n" cihê dibe. Ew dişa di çend zaravayên Kaspîni de jî, heye û pir ne dût e ji modêla dawiya pişkî ya bernavê 3'an. ZN wê nas nakin (belkî Erdîstanî ne tê de be, wê ji Farisî girtibe), lê du rengên din yê dawiyên pişkî nas dike. A yekê, "-d" ye. Ew jî bê gûman teqlîdkirina Farisî ye. A diduyan, divê ku dawî pişkeke orjînal be: Vonîşûnî "-êgê", Mehela-tî "-îye", Ebûzeydabadî "îya", Qohrudî "eyê, Cowşeqanî û Ebyaney "-îye" Ferîzendî "îye". Tîpa qirîkî divê ji "&w" ("-&wim" a Avistî binêrin) hatibe. Xaleke balkêş e ku dawîpişka Sîvendî "-îkê" li vê tê. Ev jî tiştêkî girîng e ku Sîvendî di nav ZN de bi cî dike.

Em dikarin niha ji şirovekirina jorîn, kurtiyekê bidin. Ji nav komikên li jor, Kermanî ji gişan bêtir baş rûniştiye. Du durûvên xwe hene ku li dereke din nûn in: Xebitandina pêşgîra pişkî ya berdewamiyê "heda" û sîsema bernavên paşgîrî -m, -t, -î, ne. Bi ser ve em dikarin avahiya pişkbêrê, ciyê rengdêra êpitêt, kêmbûna çêbûnê nû di bernavên kesani de, tîma nuhokê ku ji forma kevin hatî, zêde bikin. Durûvên din jî, çî bi temami û çî jî perçeyek ji wan, di zaravên din de tîne dîtin. Guhartina "-ç" (benda 4) et "-c" (benda 5) ku tê de Kurdî û ZN bi aliyekî digihêne hev: parastina "v-" (benda 8) û "-xv / x-" (benda 9). Divê cudabûnên wan jî, ji hev bêne vepincirandin. Guhartina "dv-" (benda 3) û belkî ya "-th" (benda 7) jî. Wisa, em jê têdigihên ku Kurdî jî zû de ve ji ZN dût ketiye. Hin cudabûnên sivik ku em li ser ne-sekinîn, di vir de em bêgav dibin, nişan din. Di navbera Kurdî û ZN de cudabûnên ku hene, nahêlin ku em

kokekê ji wan re nebînin. Wek ku çawa di navbera wan û zaravayên komikên din de jî heye. Cudabûnên din, ji guhartinê ne ji mêj de hatine. ZN "a > o" (benda 1), "û > î" (benda 2), çêbûna amîrên nişandanê (benda 17), Kurdî "-w- / -v- < -m-" (benda 6). Hecî Sîvendî, dawîpîşka piraniyê, 2, "-ûkê" (benda 20) nêzîkî ZN dike. Her wiha "û-î" (benda 2), "dv- > b-" (benda 2), "-ç- > -j- > -ş-" (benda 4) hwd. jî. Farisî jê derxî, ZN xuya ye neketiye bin bandûra zaravayên din. Diyar e ku ZN, ji berê de li ser xaka xwe ya berê mane. Tenê Sîvendî di destpêka îslamiyetê de, ji wan veqetiyaye. Hecî Kurdî, ew nêzîkî Zaravayên Navendî yên rojava dibe û pir durûvên xwe yê hevbeş hene (bend 4,5). Dibe ku hozên (eşîr) Lorî, ji herêma rojavayê Esfahanê ku ta roja îro jî tê re diçin û tîn, bar kiribin. Bi vê durbûnê, Kurdî pir durûvên kevin parastine, û di ciyekî xurt de ye. Li başûr Kurdî ketiye bin bandûra hin zaravayên mîna yê Farisî. Pir şop nişan didin ku berê, Goranî li erdekî jî yê îro firehtir rûniştiye.

Herdu komikên Mêdî-Kaspîni û Hîrkanî bi kêmanî du durûvên xwe yê hevbeş ên girîng hene, ku dihêlin ew bi carekê ji Kermani û Farisî veqetin. Yek, ciyê danasînê li pêş, nêv (benda 13) parastina haletên berwar (benda 12), ciyê rengdêra êpîtêt ku paşgîre pê re tê (benda 14); dudu, çêbûna têmeka pîşkî ya berdewamiyê "-nt" an "-î" (benda 19). Pir çetin e ku van pîvanên me têr bikin da ku em bibêjin komika rojavayê îranê hevdû digre û ji ya Kermani û Farisî cihê dibe. Gelek cudabûn di navbera zor zaravayan de hene. Em nikarin bi temamî yekîtiyeka wan a kevin a zîmanasî derxînin. Divê em diyar kin ku wekhevîyên wan ên girîng hene, ev jî, ji xwe berê hatine.

Komika Medî-Kaspîni yekîtiya xwe jî "thr > hr" (benda 7) de û jî çêbûna bernavên nû (benda 15) de dizane. Gerek e em du komikên biçûk jê derxînin: Medî û Kaspîni, lê xêzêke cudatîyê çetin e, were danîn. Li

aliyê Kaspîni "û > î" (benda 2), bernavine nû li haleta gênîtîva ducarkî (benda 15), amîrên nişandanê "-n" (benda 17), têne dîtin. Li aliyê Mêdî, "xv > h" (benda 9), bernavên ku koka wan ji pêşbestê hatine (benda 15), bernavên paşgîrî, yekani, 2 "-t > *, > -r" (benda 16) et amîrên nişandanê bi "-m" (benda 17), têne dîtin. Xaka ku van zaravayin jê hatine, diyar e bi dirêjîya demê ne hatiye guhartin. Tenê Tîrkan, ew ji kokên xwe yê zîmanasiya kevin perçe kirine. Eger ciguhastina zaravayan jî hebe, ewqasî fireh belav nebûye, hewqasî karkirina zaravayan li ser hev kêmkirîye.

Ji nav wan gişan, li ser yekîtiya Komika Hîrkanî gotûbêj heye. Durûveki hevbeş di navbera zaravayên wê de nîn e. Wekî din, nûbûnên orijînal geh li vî perçê zaravayan, geh li yê din dîtin. Wiha, guhartina yekaniyê "thr > ş" di sê zaravayan de tê dîtin (benda 7), lê "v > g-" (benda 8) di sê zaravayên cuda de tîye dîtin. Hin durûvên hevbeş bi perçekî xwe kevintî ye. Parastina "a" û "û" (benda 1-2), mayîna "-ç-" (benda 4), "c-" (benda 5) û "v-", ji bilî wan jî, Zazakî û Goranî di çend xalên girîng de ji wan dîr dikevin. Guhartina "th > hr" (benda 7) ku wan nêzîkî zaravayên Mêdî-Kaspîni dike; ciyê danasîna nêv (benda 13) û ciyê rengdêrê (benda 14). Ev nakokîya kartêkirina Kurdî, li ser Zazakî rawe dike. Nişanka me, li ser "cey" a yekîtiya kevin a van zaravayan, ji me re xuya dike. Ciyê koka van zaravayan jî, ne diyar e. Ji ber gelek sedeman, em dikarin li ser navçeya Hîrkanî, an Xoresanê bifikirin. Ji Îranê, ev navçe tenê di destê me de heye. Navçeya ku Farisan pir zû vegirtin (dagirtin) rê vekir ku talan lê pir bibin û xwedîyê navçê bar kin, herin. Çiqas êlên ku zaravayên Hîrkanî dipeyivin hene, hema bêje hemî koçer in. A din, navça cînarê zaravayên Kaspîni ne. Ji ber vê yekê, durûvên hevbeş ên girîng di navbera zaravayên Hîrkanî û yê derdora Kaspîni û yê xaka kevin a Mêdiya de, hene.

Şer û Kêvroşk

Besir BOTANÎ

Şereki bê vijdan û du kêvroşkên zana hebûn...

Rojekê şerî got:

- Ez ji her kesî zîxtir û xurtir im. Ez serdarê daristanê me û divêt hûn hemû bi gotina min bikin. Yê ku bi gotina min ne kin, dê wan bikujim û bixwim!!!

Rojek ji rojan, şerî weklek û no-bedarek ji xwe re girtin. Şer:

- Geli xulamên stûxwar! Divêt hûn her roj du heywanan ji min re bînin, heya ku bixwim û têr bibim!

Kêvroşk:

- Ser seran û ser çavan!

Heywanên di:

- Herê ez beni!

Hemû bi gotina wî kirin û her roj ji wî re dianîn. Her we tov û her we tov heya rojekê bû nobeta wan û du kêvroşkên zana... Lê kêvroşkên jir û çeleng hizrên xwe kirin ku dê çi bikin? Yan çi nekin?! Bîreke mezin li wê derê hebû... Kêvroşka yekê got:

- Min zanî em dê çi bikin!

Kêvroşka Diwan:

- Em dê bêjne şerî ku heywane-ki gelek mezin li binê birê ye û dibêje ku ez ji hemûyan xurtir im!..

Kêvroşka Yekê:

- Haydê, em biçim!

Gava şerî zanî, wî got:

- Ka min bibîne nik wî!

Kêvroşk:

-Fermo ez beni! Fermo ez xulam!

Hemû pêkve çûne ser birê... Gava ku gihîştin wê derê, şer çû ser lêva birê û wî şiklê xwe dît û ya ji wî ve rast e! Wî xwe havête birê û dît ku çî heywan li wê derê nîn e û her neşîya (nekarî) ku xwe ji mirina reş rizgar (xilas) bike û hêdî hêdî mir.

Şer:

- Oyl! oyl! oyl! ah! ah! mmw...

Li dumahiye (dawiye) kêvroşkê çûne daristanê nik hevalan û kirine cejin!

Govend pir coş bû!

Dengê wan xoş bû!

Kêvroşk:

- Bijî azadiya heywanan! Bijî serxwebûna daristanê!

COGRAFYAYA BÊ NAV

Î. XORT

Di cografyeye welê de ew mezin bûbû ku kes nizanîbû û nas nedikir. Cografya wî, pir bi dilşewat bû, mezinên wî û rêvebirên wî jî... Ji cografya xwe, ji mezinên xwe û ji rêxistinên xwe jî, pir aciz bibû. Xort û xurt bû. Xwîna wî dikeliya. Lê ne weke xwîna xwe bi kel, bêhnfireh bû. Mijûl dibû, diramiya (difikirî), lê nikarîbû mirovan bide ramandin!

Mirovên weke xwe pir dîtin. Ev rewş hebekî ew rehet dikir. Lê dîsa di nava wî de tengasiyek, nexweşiyek hebû. Ji bêrika xwe, qutiya titûnê derxist, cixarak herî mezin pêça. Vêxist. Hilmeke kûr kişand heta kezeba xwe... Hilmek din kişand, dilê wî pê xweş nebû, careke din kişand... Gêj bû. Ji ber kişandina cixarekê, ji gêjbûna xwe pirr bêhna wî teng bû, qehirî. Ji cihê xwe rabû, derket derve. Mirov dîtin, digot belkî, serê wan jî gêj dibe. Halbûkî yê ku gêj dibû ew bi xwe bû. Xwest ku alîkariya mirovên sergêjî bike, lê mirovên sergêjî-hatin alîkariya wî û li cihê xwe kumişî (tevizî).

Tesîra cixarê hêdî hêdî wînda dibû, gêjiya wî jî, kêr dibû û her tişt li cihê xwe bû!

Bi xwe kenîya. Yê li dora wî jî kenîyan. Gişt bi hev re kenîyan. Kena wan qedîya. Hat bîra wî, bê çima li ser hev ji cixarê hilm kişandin, gêj bû û li cihê xwe kumişî. Ji xwe fedî kir, li ber xwe ket, lê daxuya nekîr! Rabû. Xwe dawêşand, li yê dora xwe nêrî, dîsa kenîya û berê xwe da

çiyayên war û cihên eşqiyayên ku pişta wan lê nedihate erdê... Berê xwe da wan çiyayên pîroz ku serê wan di nava ewran de wînda dibû. Ji ber çavan wînda bû. Gihîşt serê kaniyekê. Li serê kaniyê runişt, çengê xwe tîjî av kir, ser û çavên xwe şûst. Vexwar... Li ser repinên şîn xwe dirêj kir û kete xeweke kûr.

Di destên wî de pirtûkeke mezin, li milên wî çapeliyeke (mawzerek), ku ji kalan mayî û di ber wî de jî, demançeyek e gindorîn. Li derdora wî, ji jin û mêran qelebalixeke bê dawî. Ji xwe çûbû û bi wan re navê cografya me tune ye. Karwanek di vir re derbas bibe û ji me

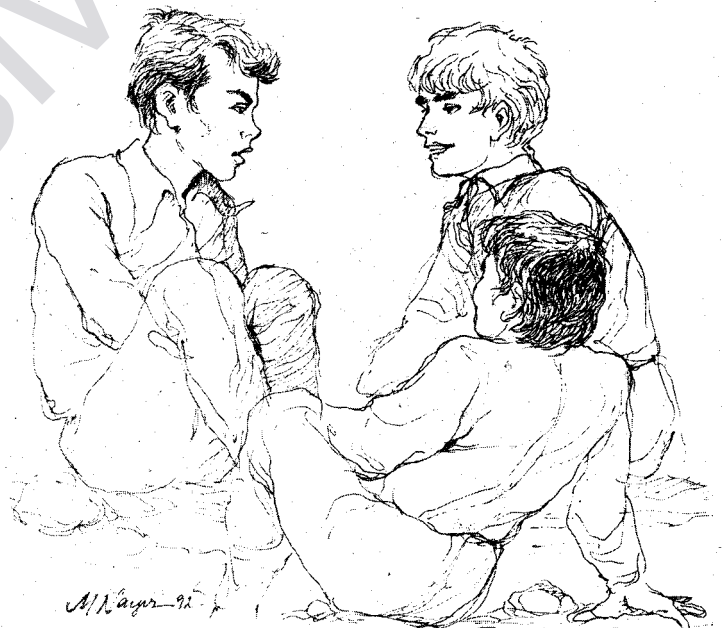
navê cografya me bipirse emê serê xwe bera ber xwe bidin. Cografya me pir bê dilşewat e, divê em wezêvî û revî bikin. Divê em nema mezinên xwe yî weke cografya me bê dilşewat jî, bipejirînin. Em ta îro weke

ku ew qedera me ye, em jîyan. Lê divê qedera me ne wîlo be. Ger wîlo be jî, divê em vê qedera xwe biguherînin. Qedera me, ne di destên mezinên me yê bê dilşewat û ne jî, di cografya me ya dilşewat de be, divê em bigrin destên xwe!

Peyvên wî yê dawiyê, qelebalixê bê dawî, ponijand û ramankirin da. Ponijandina qelebalixê, ku ta îro tiştên nikarîbûn bikirana, anî ber çavên wî û ew pir pê kêfxweş bû, dilê wî hênîk kir. Lawikê pêxwas ê ku li pêşiya qelebalixê rawestiya bû (sekinîbû), bi heyranî û dev ji hev çûyî li wî dinêrî. Wî jî, ew dît. Kêfa wî jî hat. Hêvî û biryardarî (kararlîk) di çavên zarokê de dît. Wî jî, bi heyranî û dilxweşî li çavên wî nêrî. Weke ku ji hevdû fêhm bikin, bi hevdû re bipeyivin, li hev dinêrin!

Zarok, ji wê nêrîne hewl girt û gotê:

– Cografya mezra me, mezinên me û birêvebirên me jî, ji yê we ne kêmtir in! û belkî ji wan hîn zêdetir nebaş in. Ji sibehê ta êvarê, ez şivanîtiya kar û berxan dikim, tasek şîr na din min û min birçî dihêlin. Xwediyê keriyê pez, rojekê jî pezê xwe nedîtî-

ye û neçûye ber.

Peyvîna wî zarokî, ew pir xiroş (heyecan) kir. Xwedîderketin a li qedera xwe, di tîrêjên çavên wî de dît. Û hîn bêtir ewlekariya wî bi bawerîya wî ya ku li xwedîderketina qedera

xwe derdiket, hat.

Çavên xwe li ser qelebalixê gerand. Silav da qelebalixê û ji tehta ku hilkişiya bû ser dakete jêr.

Zarokê mezin, ew bi xwe jî, hebe-kî kal bibû. Hîna li cem tehta ku hilkişiya bû ser radiwestiya. Vê carê, li ser tehtë, zarokê ku mezin bibû hebû. Bibû xortekî xurt û li eniya wî jî, şûna çend birînan hebû. Lê qet guh nedida birînen eniya xwe. Ji xîtaba ku qelebalixa bê dawî re dikir, nuqîtên xwêdanê tevî nuqîtên xwîna eniya wî dibû û weke cihokê berjêr ve diherikî. Ji xîtaba xwe ya bi qelebalixa bê dawî re, ji xwe çûbû. Zarokê ku mezin bibû, ji ser tehtë daket û ji qelebalixê re got: Bidin dû min ku em herin mezrê, gund û hemû mirovên wekî xwe xelas bikin. Meşiya. Qelebalixa bê dawî jî, da dû. Xortê din, ji hêza (qeweta) xortê nû û qelebalixê tirsîya, veciniqî, çend gav bi şûnde avêt. Şaş mabû, nema zanîbû bê çi bike. Bang li xortê nû kir; bê pirsîn, hûn bi kû ve diçin? Tiştêkî we tune, ger hebe jî, hûnê bi vê hêza xwe, kambax (xera) bikin û bişewitînin. Hûnê tedê bidin xwe! Bêhna xwe fireh bikin. Belê kesî lê guhdarî nekir. Xwe bi xwe çend caran ev peyv li ser hevdu got...

Ji xewa xwe şiyar bibû. Hîn jî dipeyivî. Tesîra cixarê li ser hebû, gêjbûna wî jî... Ew tiştên ku dîtin, xewn bûn, an rast bûn? Wî jî nema zanîbû. Ber çavên wî, weke serê çiyayên pîroz ewr û tarî bû. Çavên wî bi kaniyê ket û çû ser û çavên xwe şûst. Hate ser hişê xwe, dîsa bi xwe kenîya. Rûnişt. Qutiya xwe ya titûnê derxist, weke ku her tim dikir, cixareke stûr pêça, çend hilmên kûr kişand... Gelo ew qelebalixa bê dawî, gihîşt gund û mezran? Ger gihîştibin, ez li vir çi dikim? Çima ez bi wan re neçûm? Lê...Lê...of.. Serê min. Ma ez hewqas bê hewl (gayret) mame ku ez bi wan re neçûm?

Got na. Û ji bo ku xwe bi xapîne got; bi qelebalixê re ya di xewnê de jî, nayê meşîn...!

HALKIN AYDINI HALKIN SAVAŞÇISIDIR

5 Eylöl ve 3 Ocak 1984 direnişle-riyle cezaevlerindeki esaret zincirleri tamamen kırıldı. Başta PKK merkez komite üyeleri Mazlum, Kemal ve Hayri olmak üzere, onlarca PKK'li şehitler kervanına katılmıştı. Oysa Avrupa'yı mesken seçen reformistler, hayatlarını örgütlemekle meşguldüler.

Şanlı 15 Ağustos atılımı, Kürdistan tarihinde yeni bir sayfanın başlangıcı olmuştur. Bu atılım, Türkiye ve Kürdistan'daki birçok yurtsever ve demokrat kişinin sempatisini kazanmış ve PKK'yi kendilerine bir kurtarıcı veya doğal bir müttefik güç olarak görmelerine neden olmuştur. Bu onurlu insanlardan biri de, İsmail Beşikçi'dir. Beşikçi'nin PKK'yi kendisine doğal bir müttefik görmesi ve onunla düşünsel anlamda enternasyonalist dayanışmaya girmesi, başta TC olmak üzere, Kürdistan'lı reformistlerin de sözlü veya yazılı hakaretlerine sebep olmuştur. Beşikçi'nin, reformistlere ve işbirlikçilere yanıtı kısa ve özlüdür:

"PKK ile ilişkilerimiz gönül, ruh

ve beyin birliğine dayanıyor. PKK Kürt ulusunun ruhsal yapısını çok yakından izledi ve tahlil etti. Kürt halkının ruhunun derinliklerindeki özü yakaladı. Silahlı mücadeleyi başlattı ve Kürt halkının yoğun desteğini yanında buldu."

İ. Güçlü'ye yazdığı mektupta İ. Beşikçi, şu görüşlere yer veriyor:

"Bugünkü aşamaya nasıl geldin? Binlerce şehit var. Arkadaşlarımızın çocukları olan pek çok gerilla var. Bazı arkadaşlarımızın torunları gerillada. Hepsî Kürt ulusu için, Kürdistan için savaşıyor. Bugün Kürdistan'da her alanda gerilla var, her alanda şehit var. Bugün Kürdistan'da korku kırılmıştır. Bu korkunun kırılmasında PKK'nin düşünce ve eyleminin çok büyük rolü olduğu tartışılmaz. Korku kırıldıkça, Kürt halkı, Kürt halkının ruhsal yapısı derinleşmektedir. Dirençli, direnen bir kişilik gelişmektedir. Gerillanın bu süreçteki rolü açıktır. Kürdistan'a ilişkin düşünceleri, duyguları ve beklentileri olmayan in-

sanlar, bu tür fedakarlıklara katlanamazlar.

Kürtler, bugüne kadar hep başkaları tarafından yönetildiler. Şimdi bir Kürt örgütü ciddi bir şekilde, "Kürdistan'ı biz yöneteceğiz" diyor; düşündüklerini, planlarını, projelerini hayata geçirmeye çalışıyor. Bu sürecin gelişmesine katkıda bulunmak gerekir. PKK genel sekreteri Abdullah Öcalan, politik ve askeri

yönleri ağır basan bir önder. Bu bakımdan, Kürthalkkitlelerinin "Başkan APO, Bijî APO" gibi hitaplarda bulunmaları, sloganlatmaları, yerinde bir harekettir. Abdullah Öcalan, artık Kürt halkının bir umududur. Omuzlarında milyonlarca Kürdün sorumluluğunu taşımaktadır. Abdullah Öcalan'ı artık yalnızca PKK'nin önderi, PKK'nin genel sekreteri olarak değerlendirmek gerekir."

Bu cevap, zavallı mangasız onbaşının (İbrahim Güçlü) kişili-

ğinde, tüm reformistlere verilen bir cevaptır.

İsveç devletinin bir bakanı diyor ki: "PKK'yi bize Kürtler "terörist" ilan ettirdi". Ardamarları çatlayan bu düşkünler, varсын Kürtleri ve Kürdistan'ı pazarlıyarak özel yaşamlarını örgütlesinler. Elbette, bir gün sorulacaktır bunların hesapları. Beşikçi'ye küfür dolusu mektup yazanlar, özel yaşamlarını örgütlerken, Beşikçi, sömürgeci mahkemelerle hesaplaşıyordu.

PKK'nin ortaya çıkışı, Kürtlerin tarihinde bu önemli bir dönüm noktasıdır. PKK bize şunu öğretmektedir:

"Ulusal özgürlük için, ulusal bağımsızlık için ölmesini bilmek gerekir." İrkçi, sömürgeci devleti endişelere gark eden de PKK'nin bu kararlı ve bilinçli tavrıdır.

ERNK (Eniya Rîzgariya Neteweya Kurdistan), Beşikçi'ye gönderdiği bir dayanışma mesajında şöyle diyor:

"Sayın İsmail Beşikçi,
Düşünce ve bilim tezleriniz karşısında güçsüz ve aciz kalanların baş-

gürlükten mahrum bırakan çağdaş tiranların gücü yetiyorsa, dünyanın dönmediğini kanıtlasınlar. Bilim ve bilimsel yöntemi her şeyin üzerinde tutan gerçek bir bilim adamı, yürekli ve onurlu kişiliğinizi selamlar ve mücadelenizde başarılar dileriz."

Beşikçi, Cezayir'deki ulusal kurtuluş hareketinin boğazlanmak istenmesi karşısında cübbesini çıkarıp

atan bir Fransız profesörünün onurlu davranışından söz etmektedir. Fakat bize göre Beşikçi'nin verdiği kavga, Fransız profesörünün verdiği kavgadan daha anlamlı ve önemlidir. Ve daha büyük tehlikelere göğüs germektedir. Fransız profesör, cübbesini atmasına karşın tutuklanmamış, yargılanmamış, işkenceye tabi tutulmamıştır. Ortaçağ engizisyonundan kalma cezaevlerinde kalarak bir ömür tüketmemiştir.

Beşikçi, tüm işkence, baskı ve zulme karşı yılmamıştır, cezaevleri ikinci adresi olmuştur. Omuzlamıştır kalemi mitralyoz misali, hedefi faşist Türk sö-

vurduğu yöntem, her zaman olduğu gibi, yine sizi tutuklamak olmuştur. Kitaplarınız toplatılmak ve yasaklatılmak suretiyle, düşüncelerinizin halk kitlelerine ulaşması engellenmek istenmektedir. Bu nedenle birçok kere özgürlüğünüz gaspedilerek, cezaevlerine konularak, çeşitli tehditler ve işkencelere maruz kaldınız. Ağır cezalara çarptırıldınız. Ama bilim adamı tavrınızdan bir milim bile şaşmadan mağrur ve başı dik olmasını her zaman bildiniz ve her zaman 'dünya dönüyor' diye haykırdınız. Sizi yeniden öz-

mürgeciliği ve onun resmi ideolojisidir. O, bilimi, Kürdü ve Kürdistan'ı faşist mahkemelerde de savunuyor. Kürdistan adına yola çıkan sahte liderler gibi, mahkemelerde, "bu işleri ticaret için yaptım" demiyor, "bilim için yaptım" diyor, "insanlık için yaptım", diyor. Meydan okuyor sömürgeciliği ve onun resmi ideolojisine. Beşikçi'yi yalnızca bir aydın, bir demokrat, bir bilim adamı olarak değerlendirmemek gerek. **O halkın savcısıdır.** Enternasyonalist tugayın yılmaz neferidir.

...Bitti...

ZMAN Û RASTNIVIS

F. Huseyn SAGNIC

Hnek mrov, "ji bo drist nvisandin û drist zanina rêziman û rastnivisa zmanê Kurdi, divê mrov mîtlîq bî Îngilizi bızane", dîbêjîn. Hnek ji zanina zmanê Frensî û hnek dîn ji zanina zmanek ji zmanê Hind-Avropa merc (şert) dibînin. Ez ji wanra: "Mîtlîq divê mrov bî Kurdi baş bızane. Lê çqas zmanek ji zmanê cihanê zêdetir bête zanin, ne ku teni ji bo rêziman û rastnivisê, ji bo hemi kari pîr qence" dibêjîn. Belê zanina zmanên biyani kareki pîr hejaye. Lê ne mercê rastnivis û zanina rêzimanê Kurdiye. Lewra taybetiya hemi zmanan ji hevdu cदान. Qenc bala xwe bîdînê; ji hemi zmanan zêdetir, zmanê Farisî nêzikê zmanê Kurdiye. Lê rastnivis û qaydên rêzimanî bî temami ji hevdu cदान. Gava rastnivis û qaydên rêzimanî yê du zmanan manendê hevdu anji nêzikê hevdu bîbîn, ew ne zmanên cda, zaravayên yek zmanê tene hejmartin. Nexwe ew beşa mirovan ji bo çî zanina zmanek ji zmanên Hind-Avropa mercê rastnivis û drist zanina rêzimanê Kurdi dibînin? Dî hezra mînda, ji ruhê bîndestî û xwe xordîtinê tê. Şîreta mîn ji wanra eve: Demek zû xwe ji vi ruhê bîndestî xwe xordîtinê rîzgar kî û her kesê ji mîna xwe nezânin.

Pîştî vê şrovekirina jorin, em bêne lî ser mjara xwe.

Rastnivis

Qertafên qedinekê (izafe = tamlama):

Ev qertaf ji bo zayenda nêr "ê" ji bo zayenda mê "a" ji bo praniya her du zayendan yek ji "ên, êd, êt" e.

Yekani, zayenda nêr:

Kurê Fêrs / Mêrê malê.

Hespê Reşo / Beranê tov

Yekani, Mê:

Keça Şevger / jna malan

Tvinga berkhûr / Bzina şîr

Prani:

Beranên tov / Bzunên şîr

Mêrê malê / Jnê malan

Tvingêd berkhûr / Kaxezêd mezin.

Gava peyv bî dengdêrek bîqede, "y" ya keljandinê dixwaze. Mina:

Xwarziyê mîn, braziyê te

Gayêd cot, axayên stemkar

Qenc bala xwe bîdîne wan minakên jorin, qertaf hemi ji bî peyvên pêşive hatine nvisandin. Lewra qertaf bî tu ewayi ji peyvên xwe cûda nayên nvisandin. Ev qertafên jorin, gava ji peyvên cûda bêne nvisandin û danin, têgîh (mana) diguhere, ji qertafiyê derdikevî û dibî cinavk.

Mina:

Beran ê Kerevane, Keç a mine.

Tving ên Şoreşêne, dep êd derine

Ev celebên qertafan, gava bîbîn cinavk û peyvîra cinavkan bîbîn, dîkarin "y" ya keljandinê ji bîgîrî. Dî vê tîntêlêda "y" ya keljandinê dikeve pêşî û peve tene nvisandin. Mina:

Hesp yê Xweşmêre, jin ya Reşoye

Çek yê şerkeranin, kêran yêd xanîne

Praniya hindîk:

Praniya hindîk bî qertafa "nê" pêktê û têgîha hnek, hindek û beşek jê dîde, ne ku hemi. Mina:

Keçnê şoreşker, Mêrnê jêhati

Darnê berojan, sêvnê lîbîr

Çawan lî jorin ji dixwiyê, qertafa "nê" bî peyvî pêşive tê qertifandin û bî tu ewayi cûda nayê nvisandin û danin. Bî vê rewşê, têgîha hnek ji wan û beşek ji wan dîde, ango ne hemi.

Yekani:

Peyvên Kurdi hemi ji dî tîntêla xwe ya xwerûda yekaniyê. Gava mrov hesp, ga, ker, hêlûn = mîn hesp anî, mîn ga grê da cot, mîn ker bar kîr, dî hêlûnêda hêk hebûn bîbêjê, ji alî her kesve tê zanin ku hesp, ga, ker, û hêlûn yekaniyê. Lê gava mrov bîxwaze yekaniyê tam kîş bike ango têgîha yek lîbiyê bîde navan, hînga qertafa "ek" bî navanve tê qertifandin. Mina:

Hespek, gayek, kerek, hêlûnek.

mrovek, jnek, xaniyek, mérék,

Çawan li jorin ji dixwiyê ku nav û qertaf biheve têne nvisandin û ew navên bi dengdêran qedane, wan ji "y" ya kelijandine girtine û hemi peve hatine danin.

Prani:

Bi qertafa "an" praniya tam:

Hespan, gayan, keran, plingan,
çêlekan, berxan, maran, hêkan,

Her çqas di peyvînêda carna "n" ya "an" tê êxistin, lê di nvisandinêda dive neyê êxistin. Peyvên bi dengdêran biqedin "y" ya kelijandine dixwazin. He-ker peyv bi dengdêra "a,e" biqedin, dikarin ciye xwe bidine "a" ya qertafa "an" û ew "a" hîm peywîra xwe û hîm ji peywîra tipa keti bibine. Mina:

Axa- axan, mela- melan, xama-xaman

Pale-palan, fle-flan, deve-devan

Bi qertafa "na" praniya hindik:

Sêvna, - sêvna bine, zebeşna - zebeşna bine

Şêrna- şêrna bikuj, marna - marna qir ke

Bi qertafa "ne" praniya hindik:

Darne rindin, keçne bedewin, mêrne başin

Kevirne pçûkan, şêrne drekan, gurne harin

Bi qertafa "in" praniya hindik:

Sêvin hene pir qencin, mênin çelengin

Qelemın qencin, tvingın rastavêjin

Ev her sê praniyên hindik, bi têgîha hnek, hîndek û beşek ji wan dide, ango ne hemi û hemi qertaf ji bi peyvane têne nvisandin.

Navên hevedudani:

Pevedanina du navan çêbûna navên hevedudani:

Serder, tenijder, sertir, grav

Çrav, pirhevok, pingev, perav

Pevedanina nav û rengdêrek çêbûna navên hevedudani:

Sermezın, devpiçûk, çavbelek

Enigever, pordirêj, çovstûr

Pevedanina nav û lêkerek çêbûna navên hevedudani:

Nanpêj, Avkêş, Zêrker, dranker

Masigir, pezkar, darbir, rêjen

Bi tevineka tipa "e" çêbûna navên hevedudani:

Kalemêr, pirejin, kevneperest

Şêrejın, nêrekew, şevederi

Bi tevineka "bi" çêbûna navên hevedudani:

Karbıdest, destbikêr, berbixêr,

Rojbıroj, dembidem, salbusal

Bi qertafa "gin" çêbûna navan:

Xemgin, lezgin, xwazgin

Desgin (dızgin), xwezgin

Bi qertafa "çe" çêbûna navan:

Xaliçe, nalçe, navçe, deriçe

Derxiçe (terxiçe, kulinçe

Bi qertafa "ring" çêbûna navan:

Devring, sorring, zering

garing, hevring, daring

Bi qertafa "man" çêbûna navan:

Şişman, peyman, asiman

Poşman, ferman, derman

Bi qertafa "ak" çêbûna navan:

Hûnak cvak, şvak,

Ronak, binak, minak

Bi qertafa "k" çêbûna navan:

Cinavk, berçavk, ciderk

Serşok, berguhk, bersivk

Bi qertafa "awer" çêbûna navan:

Cengawer, dilawer canawer,

Birawer, qencawer, semawer,

Bi qertafa "a" çêbûna navan:

Beza leza, geza

Xwera, zana, xama

Bi qertafa "ber" çêbûna navan:

Rêncber, dilber, rehber

Şikber, berêwber, hetukber

Bi qertafa "wer" çêbûna navan:

Dawer, dadwer, ramanwer

Kiwer, perwer, hişwer

Bi qertafa "avk" çêbûna navan:

Şêlavk, şavk, soravk

Şoravk, hêyavk, zêravk

Bi qertafa "bend" çêbûna navan:

Nalbend, sazband, hevalband

Bazband, fêlbend, derband

Bi qertafa "best" çêbûna navan:

Serbest, dilbest, kemerbest

Darbest pêbest, destbest

Xwezay ev celebê çêbûn û hevedudanyên navan gelek hene. Teni ewên Rêzimana min nvisandida ci ne girtine, min beşek ji wan li vir nvisandin. Di van curên navanda têgîhên tével hene. Bêweku "serbest" bi têgîha serbixwe û azad tê. Heçî "destbest" bi têgîha dest grêdanê tê, lê rastnivisa hemiyan mina hevdune. Ango nav û qertaf gişk peve têne nvisandin. Şxwe mebesta me rastnivise. Bîminin xweş.

Têbînî: *Di hejmarê bêda wê rastnivis bidomine.*

HOZANÊN KURD

Abdurrahman DURRE

*Xwendevanên delal û hêja!
Ziman û wêjeya (edebiyat)
Kurdî, wilo dewlemend û mezin e
ku, bi sedsalan di binê givaştin û
helandina dagîrker û dijminan de
perçiqiye û talan bûye; hê jî di
nav ziman û wêjeya cîhanê de ci-
hê xwe yê hêja parastiye. Li qora
(çerx) pêşîn hebûn, niha jî heye,
herdem xweşt û geşiya xwe parasti-
ye. Bi sedî şair û wêjewanên mezin
û hêja, jê rabûne û radibin. Cihê
xwe yê wêjeyî (edebî) tu demî vala
nehiştiye û nahêle. Bi vê munase-
betê, emê di vê nivîsara xwe de, lîs-
teya 47 şairên Kurdî yên bi nav û
deng pêşkêşî we xwendevanên hê-
ja û delal bikin. Hêvidar im ku
hûn bi naskirina wan hozanên me-
zin û hêja pir dilxweş bibin.*

- 1) **Baba Tahirê Hemedani** (935-1010), bi zaravayê Lorî nivîsiye.
- 2) **Mele Perîşan** (1398- ?) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.
- 3) **Eliyê Herîrî** (1425-1490) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.
- 4) **Mele Ehmedê Bateyî** (1414-1495) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.
- 5) **Feqiyê Teyran** (1590-1660) Bi

zaravayê Kurmancî nivîsiye.

6) **Mistefayê Mele Ehmedê Bîsaranî** (1641-1702) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

7) **Mele Ehmedê Cizîrî - Melayê Cizîrî** (1547-1640) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

8) **Ehmedê Xanî** (1651-1707) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

9) **Îsmailê Bazîdê: Teqlîdkerê Xanî bûye** (1654-1709) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

10) **Şerîfxanê Hêkarî** (1689-1748) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

11) **Muradxanê Bazîdî** (1737-1784) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

12) **Harîsê Bidlîsî** (1758 - ?) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

13) **Xanayê Qubadî** (1700-1759) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

14) **Seydayê Hawramî** (1784-1852) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

15) **Mewlewî Ebdurehîmê Taweqûzî** (1806-1882) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

16) **Ahmed Begê Komasi** (1793-1876) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

17) **Hacî Qadirê Koyî** (1815-1897) Bi zaravayê Soranî nivî-

siye.

18) **Melayê Jabarî** (1806-1876) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

19) **M. Wesman Hacî Îsmail** (1796-1889) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

20) **Emin Axayê Koyî** (1839-1887) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

21) **Keyfî. Hemçerxê Hacî Qadirê Koyî bûye** (1814-1883) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

22) **Bêxud** (1870 - 20.8.1955 Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

23) **Pîremerd (Tewfîqê Mehmûd Axayê Hemze Axayê Mesrefê,** 1867-1950 Silêmaniye).

24) **Tahir Begê Caffî** (1857-1917 Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

25) **Nalî (Mela Xîdrê Şarezûrî,** 1797-1855 an jî 1870) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

26) **Salîm** (1800-1860, Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

27) **Kurdî: Suxtê Salim e** (1800-1866, Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

28) **Xarîk** (1851-1907) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

29) **Şêx Rîza Talebanî** (1836-1910) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

30) **Abdullah Abad** (1859-1912)

Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

31) **Abdurahîm Wefat** (1875-1917) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

32) **Tahîr Beg Caf** (1875-1917) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

33) **Ziwer: Abdullah Mihemedê Mele Resul** (1830-1948, Silêmaniye) Soranî

34) **Mele Marûfê Kokaf** (1837-1906) Soranî

35) **Mawlana Xalidê Kurdi** (1719-1827z.) Li Silêmaniye bûye, li Şamê wefat kiriye.

36) **Bêkes: Faiqê Ebdullah Begê Kak Hemme** (1805-18. 12. 1948, Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

37) **Goran: Şoresker û gelperwer** bûye (1904-1962)

38) **Qanî: Şêx Mihemedê Şêx Abdulqadirê Dolaşê** (1898 an jî 1900 - 7.5. 1965)

39) **Mahwî: Mihemedê Şêx Osmanê Belxî** ye, hozanekî felsefî tescwufî bûye, di 1327'ê Koçî da li Silêmaniye wefat kiriye.

40) **Şah Pertew** (1802-?) Bi zaravayê Kurmancî nivîsiye.

41) **Salim Ebdurrehmanê kurê Mihemed Begê kurê Ehmed Beg e;** jî malbata Sahibqiran e, suxtê Kurdi Mistefa Beg bûye (1800-1868). Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

42) **Wefat: Mîrza Ebdurrehîmê kurê Mele Xefûrê Mele Nesrullah e,** li Erebîstana Suûdî miriye (1836-1892) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

43) **Bêtûşî: Mele Ebdullahê Beytûşî** (1160-1221 Koçî) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

44) **Wisalî: Mihemedê kurê Şêx Mihemedê Qeredaxê** ye. Ji şêxên Merdoxiyan e. Di 22.3. 1902 an de ji dayika xwe bûye.

45) **Kemalî: Elî Bapîr Axa** (1886-29, 11, 1974, Silêmaniye) Bi zaravayê Soranî nivîsiye.

46) **Xadimî** 47) **Mîrza Qadir: Kurê Mihemedê Paweyî** ye. (1266-1328 Koçî) Bi zaravayê Hawramî nivîsiye.

48) **Seydayê Cigerxwîn: Mele Şêx-musê Hisarî** (1903-1984) Bi zaravayê

Kurmancî heşt (8) dîwanên wî hatine çap kirin.

Mihemed Emîn Zekî (1880-1948) jî, yek ji edîb û dîrokzanên navdar ê Kurdistanê ye.

Pir Şaîr û wêjevanên mezin, ji jî-nên Kurdan jî rabûne. Wek:

1) **10 Heyran Xanim, Keça Kerîmxanê Dimbilî: Li Herêma Nexçîwanê** (Bakurê rojhilatê Kurdistanê) bûye.

2) **Sirriye Xanim (Sirê Xanim):** Di sala 1814 an da li Amedê (Diyar-bekrê) bûye û li Îstebolê wefat kiriye.

3) **Mah Şeref Xanim (Mestûre):** Keça Ebil Hesên Begê kurê Mehmed Axayê Nazirê Kurdistanê, jina Xusrew Xanê Fermandarê Erdelan bûye. Di nav salên 1219 û 1264'an de (Koçî) jiyaye. (1264 ê Koçî, beramberê 1847 ê Mîladî ye)

Şaireke pir mezin bûye. Nêzikî bîst hezar helbestên wê hebûne. Lê mixabin, bi zimanê Farisî nivîsiye. Helbestên wî hemû wînda bûne. Serokê Çanda Kurdistanê rojhilat Hacî Şêx Yehya, nêzikî hezar helbestên M. Şeref Xanimê, civandine û di sala 1304 ê Koçî de, bi navê "Dîwana Mah Şeref Xanimê Kurdistanî" çap kiriye.

Têbînî

Di nivîsara Seyda A. Durre de ya ku di hejmarê 8'an de hat weşandin, hin çewtiyên tîprêzî hene. Di rûpela 45'an de rastiya rista yekemîn a helbestê divê welê be:

Bawkem Ehmed bû, nawî

fikrem dê

Di rûpela 46'an de rastiya rista yekemîn ev e:

Selahê îwe îstaggê silah e

Dîsa di eynî rûpelê de rastiya rista 3'an:

Bi şîr û xame dewlet payidar e

û ya yanzdan divê welê be:

Belê şêx qutb e, emma qutbê aş e

Rista 15'an ku bi "Lê" dest pê dike, divê "Lê" bibe "Le".

Rista 18'an divê wiha bê nivîstn:

Be heyet tègeyîm Kurd e

be şîwe ehlê Kurdistan:

Bilûra Min

bilûr, bilûr, bilûra min
bilûr, bilûr, derdrêja min
bilûra ji dara gulân
xweş e dengê bilûra min
dengê xweştir ji şalûlan
bilûr difrîn derd û kulan

bilûr, bilûr, bilûra min
bilûr, bilûr, kulrêja min
bilûra ji dara qehwê
xweş e dengê bilûra min
xweştir e ji dengê kewê
xemên mirov dike xewê

bilûr, bilûr, bilûra min
bilûr, bilûr, xemrêja min
bilûra ji dara kevot
xweş e dengê bilûra min
xweştir e ji dengê kevot
dîlên evîndara disot
bilûr, bilûr, bilûra min
bilûr, bilûr, derdrêja min

Şûro Lêxe

ha lêxe, lêxe, şûro lêxe
tu serê neyar li erdê xe
destiyê şûr ji dar kinêre
tu serê neyar li erdê xe
kalan û şûrê min ji zêrê
şewqa şûr ronî da sitêre

ha lêxe, lêxe, şûro lêxe
tu serê neyar li erdê xe
destiyê şûr ji dar hêjîrê
tu serê neyar li erdê xe
kalan û şûrê'm ji sifirê
şewqa şûr ronî daye tîr merkurê

ha lêxe, lêxe, şûro lêxe
tu serê neyar li erdê xe
destiyê şûr ji dar bihivê
tu serê neyar li erdê xe
kalan û şûrê min ji zîvê
şewqa şûr ronî daye hîvê

Girê Dêrsilê

Dört bin yıllık bir tarihi geçmişten gelen efsane

MEM û ZÎN

ya da

MEMÊ ALAN

Beşir ANT

Mitolojik ilahi bir aşk öyküsü olan ve yazılı edebiyat dünyasında en çok Ehmedê Xanî'nin yazdığı Mem û Zin adlı manzum eserle tanınan bu efsane, sanıldığına aksine çok eski bir tarihten beri bilinmektedir. Bazı kaynaklar (örneğin; Abdullah Yaşın, Bütün yönleriyle Cizre) bu efsaneyi M.S.1450 yıllarında Cizre'de geçmiş ve 1690 yılında da ölümsüz pirimiz E. Xanî tarafından edebî bir üslupla yazılmış bir olay olarak tanııyorlar. Evet, doğrudur. E. Xanî bu mitolojik aşk öyküsünü 1689 yılında, hem de Cizre'de yazmıştır ama, olay o günün veya ona yakın tarihlerin bir ürünü değildir. İslamîyetten ve hıristiyanlıktan çok önceleri, daha Zerdeşt öğretisi bütün Ortadoğu'dan Hindistan'a kadar yayılan bir alanda resmi din olarak kabul ediliyorken, bu efsane-nin varlığına rastlanıyor. Pirimiz E. Xanî'nin yaptığı, öteden beri söylenen bu efsaneyi edebî, estetik bir dille kaleme almak, ona, yaşadığı zamanın gelenek, görenek, tarihi, toplumsal, kültürel yapısını giydirecek, o güne uyarlamak (adaptasyon) olmuştur. Kendi yorumunu katmış, onu belli bir yere, belli bir zamana oturtmuştur. Onun bu değerli yapıtını Latince Kürt alfabesiyle ve Türkçe çevirisi ile birlikte Türkiye'de ilk defa basan sayın M. Emin Bozarslan da, aynı görüşte olduğunu, kitaba yazdığı ön-sözde belirtiyor. Şunları yazıyor çevirmen: "Mem û Zin hikayesi, Memê Alan adıyla Kürt halkı arasında hayli

yaygın ve eskidir. Bu hikaye, milattan önceden bu yana halk arasında söylenen ve mitolojik bir nitelik kazanan bir destandır. Büyük ozan Ehmedê Xanî de... o hikayeyi kendi çağının yaşantısına göre somut bir kalıba dökmüş, çağdaş ve modern bir üslupla yazmıştır", diyor. (Adı geçen eser, Önsöz, sayfa: 11)

Zerdeştlik ve onun kutsal kitabı Zend-Avesta, dini terminoloji açısından ilk "tek tanrılı" dindir. Bu öğretî, Hz. İsa'nın hıristiyanlığından 3000, Hz. Muhammed'in İslamîyetinden 3600 küsur yıl önce ortaya çıkmış, yayılmış, giderek Med İmparatorluğu döneminde Kızılırmak boylarından Hindistan içlerine kadar uzanan bir alanda resmi din olarak yüzlerce yıl egemen olmuştur. Bu konu, aslında başka bir alanı ilgilendirir. Biz sadece Mem ve Zin efsanesinin dayandığı temel felsefeyi aydınlatma açısından kısaca değinip geçeceğiz bu öğretiye ve ilkelerine. Zerdeşt, Zerdüşî veya Zerdüşîtlük olarak adlandırılan dini, felsefi inancın yayıcı önderlerine, Kürt halkı, peygamber -peygamber-ismini veriyor. Başlıca örnek, Zerdüşî peygamberlerdir. Birinci, ikinci, üçüncü Zerdeşt peygamber vd. gibi. Bunlar, yüzlercedir. Ama, en ünlüleri üç tanedir, Birinci Zerdeşt, M.Ö. 4000 yıllarında Belh (Bugünkü Afganistan'da oluyor) şehrinde görülmüş, ikinci Zerdeşt 3060'lı yıllarda yaşamış ve en ünlüsü olan üçüncü Zerdeşt 600 yıllarında yaşamıştır.

Zend-Avesta kitabı da bu dönemin eseridir. (Bkz: Kürtler ve Kürdistan Tarihi, Cilt-1, Botan Amedi, Dicle-Fırat Yayınları)

Zerdeşt öğretisi en çok bu dönemde olgunlaşmış, felsefi boyutu daha ileri bir düzeye çıkmıştır. Kanımca, bu da Med İmparatorluğunun kuruluşu, gelişmesi ve Kürt kültürüne verdiği taze kanla ilgili bir olaydır. Zerdeştlilerin öğretisi ilk tek tanrılık inanışdır dedik. Yazdan, (tek tanrılı Allah) iyilik, güzellik, hak ve adaletin temsilcisi olan en büyük tanrı Hürmüz (Mazda, Ahura Mazda) da somutlaşır. Kötülük adaletsizlik ve ihanetin temsilcisi (tanrısı) de Ehremen'dir. Ehremen islam inancındaki (iblis, şeytan) kavramına denk düşüyor. Hz. Muhammed'in Allah ve iblis betimlemeleri de buradan alınmadır.

Zerdeştlik, felsefi olarak da dünyayı diyalektik düşünme yöntemiyle yorumlar. Kainatın temeli iyilik ve doğrulukla sürekli savaş halindedirler. Yani doğal, sosyal yaşam her zaman bu iki karşıt gücün savaş alanıdır. Siyah beyaza, karanlık ışığa, kötülük iyiliğe, fesat ve fitne barışa karşı kötü oyun ve entrikalar içindedir. İnsan yücelmek için iyie inanmalı, haksızlığa karşı direnmeli, sonsuz adalet uğruna savaşmalıdır. Marks ve Engels'in "Zıtların birliği ve karşılıklı mücadelesi" ilkesini bulmalarından binlerce yıl önce, Zerdeşt'in diyalektik düşünme yöntemi ve gelişmelerin zıtların karşılıklı mücadelesine dayandığını, her

şeyin temelinde bu ilkelerin bulunduğunu açıklayan öğretisi. Ve şöyle emreder Zerdeşt "İyi düşün, iyi konuş, iyi yap!"

İyilik ve doğruluğun cisimlerinde tezahür ettiği güneş, ay, ateş vb. kutsaldır. Güneş ışık saçtığı için aydınlığı temsil eder, kutsal olan ışıktır. Ama, bu kalıbın zarfı olan güneş de bu yüzden kutsal oluyor. Newroz efsanesinde de durum aynen böyledir. Kawa, kötülük ve zulmun uygulayıcısı Dehak'ı öldürür ve bunu ateş yakarak yeryüzüne ilan eder. Kawa, direnişi temsil eder, ateşle kutsanır, Dehak karanlığın, zindanın çirkefin lanetli bataklığına, mahkum edilir. Newroz da dağ başlarında ateş yakma etkinliği bu felsefeden geliyor. Burda yeri gelmişken üç kibrit çöpü yakarak ölüme giden çağdaş Kawaları ve kendi bedenlerini kutsal ateşle yıkayarak zulme başkaldıran kahramanlarımızı anımsatalım.

Bu ışığın "Nur'un" kutsallığı İslam dinine de yansımıştır. Eski Yunanlılardaki Aya Tapıcılık, Hintlilerin Zen Budizm'i ve Büyük Tanrı Buda, Japonların Tao'su Zerdeştlik inancının birer yansıması ve koludurlar. (Dr. Ali Şeriatî, Medeniyet ve Modernizm, İstanbul, 1985)

Bu saptamalardan sonra tekrar konumuza, Mem ve Zîn öyküsüne dönelim. Bu mitolojik öyküde de sürekli mücadele içinde olan iki karşıt güç var.

İyilik, güzellik ve fedakarlık Mem ile Zîn'in kişiliğinde; kötülük, yalan, iftira, ihanet ve işbirlikçilik, yani kötü tanrı Ehremen'in bütün özellikleri Bekoyê Ewan de dile getirilir. Kürtçede 'Ewan' sözcüğü zaten iblis, şeytan anlamına geliyor. Olaylar Mem, Zîn, Tacdîn, Çeko, Mîr ve Beko çevresinde gelişirken, bu felsefi yaklaşım her olayda temel eksene oturtulmuştur. Mitolojik bir eski çağ öyküsü olan bu Kürt efsanesi, çok eskilerden beri Fars, Arap ve Afgan halkları arasında da bilinip söylenegeliyor. Hatta, bu mitolojik aşk öyküsü, etkileşimde bulunduğu diğer halkların mitolojisinde de benzer efsanelerin doğması-

na kaynaklık etmiştir. Yunanlıların Romeo ile Juliet'i, Arapların Leyla û Mecnun'u bu mitolojinin o toplumlara adepte edilmiş bir versiyonundan başka birşey değildir. Beyrut'ta ilk baskısı yapılan "Memê Alan" kitabının önsözünde Dr. Nureddin Zaza, bunu uzun uzun anlatır. Temalar üç aşağı, beş yukarı aynıdır, temel felsefi yaklaşım da yine öyle.

Mem ve Zîn Efsanesinin Değişik Anlatımları:

Memê Alan adıyla basılan kitapta ve bazı 'dengbêj'lerin anlatımında Mem, E. Xanî dekinin tersine Maxribi-

yan (mağrip, Fas) emirinin tek oğlu ve tahtının tek varisi bir prens olarak rivayet edilir. İlahi aşkı uğruna Maxribiyan ülkesini, tahtını, tacını terk ederek yaban ellerde sevgilisini aramaya çıkar. Mem'in doğumu bile bir büyü ile olur, düşler-gerçeklerle içiçe bir kombinezon içinde başlar olaylar. Mağrip'te bir kürt Mir'inin ne işi var? diye sormak geliyor insanın aklına. Kürt prensi Mem neden Mağrip'te doğmuş olsun ve buna rağmen de neden ünvanı ile birlikte Memê Alan diye adlandırılınsın? Bu sorular nasıl yanıtlanacak? Oysa, Ehmedê Xanî'ye göre Mem, Botan Mir'inin Divan Katibinin oğludur ve Tacdîn'in de kan-

kardeşidir. Başta da söyledik, Xanî bir adaptasyon yapmıştır. Botan kültürünün öğelerini kullanarak mitolojiyi Botanlaştırmıştır. Mağribiyan ülkesine gelince; Dr. Nureddin Zaza'ya göre, Med imparatorluğu döneminde mağrip ülkesi de bu imparatorluğun sınırları içinde olduğu için olayda gariptenecek bir durum yoktur. Mağrip Emiri (Mîr'i) de bir Kürttür ve onun oğlu olan Mem, öykünün kahramanıdır. Hatta, mitolojik öykünün kahramanı, öykünün ilk çıktığı zamanlarda Mem ismini de taşıyabilir. Daha sonraları, Kürtlerin İslam dinini kabul edip Arap kültürünün etkisine girmeye başlamalarıyla öykünün kahramanı Hz. Muhammed'den esinlenerek onun adını almıştır. Bu, akla yakın bir yorum da olabilir. Çünkü, Mağrip-Fasülkesinin Prensi Mem'in dayısı -Memê Alan'daki anlatımda-Kureyş ailesinden gelen bir şeyhtir. Keramet sahibi olan bu Kureyş Şeyhi (Şêxê Qureyşiyân) o güne kadar hiç çocukları olmayan Mem'in anne ve babasına bir keramet göstererek ermişliğinin gücüyle Mem'i armağan eder. Hz. Muhammed'in Kureyş kabilesinden geldiğini de bu duruma eklediğimiz zaman, Mem'i Muhammede bağlayan bağ da ortaya çıkıyor. Yine Dr. Nureddin Zaza'ya göre bu ilişki, Selahaddin Eyyubi vasıtası ile de kurulabilir. Şöyle ki; büyük Kürt komutanı Selahadinê Eyubi, Mısırda Fatimi

Devleti'ne son vererek bir Kürt-İslam devleti olan Eyyubi devletini kurar. Bu devletin egemenliğinde Suriye, Lübnan, Fas ve Tunus da vardır. Belki de bu öykünün kahramanı Mem, Büyük komutana atfen Mağrip'te aranmıştır.

Bir de bu ilişkinin kurulmasında kültürel ve sosyal bir bağlantı bulunmaktadır. Bilindiği gibi, Selahaddin Eyyubi, Mısır ve Filistin'de yıllarca İslam dinin bayraktarlığını yaparak, Hıristiyan Avrupa'nın birleşik Haçlı Ordularına karşı çok kanlı savaşlar vermiştir. Sonunda bu orduları bozguna uğratmıştır. Selahaddin'in bu savaşlardaki en seçme birlikleri Van,

Hakkari ve Cizre yöresinden getirttiği aşiret savaşçılarından oluşturulmuştur. Buralardan onbinlerce savaşçı güç getirdiği ve onların destsğiyle zaferler kazandığı söyleniyor. Hakkari, Botan vb. yörelerden gidip Mısır, Filistin ve mağribi tanıyan, oralarda savaşıp acı çeken, ölen Kürtler çektikleri çileleri Mem'de özdeşleştiriyor ve onu o Mağrip ülkesinden alıp çile çekeceği, öleceği Botan'a getiriyorlar.

Her neyse, belki bir gün gelir ve bunların tümü açığa kavuşturulur. Böylece efsanelerimiz tarihimizin daha bir açığa çıkmasına yardımcı olur. Zaten bilinen yazılı tarih; mitolojik, efsanevi söylencelerin ve masalların akılcı, mantukî, bilimsel temellerde yapılan tahmin, yorum ve çıkarsamalarından büyük oranda ortaya çıkıyor. Alın Yunanlıların tarihini. Bugün birçok ayrıntısı bilinen Eski Yunan tarihi büyük bir bölümüyle Homeros'un İlyada ve Odyssea adlı efsanelerinden Zeus'tan, Achilleus'tan almiyor mu?

Mem'in Büyülü Doğumu ve Bozê Rewan'ın Öyküsü

Rivayet edilir ki, Mağribiyan ülkesinin yaşlı bir Mîri varmış. 50 yaşını geçtiği halde bir çocuğu olmamış. Bu duruma çok üzülüyor, böyle nepsiz ölüp tahtının sahipsiz kalmasından büyük bir endişe duyuyormuş. Günler, yıllarca düşünüp durmuş ama, bir çare bulamamış bu haline. Nihayet bir gün karısının ağabeyi olan Kureyş şeyhine derdini açmaya karar vermiş. Şeyh de onun için çok üzülmüş ve bunun için Allah'a yalvarıp bir çare bulması için 40 gün, 40 gece Hilvete çekileceğini; namaz, niyaz ve dualarda bulunacağını söylemiş ve öyle de yapmış. Kureyş şeyhi keramet sahibi büyük bir evliya imiş. 40 gün, 40 gece geçtikten sonra şeyh, Mîrin huzuruna çıkarak, "ey mîr! Allahtan sana müjdem olsun ki, yüce rabbim sana bir erkek çocuk nasip edecek. Adını Muhammed (Mem) koyacaksınız. Aynı zamanda bu küçük yeğenime sırlar aleminden büyük bir armağan gelecek. Senin oğlun, benim yeğenim, benim şeyhlik payemden birçok güzel huyla-

ra sahip olacak ve dünyada durdukça ismi yeryüzünden silinmeyecek. Ben yeğenimi kutsal Kureyş asaletiyle teşviz edeceğim", diyemüjdelmiş. Mîr, Kureyş şeyhine büyük bir saygı göstermesine ve hep onun elini eteğini hürmeten öpmesine rağmen şaşırıp kalmış. Ama, bu müjde üzerine de büyük bir umuda kapılmış.

Nihayet günler, haftalar, aylar geçmiş. Ve o belirlenmiş an gelmiş. Umulan olmuş, 9 ay, 19 günün sonra müjdeyi yerine gelmiş. Mîrin bir erkeğe çocuğu olmuş. Bütün Mağribiyan ülkesi, komşu

memleketler, beyler, şeyhler büyük şenlikler düzenlemişler. Ülkenin her tarafında 40 gün, 40 gece sürecek eğlenceler kurulmuş. Mem, bir ay parçasıymış sanki, kopup yeryüzüne inmiş. Ne mağrip, ne maşrikte o güne kadar doğan çocuklarda böyle bir güzelliğe raslanmamış. Dayısı Şexê Qureyşiyân gelip onu kutsamış, kulağına sırlarını fısıldamış, ezan-ı Muhammed'i okumuş ve adını koymuş: Mem (Muhammed).

Dağbaşlarına ateşlerin yakıldığı, davul zurnalarla şenliklerin başladığının ilan edildiği, halayların kurulduğu, ziyafetlerin verildiği ilk gün akşama doğru, Mağrip balıkçıları bir acayip haberle dönmüşler avdan. Hergünkü gibi torlarını (ağ) denize "Rasgele ya Rab!" diye atıp nasiplerini salmışlarken, torlarına bir tuhaf yaratığın takıldığını farketmişler. Çekmeye güçleri yetmemiş, bağırarak, çağırmış, imdat istemişler. Mağrib'in bütün balıkçıları imdatlarına koşmuş, yardım etmişler ki, ne görsünler; bir acayip yaratık takılı duruyor ağlarda... Şaşkın şaşkın bakıp durmuşlar ama, hiçbirini ne olduğunu, neye benzediğini anlayamamış. Taşıyıp şehre getirmişler. Bütün Mağrip halkı gelip bakmış, kimse bunu çözememiş.

Şexê Qureyşana haber gitmiş, o da gelip bakmış. Ve kalabalığa dönerek; "Ey nas! Şunu bilin ki, bu yaratık Hak Tealâ nezdinden benim yeğenim Mem'e bir armağandır. O sırlar aleminden bir kısrak yavrusudur. Rengini gökkuşağından, hızını şimşeklerin çakışından almıştır. Bunu alın saraya götürün ve adını Bozê Rewan koyun", diye seslenmiş. Bu büyülü at yavrusu herkesi büyülemiş, Mağrip ülkesini kerametlere garketmiştir.

Günler günleri yıllar yılları kovalamış. Mem büyümüş, kocaman bir delikanlı olmuş. Bozê Rewan da öyle. Mem, sarayın en seçme alimlerinden ilim ve fen tahsil etmiş, kılıç kuşanmış, silah ve savaş ustalarından en yüksek düzeyde dersler almış, eğitimi yapmış, Bozê Rewan'ın sırtında dağdan dağa, savaştan savaşa koşmuş, gözüpek bir savaşçı, yürek yakıcı bir yiğit olmuş. Bozê Rewan Tanrının hikmetinden yaratıldığı için emsali görülmemiş bir at'mış. Koşmaya başladığı zaman gözü ufkun ucunda hangi noktaya kadar görüyorsa ilk adımını oraya atarmış. Bütün savaş ve dövüş talimlerinde Mem kadar kıvrak, usta ve becerikli bir mahlukat olmuş.

**Peri Kızı Üç Güvercin Öyküsü
ve Zîna Zêdan
(Zîna Keça Mir Zeydîn)**

Mem ile Bozê Rewan büyüye dursunlar, birgün, bir gece yarısı üç tane kınalı güvercin gelip sarayın havuzundaki bir ağaca konarlar. Ve kendi aralarında konuşmaya başlarlar:

-Bu havuz kimin?

-Mem'in.

-Mem kim?

-Şu gördüğün Mağrip sarayının tek prensi.

Bu arada soyunup elbiselerini çıkarırlar. Dünya güzeli üç tane peri kızı çıkar ortaya. Peri kızı bu üç kızkardeşin en büyüğünün adı Tavbanû, ortancasının adı Hevbanû, en küçüğünün adı Avbanû'dur. Güle oynaya havuza girer, yüzerler. Şakalaşır, birbirlerine su atarlar. Öyle soyunuk halde havuz kenarında ayaklarını suya uzatarak dinlenirler. Kızların en küçüğü Avbanû ablalarına sorar:

-Paki söyleyin bu güzel prensin sevgilisi kim?

-Sevgilisi mi? Sevgilisi yok ki.

Avbanû biraz düşünür, tekrar sorar;

-Böyle bir prens sevgilisz olur mu hiç...

Ve muzip muzip güldükten sonra gözleri parlıyarak ekler:

-Kızlar, var mısınız bir oyun oynayalım?

-Ne oyunu?

-Mem'e bir sevgili bulma oyunu.

-Tamam anlaştık. Sevgilisi kim olsun?

-Kim?

-Buldum!

-Kim?

-Zîn!

-Hangi Zîn?

-Zîna Zêdan!

-Botan sarayının prensesi Zîna Zêdan!

Hepsi birden neşeyle bağırırlar:

-Tamam, Memê Alan ve Zîn Banûya Cizîra Botan, birbirlerine ne güzel yakışan iki insan.

Tekrar havuza dalar ve yoruluncaya kadar güle oynaya yüzerler. Sonra havuzdan çıkıp giyinirler. Üç kınalı güvercin olurlar. Havuz başındaki ağaca konarlar. Kafa kafaya verip bir

şeyler fısıldaşmaya başlarlar.

O gece de Mem akranları olan kırk lewendiyile (yiğit-koruyucu) geç vakitlere kadar eğlenceler yapmış, sonra da yorgun argın yatağına çekilmiştir. Uykusunda ilginç bir rüya görmeye başlar. Farkına varır ki yatağında bir başkası uyumaktadır. Döner bakarki ne görsün dünya güzeli bir peri prensesi vardır yanında. Hayretle bir daha bakar, ne yapacağını bilemez. Tam o anda bu düş ülkesinin güzel perisi de gözlerini açmasın mı? O da şaşırmış, donup kalmıştır. Kendine gelir gelmez avazı çıktığı kadar bağırırmaya başlar:

-İmdat yatağında bir yabancı var!...İmdat!..

Mem'e döner;

-Kimsin sen, burada ne işin var? Hemen in yatağımdan, çık git odamdan. Yoksa başına neler geleceğini bilmiyor musun?

Mem eliyle kızın ağzını kapatır;

-Sus, bağırma o kadar. Asıl sen söyle, kimsin sen? Ne işin var benim yatağımda? Ve hemen çık git buradan. Yoksa bir gören olur!

Bir ondan, bir diğerinden, 'asıl benim odama giren sensin, sen çık', kavgası başlar. Bir türlü bu işin içinden çıkamazlar. Sonunda kendilerini biraz toparlayınca, Mem kıza döner ve:

-Bak, bu işin kolayı var. Hangimizin doğru söylediğini anlamak için şöyle yapalım. Önce sen nedimelelerinden birini çağır. Bakalım, eğer gelen olursa, doğrudur, o zaman benim odama girmiş olacağım, eğer kimse gelmezse o zaman da demek ki sen yalancısın, der.

-Tamam, bak nasıl senin yalanın ortaya çıkacak, diyen Zîn, sinirli sinirli kabul eder bu teklifi ve bağırırmaya başlar:

-Heyzebûn, Heyveron, Çengzêrîn, Kewbanû... diye başlar ve 40 nedimesinin adını sıralar. Ama hiç cevap veren olmaz. Ne gelen olur, ne değişen bir şey. Bunun üzerine daha da sinirlenir ve suratını asar. Mem ise, bu işe kahkahalarla güler ve şaşkın kızcağıza:

-Dur bakalım, şimdi sıra bende. Ben de 40 lewendimden sadece bir iki tanesini çağıracağım, o zaman

gör bakalım, der ve seslenmeye başlar:

-Mîrza, Cimşîd, Soro!.. daha sözlerini tamamlamadan kapı vurulur ve isimlerini saydığı üç lewend içeri girerler:

-Emret Mem!..

Mem:

-Tamam, tamam gidin. Bir şey yok, diye onları gönderir. Kapıyı kapatıp giderler.

Güzeller güzeli kız hayretler içinde donakalmıştır. Şaşkın ve perişandır. Çaresiz, ne yapacağını bilemez. Ağlamaya başlar:

-Ne oldu, bu ne iştir, nedir bu başıma gelenler ya Rabbi!.. diye sızlanmaya başlar. Uzun süre hıçkırıklarla ağlar. Mem, onun gönlünü almaya çalışır, yatıştırmaya uğraşır. Çok geçmez samimi bir havaya girer, birbirleriyle tanışır. Adı Zîn'dir ve Botan Beyi Mir Zeydîn'in kızıdır. Mem de kendisini tanışır. Sonra karşılıklı birer hatıra olarak parmaklarındaki yüzüklerini birbirleriyle takas ederler. Mem, adı kazalı altın sedef yüzüğünü Zîn'in parmağına, Zîn'de kendi adı nakışlanmış yüzüğünü Mem'e armağan eder. Tan ağarmaya başlamıştır. O anda ikisi de gönüllerinde bir fırtınanın koptuğunu, tufanların taşıdığını, volkanların patladığını farkederek. Gözlerine uykusuzluğun mahmurluğu çöker. Hiç olmazsa bu kadar yoğun olaylardan sonra kendilerine gelmek için biraz uyumaya karar verirler. Mem, kalkan kılıcını alır ve kendisi ile Zîn'in arasına koyar. Ona iyi uykular diler. İki kardeş gibi uyumaya başlarlar. Mem, yarın ne olacağını düşünmektedir. Hemen uykuya dalarlar.

Tam o anda havuz başındaki dut ağacında bekleyen üç kınalı güvercin, kanatlanıp odaya dalar; Zîn'i bir tahtrevanla tekrar kendi sarayına geri götürürler. Ama, onları Allahın hiç bir kulu görmemiştir. Sabah olur, Mem uyanır. Görür ki yatakta kendisinden başka kimse yoktur. Evin içinde Zîn'i aramaya başlar, ama boşuna. Onu bulamaz. Aynı durumu Zîn de yaşar.

Mem yataklara düşüyor, Zîn günden güne bir mum gibi erimeye başlıyor.

NIŞTIMANA XWE BINASE

ERZINGAN

Bajarê Erzînganê, li bakurê rojava yê Kurdistanê, di navbera bajarê Erzurum û Sîvasê de, li bakurê Dersimê, li deşta ku çemê Avarş (şaxê Ferat ê herî mezin) tê de derbas dibe, hatiye ava kirin. Li başûrê Erzînganê çiyayên Munzir(3453), li bakurê wî jî, çiyayên Keşîş(3547) cî digirin. Ciyê ku bajêr lê ava bûye, bilindahiya wî ya ji serpilka (sewiye) deriyê 1205 metro ye.

Li gorî belgeyên Hitîtiyan, bineciyan pêşin ên Erzînganê hozên (êlên) Hurî-Mîtanî ne. Berî zayîne di sala 1380'an de împêratorê Hattî(Hîtî) Suppilulîum, bi qralê Hayaşa-Azzî (Hurî- Mîtanî) re peymanek çêdike. Dersim, Erzîngan, Sîvas, Erzurum û Sîmxane (Gümüşhane) di nav sînorên qraliyeta Hayaşa - Azzî de ye. Împêratorê Hattî Suppilulîum, her aliyê Anatoliyê bi hikmê zorê vedigire (îşgal dîke), lê bi qralê Hayaşa-Azzî nikare, neçar dimîne, pê re peymanek (ehd) çêdike û bi qîza wî re dizewice.

Di sedsala 9'an (berî zayîne) de li vê herêmê qraliyeta Urartu ava dibe. Sînorên Urartuhiyan fireh dibe, ta di-

gihîje Sîwasê. Di vê demê de, li Erzînganê keleha Girikê zêr tê ava kirin.

Dema ku Trako-Frîg (Armenî- Ermenî) ji ber êrişên Kmeriyan direvin, bi aliyê welatê Urartuhiyan ve tîn û li wir bi cih dibin. Piştî ku qrali-

Serweriya (hakimiyet) tirkan ji wê demê ve dest pê dîke û heta îro tê.

Piştî ku komara (cumhuriyet) Tirkiyeyê damezirî (ava bû) birêveberiya (îdare) Tirk, dest bi pişavtina (asîmîle) Kurdan kir. Navên bajar, bajarak û gundan guhartin. Xwestin ku

dîrok û çanda kurdan hunda bikin. Bermayên li herêmê tev talan kirin.

Keleha Girêzêrê: Ev kele di dema Urartuhiyan, sedsala 8'an (bz) de hatiye ava kirin. Du sûrên (beden) kelehê hene ku firehiya wan 12 metro ye. Eywana (salona) herî mezin a wê demê, di vê kelehê de hatiye

yeta Urartuhiyan hildiweşe û li ser axeke firehtir împêratoriya Medya dadimezire (ava dibe di sedsala 6'an de berî zayîne), Erzîngan jî di nav sînorên Medya de dimîne.

Erzîngan û hin bajarên din, bi kurtasî ev herêm, gelek caran êrişên Parthîyan, Sasaniyan, Bizansiyan Erban, Mongoliyan û Tirkan dîtin. Ev herêm gelek caran hatiye talan kirin û xirab kirin. Ev hêzên talankar û vegirtkar gelek zirar dane vê herêmê.

Erzîngan, li dawî, di sedsala 16'an de, dikeve destê Osmaniyan.

çêkirin, ku mezinahiya wê 44 x 25 x 30 metro ye. Stûnên eywanê û dîwarên serayê, ji kerpîçan hatiye çêkirin. Li ser dîwarên sarayê, ji rengên spî, sor, şîn û reş resmên boxe û şêran hatiye neqîş kirin. Bilindahiya eywanê 4. metro û niv e. Di gencîneya (xêzîne) kelehê de, serên rîman, gurzên tûncîn û pişkîkên zêrîn hatine dîtin. Ji bilî (xeynî) van li kelehê heykelên pezkûvî û yên ku ji diranên filê hatine çêkirin, hatine dîtin. Mîmariya vê kelehê û ya wanê weke hev in.

Şelaleyê (şîp) Girlevkê (fayli te-

pe) mirov dibêje qey bedewiya xwezayê tev di xwe de ber hev kiriye. Bermayên kevnare yên ku hêjayên dîtinê ne, ev in: Şikevtên Cemedîn (li Kemahê), Xirbeyên Çaraxis (Refahiye), Dêra Kevirên Gewher (Eğîn), Manastira Wanê (Kemah), Keleha Endîçî (Eğîn), Dêra Geruçla (Eğîn), Keleha Dotê (Eğîn), Dêra Meryem (Kemah), Zinarê Pîroz (Refahiye), Keleha Bagajarîstan (Tercan), Xirbeyên Samuka (Eğîn), Xirbeyên Sîneryas (Refahiye), Keleha Şîrîni (Tercan), Xirbeyên Zinegar (İliç), Gola Bendava Kebanê.

Nêçîrvanî li Erzînganê pêşve çûye. Heywanên nêçîrê (gur, rûvî, beraz, kew û kêvroşk) li vir gelek in. Dewleta Tirk a dagîrker, di van salên dawîn de, dest pê kiriye rêl û daristanên vê herêmê dişewitîne û nefî dike. Rindahiya daristanê tune dike. Daristan, bi heywanên di nav xwe de xweşik e. Dewleta Tirk, rindahiya xwezaya (tabîet) me dixwaze ji holê rake.

Li Erzînganê atolye û dezgehên sifirê (paxir) gelek in. Bazirganiya sifirê pir pêşve çûye. Lê aboriya gel, bi piranî li ser çandîni û xwedîkirina sewalan (heywan) e. Rûniştvanên (nifus) Ezîrganê, ji sedî 95 Kurd in. Yên din jî, Tirk û Ermenî ne. Di nav gelê vê herêmê de welatparêzî û li şexsiyeta xwe ya netewyî xwedîderketin, heta van salên dawî gelek kêr û qels bû. Lê piştî hilpişkîn û raperîna 15 ê Têbaxê, ya 1984'an rih û giyana welatperweriyê, li vir jî, veda û geş bû. Gerîlayên ARGK ê, li vê herêmê jî, bi cih bûn û bi gel re têkkiliyên xurt danîn. Otorîteya gerîla ya li vir, her diçe hurtir dibe. Serhildanên gel ên li herêma Botan, belkî niha li vir nayê dîtin, lê bi pêşketina livbaziyên gerîla, di demeke ne dirêj de, di rojên pêşiya me de serhildanên gel li vir jî, dê xuya bibin. Ji lewre digel hovîtiya dewletê, gelê Ezîrganê, li gerîlayên xwe xwedî derdikevin, Cinazeyên gerîlayên xwe, bi girseyî û bi xwepêşdanan hildidin. Ji niha ve gelek deverên Erzînganê di bin qontrola gerîla de ye.

CERDEVAN

Adar JIYAN

Hey cerdevan cerdevan
Te çav berdaye peran
Ew pere kefenê te
Te mala xwe kir wêran

Cerdevanê xwîn erzan
Bûye rêberê dizan
Êdwê mal û qewmê xwe
Ji xelkê re parêzvan

Cerdevanê bê mirêz
Dest bi xwîn dev bi girêz
Ne lêv maye ne diran
Li wî halê xwe bimêz

Cerdevanê bê welat
Mirna wî ber pê de hat
Bê dost, bê yar û bê kes
Bê heval û bê civat

Cerdevanê bê xîret
Paryê nanê wî bi minet
Wek sey devê derî
Pêr nemaye tu rûmet

Cerdevanê gundî ye
Ji xwer hestiyek diye
Sibê, êvarî dikojê
Çavê wî kes nediyê

Cerdevanê çavnebar
Keda gelê min dixwar
Di gorê de mişk û mar
Cerdevanê xwefiroş

Ziravê wî yê kiroş
Dike mala xwe barke
Ne dist heyê ne beroş
Cerdevanê dînbetal

Îman pêr nîne misqal
Daye dijmin welatek
Zarok tevd hiştin bê mal
Cerdevan diçe bajêr

Cizdana perê wî pêr
Ji xwer kefen dikire
Wê sibê bimre bi xêr
Cerdevan hate malê

Aniye qutê salê
Çû ber devê kewarê
Rihstîni daket balê
Dest avête stowê wî

Pere xistin devê wî
Got: "Qismetê te ev e"
Paşê stand rihê wî
Cerdevanê neletî

Brûska xwedê lê ketî
Kevir û kuç lê dibarin
Tu car nabe rihmetî
Cerdevan ma bêkiras

Temenê wî bû xelas
Heçî li me guhdar kir
Em ji wan gelek spas!

ŞANOYA

Jiyana Nû

Mirin û Jiyan

(Lîstik / Du Perde)

Hüseyin KAYTAN

Perdeya Yekemîn
Sahneya Sêwemîn

Yuzbaşî di odeya xwe de, li ber masê rûniştiye û rojnamayê dixwîne. Topal dikeve hundir. Silav dide û rûdi-

ne.

Yuzbaşî Salih : Li bajêr çi heye çi tune, Topal?

Topal Elî : Welle, heke pere hebe, li bajêr her tişt heye, qumandan efendî...

Yuzbaşî Salih : Ma pere heye, Topal? Ha?

Topal Elî : Di saya we de, pere heye, qumandan efendî... Di saya dewleta me de, pere heye. Ez xulamêkî belengaz bûm, lê di saya we de, ez bûm axa!

Yuzbaşî Salih : Erê, erê, Topal, erê Elî Axa... Qudreta me heye, lewma...

Topal Elî : Destê dewletê gihişte me. Ez niha efendî me. Her kes ji ber min ve radibe ser pîyan. Çima? Ji bo ku qudreta me heye, lewma...

Yuzbaşî Salih : Ha ha ha! Lo Topal, tu jî, ne hindik bê şeref î haa...

Topal Elî : Di saya we de, quman-

dan efendî.

Yuzbaşî Salih : Aferîn, aferîn, Topal... Ez ji te pir hez dikim.

Topal Elî : Hûn sax bin, qumandan efendî.

Yuzbaşî Salih : Li gorî dîtina

kî nû heye?

Topal Elî : Qumandan efendî, di nav gel de terorîst pir in. Ev xortên ha, hûn dizanin ew çi dikin? Ew, propaganda terorîstan dikin.

Yuzbaşî Salih : Yê ku zêdetir pro-

min, tu ji ticaretê baş qezenc dikî, ne wisa ye? Ka ez lê binêrim? Baş e, baş e...

Lê îstixbarat çawa dimeşe? Tişte-

paganda dike, em ji wî dest pê bikin! Berî her tiştî, divê tu wî tespît bikî.

Topal Elî : Ez texmîn dikim, qumandan efendî!

Yuzbaşî Salih : Baş e, baş e!... Ticareta mezintirîn ev e, Topal, ji bir neke! Pere ev e! Hêz ev.e! Tu dê ji wî baştir qezenc bikî!

Topal Elî : Hûn emir bidin, bes e, qumandan efendî!

Yuzbaşî Salih : De here, Topal, de here, serokê qoriciyan! Karên mezin li benda te ne!

Topal Elî : Ser serê min qumandan efendî!

Topal derdikeve derve. Demeke kin şunde, Pala Omer bi lez dikeve hundir.

Pala Omer : Yuzbaşî, yuzbaşî!

Yuzbaşî Salih : Çi ye, çi ye?

Pala Omer : Kulek (Topal) xayîn e! Ji bo terorîstan dixebite! Qur'an!

Yuzbaşî Salih : Bêje, Pala.

Pala Omer : Min bi çavê xwe dît. Nîvê şevê, ji mala kulek derketin.

Pala Omer : Qusura min nenêrin! Mîza min hatibû. Tava hîvê hebû. Nêzikê mala Topal ez sekinîbûm. Min dît ku deriyê wan vebû. Jina Topal, kûrê wî û çar zilam derketin. Ber derî sekinîn. Pista pista wan bû. Di navbera xwe de hêdî hêdî şexilîn. Paşê, yek bi yek himbêz kirin. Li ber pozê min derbas bûn. Hindik mabû ku ziravê min biqete. Ji bo ku diranên min li hev nekevin û deng nekin, min destê xwe gez kir.

Yuzbaşî Salih : Bi kîjan alî ve çûn?

Pala Omer : Wele min ji tirsaxwe serê xwe ranekir. Dema min serê xwe rakir, tu kes nemabû.

Çawîş, Topal tîne hundir.

Yuzbaşî Salih : Topal, ezê te bidim ber gulla û bikujim! Na, na, ezê te bi kêra kor şerjê bikim. Leşker!

bû. Ji mala te derketin. Çar mirov bûn. (*Li yuzbaşî vedigere*) Na na, bîst mirov bûn.

Yuzbaşî Salih : Tu çi dibêji Topal?

Topal Elî : Welle xebera min jê tune, qumandan efendî!

Yuzbaşî Salih : Lo çawa xebera te ji mala te tune?

Topal Elî : Welle musade bike, ezê ji Xecê pirs bikim û bêm.

Yuzbaşî Salih : Tu xwe aciz neke, Topal. Xecê dê ji xwe bê!

Çawîş; Xecê, kurê wê û diya wê tîne hundir.

Yuzbaşî Salih : Militana mê, hele were, were...

Topal Elî : Xecê, kî hatine mala me?

Xecê : Ji te re çi ye?

Yuzbaşî Salih : Bes e, bes e! (*Li*

Zinêr vedigere) Ka tu bêje, yên ku hatine mala we kî bûn?

Xecê : Kurê min berde, tu sucê wî tune ye. Hîn zarok e ew. Sucê Topal jî tune. Wî jî berdin.

Yuzbaşî Salih : Baş e, nexwe ji min re bêje. Suc yê kê ye, yê te ye?

Xecê : Erê! Suc yê min e. Ew ên ku hatin mala me, qaçaxçî bûn, tucarên sînorê bûn. Xebera mêmê min jî, ji vî karî tune.

Yuzbaşî Salih : Tu nikarî min bixapîni, keçê! Ez hemû qaçaxçiyên nas dikim. Tu derewan dikî. Hemû bi îzna min tîn û diçin.

Topal Elî : Bênamusê! Te şerefa min kir pênc pere! Te em rezil kirin!

Dapîr : Şerefa çi? Ma te şeref heye, Topal? Tu seyekî belengaz û parsekirî yî... Xwedê rûyê te reş bike, lawo!

Yuzbaşî Salih : Baş e, baş e. Min fêm kir. Tu derkeve derve, Topal. Emê karê xwe bi Xecê ve pêk bînin.

Topal derdikeve derve. Yuzbaşî li Xecê vedigere

Yuzbaşî Salih : Eêê, Xecê xanim. Ji min re rastiyê bêje. Xwe amade ke, ezê çi bînim serê te, niha tu dê bibînî. Ezê ruhê te derxim. Ezê te

Çar, na na, bîst mirov bûn! Ser û binê wan hemû çek û rext bûn!

Yuzbaşî Salih : Leşker!

Çawîş : Ferman ya te ye!

Yuzbaşî Salih : Here Topal bigre! Jina wî, xwesiya wî û kûrê wî jî bînin.

Çawîş : Ferman ya te ye, qumandan!

Yuzbaşî Salih : Rûne Pala, ji serî ve careke dî ji min re bêje! Nîvê şevê, çi karê te li derve hebû?

Sungî bîne ji min re! Topal, piştaxwe bide wî dîwarî!

Yek: Ew çar zilamên hatin mala we, kî bûn? Didu: Ew dê cardin kengî wê bîn mala we?

Topal Elî : Qumandan efendî, tu çi dibêji? Kî hatine mala me? Kengî hatine? Welle bêbextî ye. Tiştêkî wî tune... Bêbextiyên li min dîkin!

Yuzbaşî Salih : Pala!

Pala Omer : Derewan neke, Topal! Min bi çavê xwe dît. Nîvê şevê

hêdî hêdî bikujim.

Zinar : Bela xwe ji diya min weke! Dûr bimîne ji diya min!

Yuzbaşî Salih : Binêrin vê bêjîyî! Kuro, ku ez bê m te bixwim, tu li ber diranên min jî nakevî. Bisekine, nexwe ezê te bikujim.

(Xecê xwe davêje ser kurê xwe, dike ku ji destê yuzbaşî derxîne.)

Xecê : Lawo, kûrê min berde, hîn zarok e ew!

Yuzbaşî Salih : Hey lê! Tu ne jin î, tu şêr î, şêr!

Dapîr dikeve navbera wan, bi çengê Xecê digire û dikişîne.

Dapîr : Kurê dêlê! Emê biçin keçê! Dema bêriyê ye! Dema bêriyê ye, em biçin pezên xwe bidoşin lê!

Yuzbaşî Salih : Leşker! Vê piştqûvê bavêjin derve!

Leşker bi milê Dapîrê digire û bi ber xwe ve dikişîne.

Dapîr : Here ji wê derê, kûçikê pîs! Ji min dûr bikevin lawo! Ezê kezeba we derxim ha! Çawîş dapîr tîne derve. Dapîr ber derî ji Topal re) Yuzbaşî dê jina te bistîne, ha? Te jina xwe teslîm kir, tu hatî ber derî rûniştî!

Yuzbaşî Salih : Wê jinekê bibin! Îfada wê baş bistînin!

(Leşker Xecê dibe hucreyê. Yuzbaşî li Zinêr dizivire. Pêşt lê dixebite ku bi xweş Zinêr bide axaftin. Gava bi ser nakeve, dest davêje îşkenceyê. Zinar ji xwe diçe.

Piştî îşkencê, Topal dikeve hundir.)

Topal Eli : Ez qurbana te me, qumandan efendî! (Pala Omer : Ez jî...) Bihêle ez bipeyvim! Ezê îfadeya wan bistînim...

Yuzbaşî bi ken lê dinêre.

Topal Eli : Ez bibim xulamê te,

qumandan efendî! Ez seyê ber deriyê te me! (Pala Omer : Ez jî!) Bihêle ez hel bikim! (Yuzbaşî, bi dengê bilind dikene) Saetekî, qumandan... Ma dê çi be? Saetekî...

(Yuzbaşî pariyek difikire. Paşî...)

Yuzbaşî Salih : Leşker! Topal dê xisusî biştexile. Ji wan re odekî baş hazir bikin!

Çawîş : Ferman ya te ye!

Yuzbaşî Salih : Lê, eger tu nikarî wê bidî peyivandin, emê wê bidin me-

(Topal li ber Xecê çok dide)

Xecê : Bênamus! Dest nede min! Here xwe bavêje ber lingên efendiya xwe!

Topal Eli : (Li Xecê dixê) Bipeyîve, kurê xwe xilas ke, xwe jî xilas ke, min jî xilas ke! Ez ketime bextê te, Xecê! Bêje, gerîla li ku ne, dê cardin kengê bîn?

(Topal lêdanê didomîne. Di dawî de Xecê bê liv (hereket) li erdê dimîne. Deng ji Xecê nayê.)

Topal Eli : (Bê çare) Qumandan dê pere bide me. Dê li bajêr ji me re xanî jî bikire. Emê dewlemend bin Xecê, pir dewlemend! Bila xulamên te jî hebin. Tu dê destê xwe ji ava germ nekî ya sar! Zinar jî dê bixwîne, wê bibe zilamekî mezin. Belkî jî bibe wezîr. Belkî jî qumandan jî mezintir be!

(Topal derdikeve derve. Yuzbaşî tê sahnê.)

Yuzbaşî Salih : Wê ji vê derê bin! Wan bînin ser hişê xwe! Na, na, ne li vê derê, rakin!

(Leşker û Pala, Xecê û kurê wê radikin dibin.)

Yuzbaşî Salih : Topal li ku ye?

Pala Omer : Ew weke dînan ber bi mala xwe ve diçû... Min tu car ew wilo nedîtibû... Welle, ew bêsuc e... Çi kiriye, xwesiya wî ya piştqûv, jina wî û kurê wî kirine.

Yuzbaşî Salih : Wisa ye, ha, Pala?

Pala Omer : Neynukên wan rakin! Çavên wan derxin! Bila bizanin!

Yuzbaşî Salih : Emê wilo çekin, ha, Pala?

Pala Omer : Du jiletan bavêjin rûyê wan, binêrin çawa weke bilbilan bişeqin!

Yuzbaşî Salih: Tu dê karê min nî-
şanî min bikî? Kuçikê pîs! Ezê sinetê
(karê) xwe ji Kurdê pîs ê weke te bi-
elimim? Dengê xwe bibire! Here ber
derî weke seyê bisekine!

Çawîş : Bi ser hişê xwe ve hatin,
qumandan!

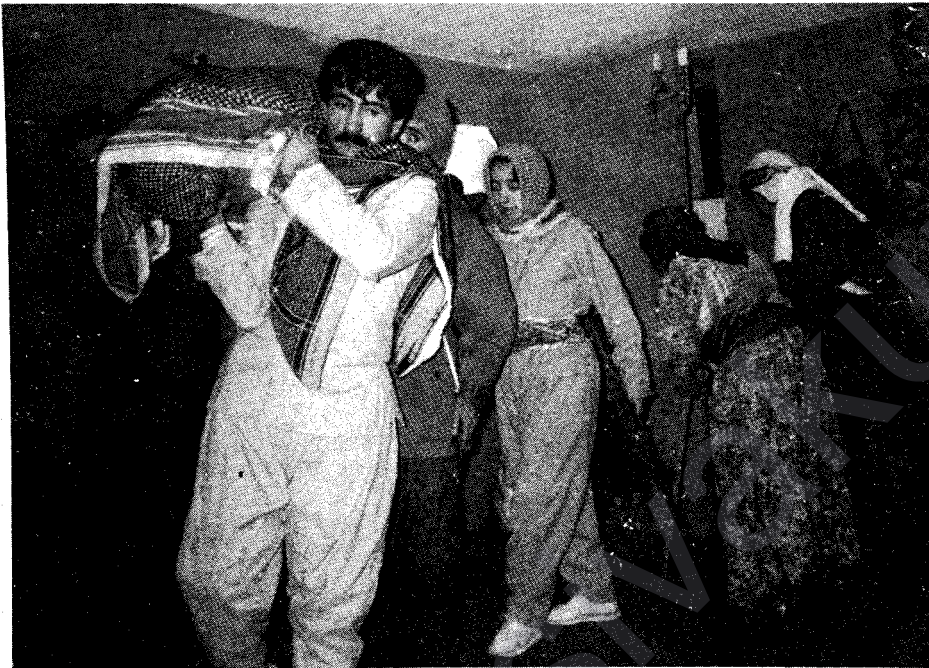
Yuzbaşî Salih: Sorguyê dom bi-
kin! Lê dibe ku wextê me gelek ne-
maye...

Xecê: Bênamusno! Xwînmêjno!

Yuzbaşî Salih: Ji ber çavê min he-
re, kuçik!

*(Topal derdikeve derve. Pala jî, li
du wî derdikeve. Pala wî birîndar di-
ke, pere û xişrên Topal jê distîne û fi-
ne dide yuzbaşî. Yuzbaşî jî vê perê he-
zarek dide Pala.)*

*Topal, bê pere, bê namus, bê şeref
û bê ruh maye. Her tiştê xwe hunda ki-
riye. Ji lewre, biryar dide ku qereqolê
bişewtîne. Vî karî dike jî.*

*(Topal dîsa tê sahnê. Di destê wî
de pakêtek heye.)*

Topal Elî : Qumandan, vaye he-
mû tiştên me li vê derê ne, bila ji we
re bin! Jina min berdîn... Hûn çi bix-
wazin, ezê bikim! *(Deng ji quman-
dan dermaqeve.)* Ez hêvî dikim, qu-
mandan... Van tiştan bigrin. Hemû
tiştên min li vê derê ne! Bazinên
min, meaşên min û zêrên min! Mala
min jî, ji we re be! Pezên me, geni-
mê me, hemû di nêv leşkerên xwe de
belav bikin!

Yuzbaşî Salih: Çekê xwe dane
ser masê! Bênamusê Topal! Paşê, hî-
na min tu nekuştî, here ji vê derê!

*(Topal di sekine. Naxwaze ku sîle-
hê xwe teslîm bike.)*

Yuzbaşî Salih : Ez ji te re dibê-
jim, xulam! Çekê xwe teslîm bike!
(Topal çekê xwe datîne ser masê.)

Yuzbaşî Salih: Pala, ji vir pey de
serokê qorîciyan tu yî!

Çawîş : Agir girt qereqolê! Tero-
rist, terorist!

Perdeya Diwemîn Sahneya Yekemîn

*Xecê li girtxanê, di hucreyê xwe
de ye.*

Xecê:

Ez nepeyvîm. Ez nepeyvîm.

Niha ez li tavê dinêrim

û şikir dikim.

Ji ber ku min ji wan re negot,
cihê kurên xwe yên delal
û ciwan...

Berê, ez gelek tenê bûm,
Min çiqas ber xwe dida,
ez ewqasî geş dibûm,
Tovek çawa ku ber xwe dide,
di bin berfê de,

di bin bager û brûskan de
û paşê çawa vedibe, dema bihar bê

û geş dibe
û yek dibe hezar,
li axa Kurdistanê ya delal
wilo
ez wilo geş dibûm...
Ez niha li rojê dinêrim
û şikir dikim.

Di wî agirî de
min kurê xwe winda kir
Zinarê min ê çavbelek
Hiv li rûyê wî bû
gol û çem hebûn di xewa wî de
mêranî hebû di dilê kurê min de.
Ew, wek bavê xwe ne kole bû
Bêdeng, lê serhişk bû...
Di wî agirî de
min kurê xwe winda kir
Ez niha li rojê dinêrim û pirs dikim:
Tu li ku yî, kurê min?
Tu derketî ji nav pêta agirê bilind
Tu karî xwe xilas bikî
ji ber libên çekan?
Tu karî xwe bidî himbêza
çiyayên Kurdistanê yên delal?
Tu gihayî şervanên serbilind,
Zinar?

Tu li ku yî?
Ez li rojê dinêrim
û pirs dikim...

Ez niha li rojê dinêrim
û pirs dikim...

Tu kes dengê xwe nake
Zindan bêdeng e
Zindan naştexile...

Zindan...
Zindan kokek e di nêv axê de
Zindan kokeke mezin e
Ku ew zinaran hûr dike
Ku ew hesinî xwehr dike...

Di zindanê de, min zanî ku
ez kokek im,

Ez, dayê Xecê
Min gelek êş kişand
Di beriya min de jî,
gelek qehr hat kişandin
Kurên min ên gelek
zana û mêrxas

Li van deran hatine kuştin
Şewitandin laşên wan
Û paşê helandin libên çekan,

bi agirê laşên wan!...

Wisa, min ew dîtin
 Dema min ew dîtin, şîr tijî bû
 di çiçikên min ên ziwa de
 Û stûyê min ê pîr,
 bi ser xwe ve hat
 Ew çavê min ê ewgirtî,
 dinyayê çêtir dît.
 Niha ez li rojê dinêrim
 û li benda wê me
 Kengê, serkeftin kengê ye?

(Bêhdanek... Leşkerek diqîre:)
 Xecê Şîrvan, mêvanê te heye!
 Leşker Dêpîr tîne ber deriyê hucre.

Dapîr: Hemî tişt ji hesinê ye. Li
 vê derê, ax tune ye. Xecê, Xecê, ke-
 ça min. Ev der çiqas tarî ye? Ev zi-
 lam ziman nizanin. Ne welê ye?

Xecê! Tu çima naştexilî?

Xecê: Yadê, tu bi xêr hatî.

Dapîr: Xêra zindanê çî ye, keçê?
 Ev cihenema bin erdê, kî bi xêr tê vê
 derê?

Xecê: Tu bi xêr hatî, yadê, tu bi
 xêr hatî. Li gund çî heye, çî tune, ya-
 dê?

Dapîr: Qet nepirse! Kulek eqelê
 xwe winda kir. Tu kes nanêrî li rûyê
 wî. Bihar hat. Wê zêvî çawa bin, tu
 kes nizane. Ji malîştina gomê, piştta
 me quloz bû. Ez gelek pîr im, Xecê,
 gelek pîr im.

Xecê: Ezê derkevim, yadê. Di nê-
 zîk de.

Dapîr: Gava ku tu zarokê xwe bi-
 nî ser dinyayê. Tu tenê yî. Kî li te
 mêze ke?

Xecê: Ez ne tenê me. Heval li vir
 hene. Ew li me mêze dikin û mane
 hêviya ku zarok bê ser dinyayê. Ew,
 ji hemu kesî pirtir hez dikin ji wî za-
 rokê.

Bêrvana Girtî: Pîrê, me navê wî
 jî dani.

Şevîna Girtî: Me paçên wî, ji ci-
 lên hevalên şehîd çêkir.

Dapîr: Tobe, tobe!... Ji cilên miri-
 yan paçên zarokan çênabin, qîza
 min. Gunch e, xisaret e...

Xecê: Ev ne ji wan miriyan in,
 yên ku tu dizanî. Ev şehîd in. Yanê,

ev ji bo jiyaneke nûh dimirin. Yek ji
 wan jî, li ser cihê xwe nemirine. La-
 şên wan ne li vê derê ne, lê ew sax
 in. Tu dê navê wan gelek bibihîsî. Li
 Kurdistanê, hemu kes navên wan li
 zarowên xwe danîne. Ev şehîdên ha,
 ji min û te pirtir sax in.

Heval ji min re behsa Mazlûm di-
 kin. Min ew tu car nedît. Lê min di
 xewna xwe de ew dît. Di nêv kefa
 destê wî de piling û pelê agirî hebû.
 Ji min re digot, "ha ji te re, ew tifika
 (ocak) te ya temirî cardin pêxe". La-
 şê wî bilind û delal bû. Ew bi rastî
 sax e, yadê.

Dapîr: Erê, erê sax e.

Şevîna Girtî: Emê navê zarokê
 Mazlûm deynin.

Dapîr: Sê caran navê wî di guhê
 wî de bêjin. Bila biclime navê xwe û
 jê hez bike.

Leylax Girtî: Ew jî, dê bibe gerî-
 la. Hîn ew naelime axaftinê, ewê bie-
 lime rext û çekan.

Xecê: Zinar? Te çî xeber jê si-
 tend, yadê?

Dapîr: Ne ew bi xwe, ne jî cen-
 dekê wî dîtin. Tu guhê xwe bide min,
 ew sax e, Xeca min. Miriyên we sax
 in, çima Zinarê min ê panzdeh salî
 ne sax be? Ez dizanim, cihê ew lê
 ye, gelek xweş e. Ew bi xwe jî, gelek
 baş e. Meraqa wî neke, keça min.

Bêrvana Girtî: Ew di nêv gerîla-
 yê de ye.

Şevîna Girtî: Ew niha bûye gerîla-
 yekî baş. Ew ewqasî jîr e ku, ji wî qe-
 reqola mezin reviyaye...

Dapîr: Bo we hebe tunebe, hemu
 gerîla ye.

Xecê: Erê. Hemu tiştên me gerîla
 ye, yadê.

Dapîr: Erê, erê. Tu jî gerîla yî.

Xecê: Erê. Ez jî dê bibim gerîla.
 Ezê hemu tiştên xwe bidim gerîla.

Dapîr: (Dikene) Tişteke te nemaye
 tu bidî gerîla. Te zarokê xwe yê ku
 nû bê ser dinyayê jî, ji bo gerîlayê ki-
 riye qurban... (madê xwe tirs dike)
 Te zarokê xwe kiriye qurban.

Leylax Girtî: Erê, qurbana Kur-
 distanê.

Bêrvana Girtî: Qurbana çiyayên
 Kurdistanê.

Xecê: Zarokê min dê wek kole bê
 ser dinyayê. Lê, ez gelek baş diza-
 nim, ez bawer im, dê azad bimire.

Dapîr: Qîzê, hê nehatiye ser din-
 yayê, behsa mirinê neke. Gunch e.

Leşker : Bes e, bes e! De derke-
 ve!

Xecê: De here yadê. Dereng ne-
 mîne. De here.

Dapîr: Temam, ez diçim. Hay ji
 xwe hebin. Li xwe baş binêrin. Bişev
 deriyê xwe bigrin. Nehêlin vekirî. Ka
 em lê binêrin, heta sibehê, xwedê li
 me çî deriyê vedike.

(Dapîr diçe. Sahne nîvetarî dibe.
 Xecê xewn dibîne.)

Xecê: Zinar, were, Zinar.

Xecê: Zinar? Lawo Zinar... Min
 tu hîn neanî li ser dinyayê. Ez hîn ge-
 lek ciwan im. Hîn hevde salî me. Zi-
 nar, ev çî ye? Ji min re bêje. Çima
 wilo hat? Zinar, ez hê keç im. Min
 tu çawa anî ser dinyayê?

Zinar: Wilo neştexile dayê... Di-
 vê tu wilo neştexilî. Te çawa ji bîr
 kir? Li biharê, dayê. Ez bi xencera
 xwe ve hatibûm ser dinyayê. Binêre,
 bi vê ve.

Xecê: Xencera serhildanê.

Zinar: Xencera min, Xecê.

Xecê: Te çima ew dizî, Zinar? Ev
 ya kalê te bû.

Zinar: Kalê min? Ew dabû min.

Xecê: Zinar, wilo neke. Dasoka
 te hebû. Tenê dasoka te hebû. Te dê
 genim biçanda. Te dê zeviyên me şîn
 bikira, Zinar. Binêre, bihar hat. Tu
 kesê me tune.

Zinar: Pêşî şer, paşê ezê genim
 biçînim.

Xecê: Were vira, kurê min. Were
 vira.

Zinar: Pêşî ewd û heyf... Paşê
 ezê ji keviran xaniyên mezin çêkim.

Xecê: Xaniyên ji keviran, xaniyên
 honik, Zinar

Zinar: Pêşî şer... Pêşî şer...

Xecê: Zinar, neçe! Me nehêle te-
 nê, Zinar!

Zinar: Ewî şer.

Xecê: Zinar!

Xecê: Zinar, xwîn ji rûyê te tê!

Sahne tarî dibe.

Dumahîk heye

SEYÎD YAQUBÎ MAHÎDEŞTÎ (*)

1808-1881

Ehmed SERÎFÎ

Seyid Yaqub Kurî seyid Weys, le salî 1801, le gundî qemşeyî -Mahîdeş-tî Kirmaşan- le dayik bûwe.

Bine maleyî Seyid, le kurdekanî yarsan (ehlîheq) bûn. Le dewran û çaxî lawî û gencî da hatote kirmaşan û bote katib û nuserî Eymamqulî Mirzayî îymaduldewleyî Dewletşa hakimî Kirmaşan û paşa. Çûtekin Mihemmed Hesenanî Kelhurî serokî éli (hozî) Kurdî kelhur û heta diwa rojî jiyani her le wê jiyawe. Serencam, le salî 1881 koçî diwayî kirdiwe û le awaî qemşe teslîm be xak kirawe.

Seyid Yaqub dengekî yekcar xoşî hebuwe û tenbûrjenekî karameş buwe. Seyid Yaqub be zarawey Goranî (hewramî) şîrî gotowe û diwanekey le salî 1982 le layen kak Mihemmed Alî Sultanî li Kirmaşan, le 104 la pereda çap û bilaw bûtewe.

Şîrî zahîd heramen yekek le cuwantirîn şîrekanî Seyid Yaqub e.

ZAHÎD HERAMEN

Zahîd heramen, zahîd heramen
Zahîd zindegî, we tû heramen
Ne şoret we ser, ne pait we damen
Ne hergîz Meclîs, eyşet meqamen.
Merd moemem reda we duşî
Teqwâ û taetkar peşmine poşî
Mescîd nişîni dûr le basanî
Bê xewer ji nîş muje xasanî
Temaşayî ebroyî xem nekirdenî
Ji wexim û qamet çem nekirdenî
Temaşayî dîde bazet nekirden
Dîdeyî baz naz gazet nekirden
Seyr nekerdenî gonayî gulmarî
Aya, nîş ji suzî derdî dildarî
Ji rayî derd eşq gumrahî nîyen

Surahî we dest niyen
Emînit niyen we tareşewe
Nazar we aheng qetareşewe
Suleyman û soz kemaçeşewe
Ziyreş mewerd dil we xeşewe
Penceyî (seymame) Tirkeyî Temur
Neximeş dil mekî we laneyî zemur
Naleyî **Mutriban** nekerdenî goş
Mirdeyî yek rojek **bikey** feramoş
Perfîzad bew sewt culbane we
Nergis wew balayî menalanewe
Fatime û Temur naleyî hey hela
Xalî dewrî naf nermeyî penceyîpa
Xanim (mehîn) bew qetarewe
Eysmet bew aheng konarewe
Xesus çeqwaneyî dest rezayî
Ne reqs Farsî û çopî kezayî
Hergîz nenîşî zahîd ne laşan
Nama ne goşî deng helaşan
Aminet ne dîn wew nazeşewe
Xunçe wew yeqey nîm bazişewe
Kizeyî kemaçe ne şînefîti we goş
Nîkî û bedî bikey feramoş
Weqten bewînî ahoberewe
Mexîzut we tû yek xeyat perewe
Eger binîşî û bişînewî we goş
Heq perestî ûmîti mekey feramoş
Sedayî nazaran çû helqe ha goş
We naz muwaşan bisane wî binos
Badeyî Cemşîdî nekerdenî noş
Xusirewsra mexîzî gelet bedî coş
Er tu wéneyî min î gîşt esasan
Temaşa kirdî newîti herasan
Le ew bezimgahe hercarsan newîti
Ser sucdeyî berdeyî xal xasan newîti
Ewsa mezanîm heq percestenî
Le heq percestan bala destenî
Her çend tû surîti le min bîşîteren
Sewdayî eşqî tû wéneyî neşîteren
To bîşîter xayal sîm û selaten
We bî taqetî mescîd mawaten
Lew bîne mescîd meawa û maliten

Xeyal layî heq zûelcelaliten
Mescîd kerdenî we yataqxane
Zikirî kerdîgar bîn behane
Sugendem we taq hucreyî diltengit
We pêc destar xalî ji rengit
Raî rewa û encîr kerdenî we pêş
Zahîd to gurgî hayî ne celdî mîş
Mer min wéneyî tû wîm penhan
kerden
Mescîdem mayeî aw û nan kerden
Dîdem we pêkut û dîdeyî xasan
Nîgaşan bikem biwîm herasan
Her kewîm ji dîn dîdeyaranîm
Minîş ji cumleyî taatkaranim
Heqperestî min ji to ew seren
Min û wer tu camî hewz kewseren
Eme û tû we yek mekîm melamet
Edeyî her dû man roj qiyamet
Her dû metaman megîrim wedes
Nîkî û bedî mebo muşexes
Herkes le dil daşt taetkar niyen
Taqet nedarîş taetkar niyen
Yek zere taqetseburîş niyen
Taqet hîcîran mehcurîş niyen
Tû we tesbîh zikirî zucelalewe
Min wî tureyî zulf dane û xalewe
Tû we amame û burd barî
Min we dest cambadeyî gulnarî
To we qamet zikirî nemazan
Min we qed qamet kemend endazan
To hayt we pileyî méhrab û minber
Min we pileyî çûn zulfan enber
To taq méhrab bena perdaxe
Min taq ebroyî heq ji mîl saxte
Me girîm we des her dû metaman
Muşexes mebo fezlî û guna man
Eymro rahe tû ders eymanen
Ferda mezanî heq we kî manen
Ewsa xelqî Ella nû dem şehîden
Heq we (seyid Yaqub) ya we zahîden

* Be zarawayî hawramanî-Goranî-

DANASÎNA PIRTÛKAN

Hotay Serra Usivê Qurzkızı

Cemil GÜNDOĞAN

Hotay Serra Usivê Qurzkızı (Qurz'lu Usiv'in Yetmiş Yılı) Mûnzûr Çem'in geçtiğimiz yıl İsvet'te Roja Nû Yayınevi tarafından yayınlanan kitabının adı.

Adından da anlaşılacağı üzere kitapta Qurz mezrası {Bingöl'ün Gêxi (Kiği) ilçesine bağlıdır} sakinlerinden Yusuf adlı bir Kürdün yaşam öyküsü anlatılmaktadır. Daha doğrusu, kitabın kahramanı kendi hayatını kendi ana dilinde anlatmış, yazar da bunu kağıda dökmüştür. Bu anlamda kitap yarı belgesel niteliğe sahip bir çalışmadır. (*)

Kitabın kahramanı, Dersim tarihinin canlı tanıklarındandır. Bu bağlamda çocukluk ve gençlik yıllarına dair anlattıkları, 1920'lerin ve 30'ların Dersim'inin dikkat çekici tasvirleriyle doludur. Hiç kuşkusuz, bunların içinde okuru özellikle cezbedenler, 37-38 Dersim katliamının öykülediği bölümlerdir.

Qurz'lu Usiv, vahşeti bizzat yaşamıştır; ve kitap, herşeyden evvel, bu önemli tanıklığın belgesidir. Okuyanlar, Dersim'in direnen kahramanlarının yansısı, ulusal hainlerini, kitleler halinde kırılan yoksullarını, ırzına geçilen kadınlarını, süngülünen bebeklerini, işleri bittikten sonra işkence ve zulümle öldürülen işbirlikçilerini tanıyacak; yoksulluğu, açlığı, kıtlığı, aşiret kavgalarını... göreceklerdir. Kı-

sacası kitap, son yıllarda sayıları hayli azalmış olan 38 kuşağının anılarından hiç olmazsa bir bölümünü mezarların derin sessizliğine karşı güvenceye almakta, o günün Dersim'ine ait toplumsal, siyasal, kültürel bir çok görüngüyü ham malzemeler şeklinde sunmaktadır. Ve bu özelliği kanımızca kitabın en önemli yanlarından birini oluşturmaktadır.

Ama yine de bazıları bu kadarını çok önemli, değerli ya da nadir bulmayabilirler. Bu nedenle biz, kitabın bir başka özelliğine değinmek istiyoruz. Ki, kanımızca bu, onun, üzerinden atlanmayacak bir özelliğini oluşturur. Bizce, bu kitabın üzerinde en fazla durulması gereken özelliği, Zazacanın Dersim ağzıyla kaleme alınmış bu çap ve içerikteki ilk kitap olmasıdır.

Zazacanın Dersim ağzıyla yazılı ürün vermek yeni bir olay değildir. Ancak ne yazık ki, şimdiye kadar ortaya çıkmış olanların sayısı çok sınırlıdır. Ve bilebildiğimiz kadarıyla kitap haline gelebilenler de bir-iki taneyi aşmaz. Dahası bu ağızla yazılmış olan eserler, ya şiir gibi kurgulu uzun nesre yer vermeyen, veya folklor derlemesi türünden aktarma karakteri ağır basan çalışmalardır. Ve hacim olarak da tanıtmakta olduğumuz çalışmadan küçüktürler. Dolayısıyla, belirli bir aktarma karakteri taşısa da, M. Çem'in çalışmasını Der-

sim ağzının sistemli nesir alanındaki ilk uzun metrajlı çalışması saymak yanlış olmayacaktır.

Ve belirtmeye gerek yok ki, ilkler daima önemlidir; üstünde durulmayı gerektirirler. Çünkü sürecin geneli açısından küçük bir adım gibi görünmeler de, aslında bir sıçrama anını temsil ederler. Kanımızca M. Çem'in kitabı da Dersim ağzı açısından böyle bir anlama sahiptir. Bu nedenle Kürt aydınlarının ilgilenmeleri gereken bir metin durumundadır.

Tam bu noktada, Zazacanın okunup yazılması ve geliştirilmesiyle ilgili bilinen tartışmalar geliyor aklı.

Bilindiği gibi, yurt dışındaki bazı Kürt mültecileri, bir süreden beridir, Zazacanın Kürtçeden ayrı bir dil ve Zazaların da Kürtlerden ayrı bir millet olduğu yolundaki bir düşünceyi yaygınlaştırmaya çalışıyorlar. Hiç kuşkusuz, bu türden düşüncelere yatkın duran insanların tamamı varolan ulusal hareketi hançerleme niyetiyle böyle hareket etmiyorlar. Bazıları bilgi yetersizliğinden, diğerleri ise konuya yaklaşımdaki yöntem yanlışlığından, veya moda fikirlere karşı olana zaaflarından ötürü böylesi düşüncelere itibar edebiliyorlar. Bunu anlamak zor değil. Ancak bu tür fikirlerin, her zaman böyle "masum" nedenlerin ürünü olmadığı da bir başka gerçek. Bunu, herşeyden evvel, sözkonusu tartışmanın, tam da Kürtlerin

(*) Kitabın iç kapağında "Roman" ibaresi bulunsa da, yazar Malmisanij'in da belirttiği gibi, kitabın romanla bir alakası yoktur. Bkz. Malmisanij, "Övgüye değer bir kitap: Hotay Serra Usivê Qurzkızı", Azadî, Sal: 1, Hejmar: 21, 10 Ekim 1992

kendi tarihlerinde ilk kez modern bir ulus tavrıyla sömürgecilğe karşı dikildiği bir dönemde başlatılmış olması gerçeğinden anlıyoruz. Açık ki, bu tartışmada Kürt ulusu içinde alevi-sunni bölünmesine benzer yeni bir zaafiyet unsuru yaratmayı amaçlayan mihrakların da katkıları var.

İşte sorun tam da bu noktada ortaya çıkıyor. Bazı Kürt aydınları ve yurtseverleri, devletin bu oyunun içinde olması gerçeği karşısında duydukları öfkeyi, genel planda Zazacaya karşı bir tepkiye dönüştürüyorlar. Bu gibilerinin bazen açıkça bazen de imalı biçimde söyledikleri şey, Zazacanın ölü bir dil, bu dili geliştirme çabasının da boş bir çaba olduğudur. Dahası tepkilerinde aşırıya varanların bir kısmı da, bu tür çabaların, istense de istenmese de, sonuçta, düşmanın suni Kürt-Zaza ayrılığı yaratma uğraşısına kan vereceğini düşünmekte.

Kanımızca bu tür düşünceler doğru değildir. Hatta tam tersine, sorun karşısında böyle tepkisel çıkışlarla hareket edilirse, asıl o zaman devletin tezgahladığı oyuna düşme tehlikesi belirecektir. Bu nedenle Kürt aydınlarına düşen, Zazacaya karşı ilgisizlik ve tepki değil, tersine ilgi ve sahiplenme olmalıdır. Zazacayı bilmiyorsak öğrenmek, biliyorsak sorunları üzerinde kafa yormak, Kürtçenin diğer lehçeleriyle ortaklığı geliştirmek vb. gibi görevler herhalde başka ülkelelerin akademisyenlerinin değil, bu ülkenin aydınlarının görevi olmak durumundadır.

Ne yazık ki, Kürt aydınlarının bu görevi yeterince bilince çıkardıklarını söyleyemiyoruz. Aydınlarımızın Kurmancî karşısındaki sık sık yakındığımız ilgisizliği ve yetersizliği, Zazaca için de geçerlidir. Şu farkla ki, ilgisizliğin boyutu, burada bir kaç kat daha artmaktadır. Dahası, Kurmancî'ye karşı az-buçuk duyarlı davranabilen aydınlarımızın dahi, Zazacaya karşı her zaman aynı hassasiyeti gösterme-

dikleri ve hatta bazen de Zazacaya tepeden baktıkları görülmektedir.

Ulusal kurtuluş davasına zarar veren bu tür davranışların sebeplerini ortaya koymak başka yazıların konusudur. Ancak burada değinmeden geçilmeyecek bir nokta var ki, o da düşmanın, bu ilgisizliği ve küçümsemeyi ulusal harekete karşı siyasal tepkiler şeklinde örgütlemeye çalıştığıdır. Baskı altındaki bir dilin sahiplenilmesi ve savunulması gerektiği yolundaki ilkesel nedenler bir yana, salt bu siyasal tehdit bile Kürt aydınlarının Zazacaya karşı mevcut durumlarını gözden geçirmelerini zorunlu kılmaya yeter.

İşte M. Çem'in çalışması, tam da bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü Zazaların Kürtlerden ayrı bir ulus olduğu şeklindeki safsatalara itibar etmeksizin, Zazacayı sahiplenmekte ve elinden geldiğince geliştirmeye çalışmaktadır. Dahası, bu çalışma, yukarda sözü edilen mülteci yazarların iddialarının tersine, Dersim ve yöresi Zazalarının geçmişten bugüne kadar kendilerini hiç bir şekilde Kürtlerden ayrı bir topluluk olarak tanımlamadıkları gerçeğini ortaya koyan bir çok veriyi de sergilemektedir ki, bunlar, aslında, yukardan beri işaret ettiğimiz tartışma ve tezlere olumlu yönden sunulmuş birer tarihsel kanıttır. Çünkü okununca görülecektir ki, Dersim'in adeta canlı bir tarihi olan Usivê Qurzkuzi, sömürgecilerin teşvik ve tehditleri sonucu kendilerine "öz Türk" diyen milli hainler dışındaki Dersim'li geniş kitlelerin kendilerini her zaman için Kürt kabul ettiklerini ve bu uğurda kanlarını akıttıklarını tarihin tanıklığında ortaya koymaktadır.

Bütün bunlar kitabın olumlu yanlarıdır ve sayıları daha da arttırılabilir.

Fakat "ilk olmak" kitaba sadece olumluluklar katmıyor; doğal olarak, bazen de yanlışlara ve dezavantajlara kaynaklık ediyor. Örneğin dizgi ve

düzeltili (tashih) hatalarındaki kabarıklık, ilk olmakla ilgili bir sonuç gibi görünmektedir. Fakat bazıları bilgisayar yetmezliklerinden kaynaklanır görünen bu tür hatalar, gene de hoş karşılanabilirler. Çünkü tecrübe biriktikçe aşılması imkan dahilindedir.

Üzerinde asıl durulması gerekenler, dil ve imla alanındaki sorunlardır ki, bir örnek vermek gerekirse, Zazacada daha çok sıfatlarla tanımlanmış kelimelerdeki belgisizlik durumlarını anlatmada kullanılan dekinin (***) yazılışının gösterebiliriz. Bu ek, kitabın başından sonuna kadar hiç bir kurala bağlı kalınmaksızın, ilgili kelimeyle kah bitişik, kah ayrı olarak yazılmıştır. Bu karışıklığın ve gevşekliğin sadece dikkatsizlikten kaynaklandığını söylemek, herhalde ikna edici olmayacaktır. Sanırım bu sonuçta, konuyla ilgili oturmuş bir kuralın olmayışının da bir rolü vardır.

Zazacanın henüz ana hatları ortaya konulmuş bir gramere ve imlaya sahip olmadığı biliniyor. Bu nedenle M. Çem'inki gibi çalışmalar, bir yanıla da bu tür eksikliklerin giderilmesi yönündeki ilk adımları oluşturuyorlar. Ve ilk olmak, bu gibi konular söz konusu olduğunda çok çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü ortaya konulan kural, tercih ve eğilimler, doğru ve yanlış, uzun vadede etkide bulunacaklardır. Bu nedenle ilk adımların koşulların elverdiğince doğru ve az eksikli atılması gerekiyor. Bunu sağlayabilmenin yegane koşulu ise, konunun tek tek kişilerin çabalarına terk edilmemesi, sahiplenilmesi, eleştirilmesi, alternatifler sunulması, ortaya sorular atılması, kısacası, tartışarak katkıda bulunulmasıdır. Bu noktada, dili şu ya da bu düzeyde bilen herkesin söyleyebileceği birşeyler mutlaka vardır ve bunlar söylenmelidir. Yanlışlar, ancak böyle zengin katkılar olursa asgariye indirgenebilir ve görece daha kalıcı ve

(**)Örneğin, 'bonêde berz : yüksek bir ev', 'hegayêde sur : kırmızı bir tarla' terkiplerindeki gibi.

kapsayıcı bir gramer ve imla ancak bu yolla oluşturulabilir. Bizce kitap bu konuda da önemli bir fırsat sunmaktadır.

Öte yandan bu kitap, Zazaca öğrenmek isteyip de malzeme yetersizliği nedeniyle bunu gerçekleştirmede zorlanan kişiler için de bir fırsat olabilir. Çünkü bütün yetersizlikleri bir yana, bu gibilerinin üzerinde çalışabilecekleri genişçe bir malzeme sunmaktadır.

Bu noktada, toplamı 340 sayfa tutan kitabın ilk on sayfasını oluşturan

önsözünde Zazacanın grameri ve alfabesi üzerine yazılanlarla, son 40 sayfa oluşturulan mini sözlüğü anmadan geçmek olmaz.

Sözlük, metinde çokça geçen kelimelerin Türkçe karşılığını veriyor ve hiç kuşkusuz, bu haliyle, dili az bilen, unutmüş olan veya yeni öğrenmek isteyen okura belli bir kolaylık sağlıyor. Önsözdeki alfabe ve kısmen de gramerle ilgili açıklamalar ise, kamımızca hem Zazaca üzerine düşünenler, hem de Kürtçenin bütün lehçeleri üzerine bütünlüklü bir çalışma

yürütme arzusunda olan kişiler için mini bir tartışma teksti işlevi görebilirler.

Basımı yurtdışında gerçekleştiği için edinilmesi zorluk yaratan kitapla ilgili bu tanıtım yazısını bir dilekle bitirmek istiyoruz: Umarız kitap, Kürt aydınlarının Zazacayla ilgili eksikliklerini hatırlatmada ve aşmada olduğu kadar, hala bir ölçüde etkili olan bazı önyargıları törpülemeye de olumlu bir adım olur.

21.2.1993 / ANTEP

AÇIKLAMA

Rewşen dergisinin 7. ve 8. sayılarında yayınlanan "Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Sait Ayaklanmasına Etkileri" başlıklı makalemde bazı yazım ve tashih hataları olmuştur. Düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Cemil GÜNDOĞAN

7. SAYI

Sayfa:	Sütun:	Parag:	Satır:	Yanlış:	Doğru:
5	Başlık	-	-	1924 Beytüşşebap Ayaklanması...	1924 Beytüşşebap İsyanı...
15	2	-	19	gerçekleştirdiği	gerçekleştiği
16	2	-	21.D.not	Atatürk-92	Atatürk-87
17	2	51.D.not	8	özelliklerinden	etkilerinden
8.SAYI					
5	1	3	3	ilk sorun	ilk konu
9	-	-	88.D.not	Hallı-89	Hallı-72
9	3	son	5	sahasıyla olmuştur	sahasıyla ilgili olmuştur
10	1	1	2	somut	somut göstergesidir.
10	1	2	3	birliği vardır	birliği var gibidir.
10	1	2	14	mahiyetinde	maiyetinde
10	-	-	99.D.not	s.434	484
11	-	-	104.D.not	s.43-73	43,73
11	1	-	1	Bütün bu spekülative	Bütün spekülative
14	2	2	4	operasyonlarında da yer	operasyonlarında yer
14	3	3	4	değer konudur.	değer bir konudur.
15	3	son	1	Bilindiği gibi	Yukarda anlattığımız üzere
15	-	127.d.not	2	Silopi-92	Silopi-91
17	1	5	7	zorlamar	zorlamalar
18	2	-	6	Ama,	Ama
18	2	-	8	İsyana,	İsyana
18	2	1	14	şeyhlere kalmıştır.	şeyhlere ve diğer geleneksel güçlere kalmıştır
18	2	son	12	"Diyunuyun"	"Diniyyun"
18	-	-	142 d.not	çetenin	cephenin
19	2	3	1	CEMALPAŞA	CEMİLPAŞA,
19	2	-	-	MALMİSANIJ	MALMİSANIJ
19	2	-	-	(Malmisanij-91)	(Malmisanij-91)
19	3	CEMİL PAŞA girişi	-	(Silopi-91)	(Silopi-91)

PÊKENÎN

Berhevkar : Girê Dersilê

Çav Bi Berê Xwe Xist

Yekê Îndarî, ji Hezro deh kilo don dikire. Dikeve rê û diçe. Li cihekî ji berfê dişemite, li erdê dikeve. Donê wî dirije, hinek don di binê firaqa wî de dimîne. Bêçare diçe malê û dikeve nav livînê. Mirovekî di li pey wî ji Hezro diçe Îndarê. Digihîje cihê ku don lê rijiyaye. Bala xwe didê, berf heliyaye û li ser avê rûn heye. Tiliya xwe lê dixê, fam dike ku don e. Mêze dike ku ji binê berfê diherike. Bi kêf berê xwe dide malê; êvarê li civatê dibêje:

- Min li cihekî kaniya donê dîtîye. Xwediyê don li mala xwe ye. Haya wî jê tune ye.

Roja din Îndarî, bêr û kulingên xwe digrin û diçin ciyê ku rûn lê rijiyaye. Bala xwe didinê, erdê dikolin. Dibînin ku şopa don wenda dibe. Dibêjin:

- Devê kaniyê xitimî. Em hinek jî kûr kin. Li gund xwediyê don pê dihesê.

Tê ba wan û dibêje:

- We çi kir?

Ew dibersivînin:

- Me don winda kir.

Xwediyê don dibêje:

- Hûn tev din in. Min li Hezro don kirîbû. Qey diya don li pey min hat, li vir gihîştê min. Min li erdê xist û berê xwe bir ser kaniya xwe.

Pif Nakim Bilûrê

Yekê Îndarî li bajêr diçe sîrkê. Bala xwe didê, yek serê jina xwe jê dike. Paşê li bilûrê dixê, jinik radibe ser lingan. Yê Îndarî gelek diheyire. Ji bilûrvan re dibêje:

- Tu wî bilûra xwe nafirosî min?

Bilûrvan dibêje:

- Heyran, li bajêr tijî bilûr in. Ji xwe re yekê bistîne.

Îndarî dibêje:

- Ez bilûra te dixwazim...

Bilûrvan bê çare dimîne û bilûra xwe difroşe îndarî. Mêrikê Îndarî, bi kêf tê gundê xwe. Gazî cînanan dike û dibêje:

- Werin ezê tişteke xerîb nîşanî we bidim.

Cînarên wî lê dicivin. Mêrik jina xwe davêje erdê.

Serê wê jê dike. Dibe qîre-qîra zarokên wî. Dibêjin:

- Te diya me kuşt!

Mêrik dibêje:

- Bilûra min heye.

Cînarên wî jê re dibêjin:

- Te jina xwe kuşt. Tu çi behsa bilûrê dikî. Bilûra çi?

Mêrik dibêje:

- Ez bilûra xwe nîşanî we nadim.

Jinikê dişûn. Mêrik dîsa bilûra xwe nîşanî wan nade. Jinikê vedîşêrin, mêrik dîsa dibêje:

- Ez bilûra xwe nîşanî we nadim.

Gundî belav dibin. Cînarên wî

dibêjin:

- Ji me re bêje, çi di bilûra te de heye?

Mêrik dibêje:

- Ez gava li bilûrê bixim, dê jina min bi can be.

Cînarên wî dibêjin:

- Madem ku welê ye, nexwe pif neke bilûrê, heta serê havînê.

Wexta leqatê bo jina te jêhatî be.

Min Çar Çay Vexwar

Yekê Îndarî li Amedê li Deriyê Mêrdînê çayek vedixwe. Lê mafê çayê nade û diçe. Hinek digere, li deriyê Riha, li qehweke rûdine û du çay vedixwe. Dîsa heqê çay nade û diçe. Nêzikî êvarê li Rezan li qehweke di rûdine, li wir jî çayekî vedixwe û radibe ku here. Çayger dibêje:

- Ka mafê çay?

Îndarî dibêje:

- Qey çay bi peran e?

Çayger dibêje:

- Belê. Çayek bi diravekê ye.

Mêrik çar diravî dide çayger.

Çayger dibêje:

- Xalo, te çend çay vexwar?

Mêrik dibêje:

- Yek li deriyê Mêrdînê, didu li deriyê Riha,

yek jî li vir. Tev li ser hev dibin çar çay.

Çayger dibêje:

Û ji qehwê derdikeve.

tuzik li ser ava ye

Cemîla CELÎL

Allegretto

Tû - zik li ser a - va - ye, Av li bin - ya
ma - la - ye, Pîr ne - xwe - şe, be - la - ye, Tû -
- zik der - ma - nê di - la - ye, Pîr ne - xwe - şe,
be - la - ye, Tû - zik der - ma - nê di - la - ye.

*Tûzik li ser ava ye,
Av li binya mala ye,
Pîr nexweş e, bela ye
Tûzik dermanê dila ye.
Pîr nexweş e bela ye,
Tûzik dermanê dila ye.*

*Baranê rêşe-rêşe,
Pîr nexweş e, zef dêşe,
Tûzik jê ra bipêje,
Tûzik dermanê dilêş e.
Pîr nexweş e bela ye,
Tûzik dermanê dila ye.*

*Pîrê rabû ser piya,
Gazî kire gundiya,
Amanata tûzikê,
Tûzik heyatê hemiya.
Pîr nexweş e bela ye,
Tûzik dermanê dila ye.*

*R'ya tûzik ne dûr e,
Gola wî jî ne kûr e,
Tûzik bendik hê hûr e,
Dermanê bêqisûr e.
Pîr nexweş e bela ye,
Tûzik dermanê dila ye.*

*Keçik çûnê tûzikê,
Xorta' çûne bendikê,
Dest avîtin bendikê,
Av avîte navikê.
Pîr nexweş e bela ye,
Tûzik dermanê dila ye.*

NAMEYÊN XWENDEVANAN NAMEYÊN XWENDEVANAN

Gelî hevalên rewşenbîr ên heja û bi rûmet!

Ez li we hemûyan, ji dil û can silav dikim. Ev nameya min a yekemîn e ku ez ji we re rêdikim. Heta niha li Ewrûpa Rewşen dihat weşandin, lê vê gavê li welêt tê weşandin. Ji ber vê yekê ez we pîroz dikim û dixwazim ku bibim aboneyê Rewşenê.

Ji kerema xwe re ji her hejmarê ji min re bişînin, ezê gelek kêfxweş bim. Heta niha min neh hejmar girtin.

Ez ji we re kaxizê bankayê yê perê abonetiye dişînim. Ji bo salekî (12 hejmaran) min pere razande bankayê.

Ez sersala we pîroz dikim û di şexsiyeta we de li gelê cihanê yên pêşverû û rewşenbîran silav dikim, ji we re serkeftin dixwazim.

Yasîn KAYA
Almanya

Di Rêziman û Alfabeya Kurdî de Guhertinên Bingehîn

Guhertinên bingehîn ên ku di alfabe û rêzimanê Kurdî de pêwistiya me pê heye, roj bi roj girîngiya xwe zêdetir dikin. Eger em dixwazin pirsgerêka alfaba Kurdî ji binî ve çareser bikin, divê em hemî tîpên ku ne standart in, bi diftongên ku ji tîpên standart amade bûne re biguherînin. Tenê bi vî awayî em dikarin alfabeyeke standart ku ji tîpên standart ên navnetewî avabûne û bi makînen nûjen ên ku bi alfaba Latîni amade bûne bi kar binin. Di rêzimanê me de, çewtiyên bingehîn, ji bandor û hikariya rêzimanê Tirkî tîn; gava ku em li ser rêzimanê Kurdî bixebitin, divê em rêzimanên Hînd û Ewropî mînak bigrin; bi taybetî jî, ji van zimanan yên ku bi alfaba Latîni tîn nivîsandin, divê em li ser van rêzimanan lêkolîn û lêgerînen girîng bikin û bi vî awayî divê em rêzimanê Kurdî ava bikin. Dîtin û ramanên me yên li ser çareserkirina pirsgerê-

kên rêzimanî û alfabayî ev in?

Alfaba Kurdî:

Di alfaba Kurdî de sîh û pênc (35) dengên bingehîn hene. Dengên ku di zimanekî de wateyên du peyvyan bi hebûna xwe ji hev cûda dikin dengên bingehîn in. Di alfaba Kurdî de bîst û şeş (26) tîp û neh (9) diftong (dengên ku bi du tîpan pêk tên) hene: Tîpên mezin: A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z,

Tîpên piçûk: a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z.

Diftongên Kurdî ev in: ch, dj, kh, sh, ou, ue, th, ph, xw. Pênc tîpên elfaba Kurdî ne standart in. Ev tîp, di bikarananîna makînen nûjen ên nivîsînê de ji me re pir dijwariyan dertînin. Tîpên elfaba me yên 'ç, ş, û, ê, î' standart nînin. Divê em van tîpana ji elfaba xwe bavêjin, van dengên bi diftongan binivîsin.

Mînak: ç: ch- cahr, chend.

ş: sh- shêr, shîr.

û: ou- tour, ou, sour, boun.

ê: ue- buer, huevar û hd.

c: dj- djan, djo, djil, djêw. Dengên Ç, K, P, T yên hişk di Kurdî de, ji yên nerm zêdetir in. Ji ber vê yekê divê em van dengên hişk bi tîpên Ç, K, P, T pêk binin. Mînak: k: kulav, kadîn, kew.

p: Pêşî, piling, pênc.

t: tarî, tenî, tûj.

c: (ç ya hişk) cem co, cêlek. Dengên tîpên Ç, K, P, T yên ededî an jî yên nerm di Kurdî de ji yên hişk kêmtirin. Divê ev deng bi diftongên ch, kh, ph, th bê nivîsin.

ph- phar, phor.

th- thor, thêr.

Rêzimanê Kurdî:

Di lêkerên sazî de divê em pirtikên neyînî û pêşlêker, ji peyvê cuda binivîsin. Mînak:

Ez na xwînim
Wî ne di xwest
Ew na kin
Tu bi xwîne

Rastnivîsa Kurdî:

Di rastnivîsa Kurdî de, ne bi awayekî xwezayî, lê bi awayekî keyfî, dengê tîpa 'h' ya serê peyvê û nav peyvê li pirî ciyan hatiye xistin. Piraniya nivîskarên me, devokên xwe bingeh girtine. Ji ber ku li hinek herêm an jî deveran, hinek deng ji axaftinê ketine, lê ev deng hîn îro jî, li hinek herêm û deveran di axaftinê de tê bikaranîn. Mînak:

hêvar
herê
hode
çahv
mahr û hd.

Daçekên 'DA' û 'RA' ji hêla piraniya nivîskarên me de çewt tîpê nivîsandin. Ji xeynî herêma Botan, li hemî herêmên Kurmancan û di hemî zaravên Kurdî de (Zazakî, Kurmancî, Soranî, Goranî, Lorî) ev daçek bi 'DA' û 'RA' tîpê bikaranîn.

Divê em ji guhertinên bingehîn netirsîn.

Rojhat AZADÎ

Hevalên giranbiha,

Hemû hevalên ko di damezarandina "Navenda Çanda Mezopotamya" û di weşandina kovara Rewşenê de beşdar bûne û keda wan tê de derbas dibe, ez wan ji dil û can ve pîroz dikim. Ev xizmeta we ya ji bo çand, huner û zaniyariya gelê Kurd, gelek hêja û bi qîmet e. Ji bo vê yekê, ez jî dil û can ve, domandin û serfiraziya xebata we dixwazim.

Ji bo ku di hefsê de îmkanên min ên bûjenî nîne, ez kovara Rewşenê bistînim, ez wê ji hevalên xwe digrim û dixwînim. Ji bo ku min nexwest kulfe-tek bûjenî bikeve ser milên we, min ji we nexwest ku hûn ji min re Rewşenê bişînin. Lê digel vê, min hejmarên Rewşenê tev xwendin. Di saya Rewşenê de ez hînê Kurdî bûm. Min du hevalên xwe yê Tirk jî hînê Kurdî kir.

Hûn jî dizanin ku hewcedariyeke me bi ferhengê mezîne heye. Çavê me li we ye ku hûn rojek zûtir ferhengê derînin, ku em jî, jê fêde bigrin. Adin jî, ev elfaba di destê me de têra dengê Kurdî

nake. Nabe ku him "îş" him jî, "oğlak" be. Di vê derheqê de jî, hûn karibin tiştekî bikin wê pir baş bibe.

Ev çendake ez him li ser zimanê Kurdî (Kurmancî) dixebitim, him jî, ji zimanê din helbest û nivîsaran werdigerînim Kurdî. Ez bawer im ku wêjeya cîhanê û hemû bîr û baweriyên şoreşgerî û civakî yê cîhanê hîn bêtir nêzî hev bike. Bi hêviya ku hûn biweşînin, berhema vê xebata xwe ez ji we re helbesteke wergerandî dişînim. Ger di vê derheqê de daxwaz, pêşniyar û rexneyê we hebe, ez li hêviya we me ku hûn ji min re pêşkêş bikin.

Gelek silavên hogirî li we be. Bimînin di xweşî û dilşadiyê de!...

Hidir Yiğit

Welat

Welat erdê bav û kalan e. Her mirov divê ji welatê xwe hez bike, ava bike û biparêze. Mirovê ku ji welatê xwe hez neke û neparêze, heyînên xwe yê netewî û civakî neparêze, nikare tu kesî biparêze. Her hevvelatîyek divê ku ji welatê xwe hez bike. Hevvelatî, biratî ye.

Kesê ku ji welatê xwe hez dike, ji hevvelatîyên xwe jî hez dike. Kesê ji hevvelatîyên xwe hez dike, ji gelên din jî hez dike.

Hezkirina welêt, ya gel û ya çîna serdest ne ji hev in. Çîna serdest mîna gurên devbixwîn welat û hevvelatîyên xwe talan dikin û dimijin. Çîna burjuvazî tu car biratiya gelan naxwaze.

Welatê me Kurdistan e, ciyê bav û kalan e. Bav û kalên me têde hatine dinê, jîna xwe domandine û têde mirine. Ji bo parastina welêt şer kirine, kuştine û hatine kuştin. Axa welêt bi xwîna wan hatiye vestirandin û ji me re hatiye pêşkêş kirin. Divê em jî, welatê xwe biparêzin, ava bikin, him têde rûnin û him jî welateke ava ji nesla nû re pêşkêş bikin.

Welatê me welatekî fireh, mezîne pir xweş e. Tevde çiya, deşt, mêrg, zozan, rêl û kanî ne. Dewlemendiya welatê me yê sererdê û binerdê gelek in. Lê gelê me li welatekî dewlemend, birçî, tazî, dil û xizan e.

Hostayê mezîne Cigerxwîn, dewlemendiya welêt, şerpezetî, birçîtî û belengaziya gelê Kurd dibîne û ji kovana dilê xwe wiha diqîre:

Welatê me tev xêr û bêr e
Tev meden e, tev zîv û zêr e
Çibkim îro maye ji xelqê re

Suxteyên şoreşger
ên xwendegeha Melik Ahmedê
Amed

F E R H E N G O K

asê : aşılması ya da çıkılması güç,
zor olan yer; kuvvetli, sağlam

bandêr : etki, nüfuz

bergeh : panorama, görünüş

bizdandin : ürkütme

bizdîn : ürkme

bîrawer : bilinçli, zeki, aydın

cengeştî : savaş gemisi

cîhderk : kaynak

çiftexas : patiska

danezanîn : öğretmek

daketin : inmek

daxistin : indirmek

dekûdolab : katakulli

dêdik : dalak

dot : kız

ewiqandin : oyalamak

ewiqîn : oyalanmak

heyber : nesne, obje, maddi varlık

hêlm : nefes

hêman : element, unsur

hingê : o zaman

hundirvan : dahiliyeci

kêlek : yan

kingê : ne zaman

lewente : parfüm

navik : göbek

nêm : iltihab

nêrevan : gözetleyici

nogar : denizaltı

noqil : şekerleme

nûber : turfanda

pê anîn : oluşturmak, meydana getirmek

pis : oğlan

proxebat : ön çalışma

pûç : çürük (ceviz vs.)

pût : çürük (ağaç vs.)

qabqabik : takonya

rêz : sıra, satır

rûreşî : yüz kızartıcı suç

senifandin : tasnif etmek, düzenlemek

sewil : testi

silq : şeker pancarı

tentêl : durum, vaziyet

teşt : tekne (büyük leğen)

têhn : ısı

têvel : değişik

veceniqîn : irkilmek

xapînok : yanıltıcı, bubi tuzağı

xêz : hat, çizgi, satır

xovan : ılık

xweser : özel, hususî

EM SOND DIXUN

DILBIXWÎN

*Em sond dixun
Bi bilindiya çîyan
Bi Agîrî, Nemrûd û Botan
Bi xuşexuşa hemû çemên Kurdistan
Bi pêlên Dicle, Xabûr û Firatan
Bi reqereqa ewran
Bi gurmegurma tavan
Bi stêrkên geş û roja xweş
Bi erd û ezmanan em sond dixun!*

*Em sond dixun!
Bi laşê şehîdan
Ew laşên li ser destan
Ku me hîna veneşartine
Laşên bi xwîn
Laşên ciwan û qehremanan
Laşên egîd û pehlewanan
Laşên nemir û pakrewanan
Kesên di bin panzer û topan de
Kesên di bin hûjehûja fantoman de
Nîşana zeferê hildan
û dilop bi dilop xwîna xwe dan*

*Em sond dixun!
Bi nalenala dayîkan
Bi şîqêşîqa zarokan
Zarokên birçî, pêxas, perîşan
Zarokên sêwî yên li ber dîwaran
Bi hêsrên çavên mindalan
Bi hawar- hawara jinan
Jinên bi ser miriyan de didin lorîkan:
"Hawar... hawar...!"
Bila hilweşin dîwarên vê dinyayê
Bila bişewite mala ne însanan..."*

*Em sond dixun!
Bi Zerdeşt û Zendavista
Bi laleş û serdangeh
bi axê
Bi rojê
Bi av û bayê azadiyê
Bi xwîna li ser rûyê zinaran
Bi xwîna li ser dîwarê zindanan
Bi wê xwînê
Xwîna ku li ser her dilopeke wê
Şîn dibe,*

*Sorgul û nêrgiz
Çîçek û rîhan
Sosin û gulistana beybûnan*

*Em sond dixun!
Bi devê tîfingan
Tîfîngên rêhevalan
Tîfîngên li ser milan
Milên ku tu caran newestiyan
Milên li 15'ê Tebaxê
Bûne destan
Bûne efsan
Bûne dimdim
Bûne volkan*

*Em sond dixun
Bi şem û yekşeman
Bi duşem û sêşeman
Bi çarşem, pêncşem û înan
Bi her 12 mehan
Bi her çar demsalan
Bi 27'ê mijdarê
Bi 21'ê Adarê
Adara 82'an
Em sond dixun!
Bi 15 Tebaxê
Tebaxa 84'an
Bi wê roja pîroz
Roja muqedes
Roja bilindbûna devê tîfingan*

*Em sond dixun!
Bi das û çakûçan
Bi simbilên genîman
Bi pelgên daran
Bi partiya KARKERAN
Emê bimeşin
Ger mirin be
Ger jîyan
Ger hebûn be,
Ger neman
Em nebînin jî,
Wê bibînin neviyên me
Azadiya gelê xwe
Serxwebûna Kurdistan...*

